

COLECȚIA
„RESTITUTIO HISTORIAE“

1

ARHIEREUL DR. VENIAMIN POCITAN
PLOEȘTEANU
VICARUL SF. ARHIEPISCOPII A BUCUREȘTILOR, MITROPOLIEI UNGRO-VLAHIEI ȘI
AL PATRIARHIEI ROMÂNE

ISTORIA MITROPOLIEI

PROILAVIEI

(BRĂILEI)

ȘI A

VECHII EPISCOPII

A

HOTINULUI

Cu ilustrații și o hartă

EDITURA
Muzeului de Istorie Galați

ARHIEREUL DR. VENIAMIN POCITAN
PLOEȘTEANU

**ISTORIA MITROPOLIEI PROILAVIEI
(BRĂILEI)
ȘI A
VECHII EPISCOPII A HOTINULUI**

COLECȚIA

„RESTITUTIO HISTORIAE”

1

**ARHIEREUL DR. VENIAMIN POCITAN
PLOEȘTEANU**

**VICARUL SF. ARHIEPISCOPII A BUCUREȘTILOR, MITROPOLIEI UNGRO-VLAHIEI ȘI
AL PATRIARHIEI ROMÂNE**

ISTORIA MITROPOLIEI

PROILAVIEI

(BRĂILEI)

ȘI A

VECHII EPISCOPII

A

HOTINULUI

Ediție anastatică

Notă asupra ediției: prof. Cristian Căldăraru

EDITURA
Muzeului de Istorie Galați
GALAȚI, 2014

© EMIGI 2014.

Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate Editurii Muzeului de Istorie Galați. Orice preluare, parțială sau integrală, a textului sau a materialului grafic din această lucrare se face numai cu acordul scris al editurii.

Editor: Cristian-Dragoș Căldăraru

Tehnoredactare și corectură: Liliana Palade
Iulian Roman

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VENIAMIN POCITAN PLOEȘTEANU, arhiereu

Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brăilei) și a vechii episcopii a Hotinului / Arhiereu dr. Veniamin Pocitan Ploeșteanu ; notă asupra ed.: Cristian Căldăraru. - Galați : Editura Muzeului de Istorie Galați, 2014

ISBN 978-606-93763-0-0

I. Căldăraru, Cristian (ed.)

262.3

© 2014 Editura MUZEULUI DE ISTORIE GALAȚI
Str. Alexandru Ioan Cuza nr. 80, GALAȚI - 800010
Tel./Fax: 0236 460797, www.migl.ro,
E-mail: muzeuistoriegalati@yahoo.com

ISBN 978-606-93763-0-0

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Suntem nevoiți deseori să apelăm la surse bibliografice, care au apărut în secolele trecute în tiraje mici și foarte greu de găsit.

De aceea Muzeul de Istorie „Paul Păltănea” Galați prin Editura Muzeului de Istorie Galați a inițiat Proiectul editorial „Colecția *RESTITUTIO HISTORIAE*”, prin care vor fi editate, *anastatic*, studii istorice editate sau inedite, atât de necesare cercetătorilor istorici.

Arhiepiscopul Veniamin (Vasile) Pocitan, s-a născut la data 5 decembrie 1870 în com. Ciumași (astăzi sat în componența comunei Ițești), plasa Bistrița de Sus, jud. Bacău; aproape necunoscut ca istoric, a lăsat în urma sa o bogată literatură istorică¹. A urmat cursurile Seminarului Teologic inferior din Roman, a Seminarului Teologic „Nifon Mitropolitul” București, apoi Facultatea de Teologie din București, obținând licența în anul 1897, cu tema „*Rudenia și afinitatea ca impediment la căsătorie în dreptul roman, român și bisericesc*”.

Primul studiu istoric despre *Mitropolia Proilaviei* îl publică în revista „Școala și Biserica” (1900), revistă condusă de profesorul de religie Dumitru Stănescu; va continua cercetările științifice asupra acestui subiect, rezultatul concretizându-se prin publicarea lor, în perioada anilor 1931-1933, sub titlurile generice, *Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brăilei)*² și *Vechea Episcopie a Hotinului*³.

Nu a fost singurul cercetător care s-a ocupat de acest subiect; putem aminti aici pe arhiepiscopul Ghenadie Enăceanu, arhiepiscopul Melchisedec Ștefănescu [primul Episcop al *Episcopiei Dunării de Jos* (1864-1879)], ÎPS dr. Casian Crăciun al Arhiepiscopiei Dunării de Jos, ÎPS Gherasim Cristea al Râmnicului, prof.pr. Mircea Păcurariu, pr. Eugen Drăgoi, Nicolae Iorga, Ștefan Berechet, Iustin Ștefan Frățiman, Dumitru Russo, Petre Ș. Năsturel, Constantin C. Giurescu, Mădălina Catrinel Banciu, Ionel Căndea.

Îndemnat de „*o seamă de preoți și studenți în teologie, doritori de a cunoaște această chestiune*”, arhiepiscopul dr. Veniamin Pocitan adună într-un volum,

¹ Adrian Nicolae Petcu, *Arhiepiscopul Veniamin Pocitan, un istoric mai puțin cunoscut*, „Ziarul Lumina”, 4 august, 2011.

² Veniamin Pocitan, *Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brăilei)*, „Biserica Ortodoxă Română”, (BOR), seria III, an. XLIX, nr. 5,9,10,11/1931.

³ Idem, *Vechea Episcopie a Hotinului*, „BOR”, seria III, an. L, nr. 1,2,3,4,6,9/1932 și „BOR”, seria III, an. LI, nr. 1/1933.

sub titlul *Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brăilei) și a Vechii Episcopii a Hotinului*⁴, parte din textele publicate în revista Patriarhiei, „Biserica Ortodoxă Română”. Pentru o cât mai bună receptarea a textului, alcătuiește o hartă a Moldo-Vlahiei (sec. XV-XIX)⁵, consemnând teritoriile aflate sub autoritatea canonică a Mitropoliei Proilaviei și a Episcopiei Hotinului.

Arhiepiscopul dr. Veniamin Pocitan acordă o atenție deosebită înființării celor două eparhii, a jurisdicției administrativ-bisericești, a activității mitropolitelor și episcopilor, precum și a situației politico-militare prin care au trecut Principatele dunărene în secolele XVII-XIX.

De remarcat faptul că un teritoriu din orașul Galați și anume „*valea din mahalaua Bădălan, despre malul Dunării*”, făcea parte din Mitropolia Proilaviei.

Un capitol aparte din excursul istoric este dedicat vieții, dar mai ales activității culturale a episcopului *Amfilohie* (1767-1780), „*singurul episcop român cunoscut sub numele de Hotiniul*”.

Studiul de față, cu subtitlul *Introducere*, a fost considerat de autor o „*broșură*” care va fi „*completă numai atunci când se vor publica actele și documentele referitoare la această Mitropolie – dacă se vor mai fi păstrând în arhivele Patriarhiei ecumenice de la Constantinopol și în arhivele rusești*”.

Credem că această *Introducere* este o invitație, valabilă și astăzi, pentru realizarea monografiei științifice a *Mitropoliei Proilaviei*, lucru realizabil doar prin efortul unor istorici, buni cunoscători de slove vechi grecești, slavone și latine, care să cerceteze arhivele din întreg spațiul ortodox.

Prin publicarea *anastică* a studiului *Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brăilei) și a vechii Episcopii a Hotinului*, Editura Muzeului de Istorie Galați, dorește să aducă un omagiu arhiepiscopului dr. Veniamin Pocitan, la aproape 60 de ani de când a plecat la cele veșnice (14 martie 1955).

Ca o pronie Dumnezeiască, la data de 18 martie 1955, în comuna Lopătari, județul Buzău, vedea lumina zilei viitorul arhiepiscop dr. Casian Crăciun, care continuă Apostolatul ierarhilor de la Dunărea de Jos.

De asemenea, dedicăm acest demers comemorării a 150 de ani (1864-2014) de la reorganizarea vieții bisericești *Episcopiei Dunării de Jos*, prin Decretul nr. 1617/17 noiembrie 1864, semnat de Alexandru Ioan I, Domnitorul României, dar și aniversării a 75 de ani de la înființarea *Muzeului de Istorie din Galați* (24 ianuarie 1939).

prof. Cristian-Dragoș CĂLDĂRARU

Director, Muzeul de Istorie *Paul Păltănea* din Galați

Galați, 10 iulie 2014

⁴ Arhiepiscopul dr. Veniamin Pocitan Ploieștenu, *Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brăilei) și a Vechii Episcopii a Hotinului*, București, 1936.

⁵ Idem, *art. cit.*, „BOR”, nr. 5/1931, p. 391 și nr. 2/1932, p.116.

ARHIEREUL DR. VENIAMIN POCITAN
PLOEȘTEANU

— VICARUL SF. MITROPOLII A UNGRO-VLAHIEI —

ISTORIA MITROPOLIEI

PROILAVIEI

(BRĂILEI)

ȘI A

VECHII EPISCOPII

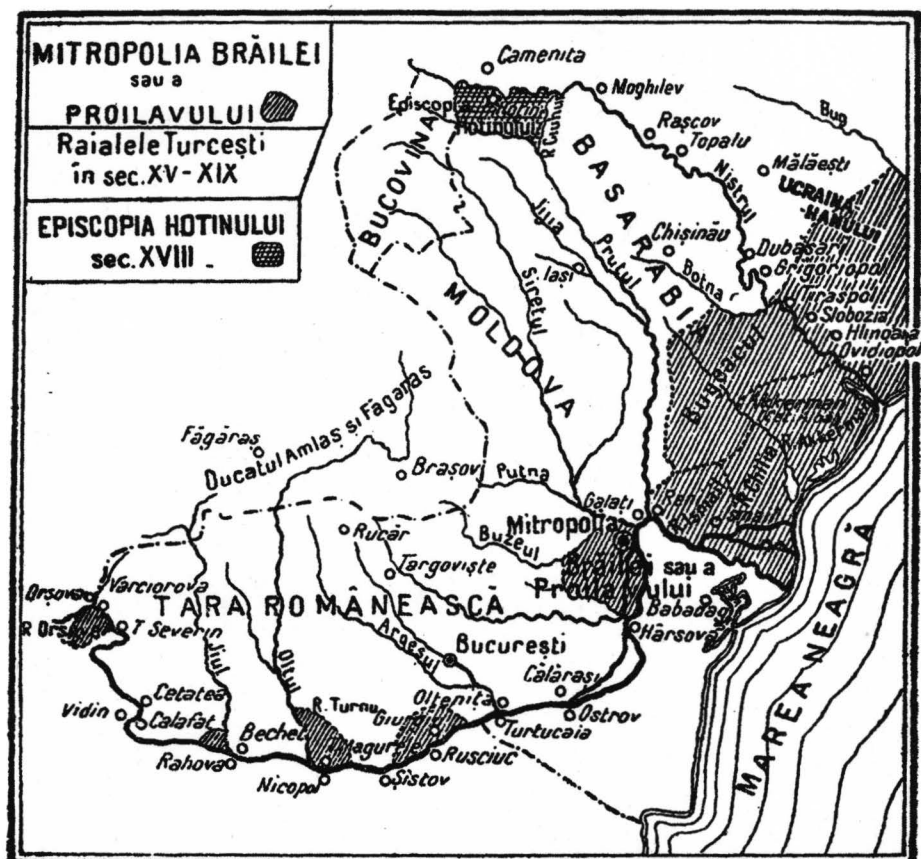
A

HOTINULUI

Cu ilustrații și o hartă

BUCUREȘTI

— 1936 —

Hartă întocmită de autor.

In loc de prefață.

Am publicat, mai întâi în revista : „Școala și Biserica”, din 1900, București și mai în urmă, în revista oficială a sf. Sinod: „Biserica ortodoxă română”, București, pe lunile: Mai, Septembrie și Octombrie, din anul 1931, — cunoștințele pe cari le aveam atunci, asupra mitropoliei Proilaviei. Nu le-am extras însă, și aparte, fiindcă le vedeam, că sunt incomplete.

De atunci însă, am tot fost solicitat—ca să le public separat—de către o seamă de preoți și studenți în teologie, doritori de a cunoaște această chestiune, mai ales că li se cere și la universitate.

Abla astăzi, pot să le satisfac dorința, dând la lumină această broșură, în care materia este revăzută și îmbunătățită, pe cât s'a putut. Evident, nici aceasta nu-i completă. Numai atunci când se vor publica actele și documentele, referitoare la această mitropolie — dacă se vor mai fi păstrând în arhivele patriarhiei ecumenice dela Constantinopole și în arhivele rusești — se va putea lega firul istoric întreg al ei și se vor cunoaște fazele prin care a trecut, dela întemeiere și până la desființarea ei, cu totul.

Până atunci, poate sluji lucrarea de față, pentru înălțarea celor doritori de a cunoaște această chestiune și a se folosi studenții universitari la cursurile lor.

INTRODUCERE.

Puțini mai știu astăzi, că la *Brăila* a fost odinioară, scaun de reședință mitropolitană. Aceasta, nu atât din pricina adâncimei vremilor, ci din faptul că s'a șters orice urmă dela fața locului; iar bătrânii, cari-și mai aduceau aminte de ea, s'au stâns și ei cu toții. Doar prin acte vechi și prin însemnări, făcute pe cărți, se mai pomenește de dânsa.

Aceiaș perdea a uitării s'a întins și deasupra episcopiei *sufragane* a acestei mitropolii, care-și avea scaunul de reședință la *Hotin*. Aici, mai sclipește câteodată doar, personalitatea luminată a aceluia ce a fost *Amfilohie Hotiniul*, incolo, prea puțin. Ambele eparhii au trecut, de mult, în domeniul istoriei.

Din dragostea pentru viața și rostul Bisericii noastre naționale, voi încerca a lega firul istoric al acestor două eparhii, atât cât se va putea, slujindu-mă de actele date la lumină până acum.

I. *Mitropolia Proilaviei*. Mai întâi, numirea de *Proilavia* și-a dobândit-o mitropolia aceasta, dela chipul cum pronunțau grecii numele orașului *Brăila*, unde mitropolitul își avea scaunul său de reședință, cel puțin la început. Turcii, stăpânitorii politici, îi ziceau: *Ibrăil* sau *Ibrăila*. Grecii însă — dintre cari făceau parte ocârmuitorii bisericești — îi ziceau: *Proila*, de unde denumirea de *mitropolia Proilaviei* sau a *Proilavului* (τοῦ προιλᾶβου), sinonime cu *mitropolia Brăilei*¹. Se mai numea de popor și *mitropolia grecească* sau și a *Mahomedanilor*.

Privită din punctul de vedere al *dreptului canonic*, am putea zice că era o *anomalie*, având o caracteristică „sui generis”; pentru că, de și situată pe pământ românesc, din faptul însă, că acel pământ era căzut, vremelnicește, sub ocupațiunea Turcilor și *mitropolia* depe dânsul sta, sub *directa jurisdicțiune* a capului bisericesc ortodox, din împărăția turcească, a patriarhului din Constantinopole. Cu toate acestea eparhia aceasta se numără, în

1. În hărțile vechi o găsim și cu forma latinească: *Proilabum* sau și cu aumele slavizat: *Proevlavia*, *Proevlavie*, *Proevlav*, *Proevlavschie* etc.

deobște, la *Biserica Moldovei*. De aceea, ierarhii Moldovei se și credeau în *drept*, a îngriji, cu cele duhovnicești, pe locuitorii din aceste părți, când li se cerea aceasta.

Trăinicia ei a fost mai mult ocazională și cu intermitențe, datorite împrejurărilor politice, prin cari treceau țările române, pe acele vremi. Ca fluxul și refluxul valurilor mării, când veniau ordiile turcești și ocupau aceste locuri, ea se înființa; îndată însă ce erau alungați, se desființa. Născută din împrejurări politice, excepțional de grele, a fost strâns legată de dănsese și nu a dăinuit decât atât, cât au durat și ele.

Cari au fost acele *împrejurări politice*? Se știe, că la 1484, *Chilia* și *Cetatea-Albă*, cad sub stăpânirea Turcilor. Mai târziu, cade și toată partea Moldovei, din josul Dunării, cu gurile Prutului, până peste Nistru (1538). La 1545, sub Radu VII Paisie (1535—1545), cade *Brăila*, cu ținutul ei¹. La 1595, cade *Ismailul*, cum și câteva orașe de pe litoralul stâng al Dunării cu *Giurgiul* și o parte din ținutul lui². Căzuse și *Severinul* (1526), cu teritoriul lui până la Orșova, căzuse și insula *Adah-Caleh*.

Din aceste teritorii, cu orașele lor, Turcii alcătuiesc așa numitele *raiale* (popor de adunătură) organizându-le, sub o administrație turcească și având în ele garnizoane de pază. În astfel de împrejurări, aceste orașe, cu teritoriile lor mărginașe, s'au rupt politicește, din trupul Țărilor românești și au devenit fortărețe turcești, cu o conducere aparte³.

Către anii 1600, vin și *Tătarii*, din părțile Crimei și se așează în partea de jos a *Ucrainei*. De aci, trecând Nistru, ocupă și partea de sud a Basarabiei, pe care o numesc *Bugeac* sau *Bugeag* (unghi)⁴. Granițele acestui *Bugeac* erau: La *apus*,

1. R. I. Perianu: „*Raiua Brăilei*“ (studiu cu hartă) în „*Anuarul de Geografie și Antropogeografie*“. II, București. 1910—11.—Comp. „*Arhivele Basabiei*“, I, 1929, No. 3, p. 50 sq. și „*Analele Brăilei*“. I. Brăila. 1929. În această din urmă *revistă* găsim câteva *studii* asupra *cetății* și *raialei Brăilei*. Sunt două *hărți* făcute de către ofițerii austriaci de Stat Major din 1789. Una indică *Cetatea* și *alta raiaua* cu satele din cuprinsul ei, cu bălțile, stuhăriile și pădurile din cele două brațe ale Dunării.

2. N. A. Constantinescu: *Intinderea raialelor*, cu deosebită privire, la „*raiaua Giurgiului*“, (cu o hartă) în: „*Anuarul de Geografie și Antropogeografie*“. București II, 1910—11, p. 23—86.

3. *Cetatea Brăilei* era sub comanda unui *pașă*. Teritoriul înconjurător era administrat de un *Nazâr*; în afară de comandantul militar al *Jenicerilor*, judecători (Cadii), muftii etc.

4. N. Iorga: *Studii istorice asupra Chillei și Cetăței-Albe*. București.

riul Prut; la *sud*, Dunărea din fața Dobrogiei; la *sud-est*, marea Neagră; la *răsărit*, Nistrul; iar la *nord*, valul lui Traian, cel de sus, pe riul Prut, până la revărsarea Botnei în Nistru, puțin mai jos de orașul Țighina.

II. Înființarea mitropoliei. Siliți de atari evenimente politice, *sub raportul ocârmuirii și al îngrijirii creștinești, chiriarii locului, nu-și mai puteau exercita drepturile lor juridictionale, asupra clericilor și a creștinilor, din ținuturile ocupate de Turci și mai pe urmă de Tătari, atât din pricina fanatismului musulman, cât și din rațiuni politice. Pe de altă parte, Poarta otomană își simțea slăbiciunea și de aceia, îndată după ocupația militară, a căutat să ia toate măsurile, spre a înfriga, cât mai temeinic, steagul semilunei, în aceste pământuri, pe cari le ocupase. O măsură de siguranță a crezut ea de cuviință, a o lua și sub raportul bisericesc, căutând a așeza peste raialele sale, un *cap bisericesc* aparte, sub imediata sa supraveghere, care să nu aibă legături canonice cu ierarhia Țărilor române. De aceia, înalta stăpânire turcească a hotărât, ca să numească, peste aceste olaturi, un chiriarh, cu titlul de *mitropolit*, grec de origină, care să fie sub directa juridicțiune a patriarhatului din Constantinopole, pe cari Turcii îl aveau mai la mână, decât pe ierarhia Bisericii românești. Lucrul acesta, firește, îi convenia de minune și patriarhului, care vedea că, pe negândite, i se ivește ocazia de a-și mări sfera nemijlocită a juridicțiunii sale bisericești. Ca urmare, la cererea Porții, avizează numai decît, grăbindu-se a da încuviințarea canonică, ca să se înființeze, pentru orașele cu ținuturile lor, de sub ocupațiunea turcească, o mitropolie proprie, numind-o *mitropolia Proilaviei* sau a Brăilei, după numele orașului unde era și *centrul administrațiunii politice* ¹.*

Data înființării acestei mitropolii nu se cunoaște. De aci

¹1900, p. 235.— De același: „Bulletin de la section historique de l'Académie roumaine“. Bucarest. 1912, p. 8.—Comp. I. Nistor: Istoria Basarabiei. 1923. Cernăuți. p. 129 și următoarele.

1. Despre această mitropolie se pomenește și în „Pravila Târgovișteană“ din 1652 (fila 401), unde se dau a fi în Mavrovlahia (Moldova), *doi mitropoliți* și încă unul la *Galați*, „care este latura despre Rusia cea mică“. Prin cei doi mitropoliți ai Moldovei, se înțelege: Cel dela *Suceava*, mitropolitul real, cu reședința lângă scaunul domnesc, și cel dela *Roman*, care purta titlul de mitropolit, tradițional. Al treilea era cel al *Protlaviei*, care cum se vede, pe vremea când s'a tipărit pravila, își avea reședința la Galați. *Melchisedek*: Cronica Romanului și a episcopiei de Roman, I, Bucuresci, 1874 p. 107.

diferite *supozițiuni* ¹. După un document dat de Chiril al II-lea, patriarhul Constantinopolului a treia oară (1638-1639), din luna Mai, 1639, prin care se hotărește, ca să se reînființeze *mitropolia Proilavului*, care *din vremuri uitate* căzuse în ruină, se vede că mitropolia aceasta *existase*, cu mult mai înainte. Se crede că luase ființă, din vremea când Turcii au ocupat aceste locuri, ceva mai în urma înființării episcopiei Hușilor (1592), vecină cu dânsa. Aceasta este logic. Din faptul însă, că nu întâlnim mitropoliți, purtând acest titlu, până pela 1641, sunt unii istorici cari susțin, că atunci s'ar fi înființat. D. N. Iorga zice: „Înainte de 1644 încă, Vasile (Lupu), întemeia o *episcopie*, a „Proilavului“, a Brăilei, pentru orașele și ținuturile ce se țineau de raiaua turcească. Noua episcopie nu era să facă parte din alcătuirea ierarhică moldovenească, ci stătea *deadreptul* sub autoritatea patriarhului”². Cu câți ani mai înainte, nu se știe. Un lucru pare a-l statornici, că ea s'ar fi înființat sub domnia lui Vasile Lupu, adecă după anul 1634, data suirii lui Vasile Lupu, pe tron. Din documentul citat mai sus însă, ea ar fi mult *mai veche*, căci zice documentul „*din vremuri uitate*”. Vasile Vodă dar, nu a fundat-o, ci numai a *reînnoit-o* ³. Este știut însă, că pe vremea frământărilor interne din Bugeac, sub Cantemir-Mârza, mitropolia Proilaviei, decăzuse aproape cu totul. Pe la 1639, luna Mai, s'ar fi reînființat, din ordinul patriarhului Constantinopolului, Chiril al II-lea.

Un alt document, în care se vorbește de această mitropolie, este dat de patriarhul *Ioanichie II-lea* al Constantinopolului, cu sinodul său, fiind patriarh întâia oară (1646-1648), în anul 1641, Iunie 2, prin care, biserica „sf. Nicolae” din Ismail este ridicată la rangul de *stavropighie* și dată de *metoh* călugărilor mănăstirii *Caracalu*, din muntele Atos. În acest document, se zice: „Fînd o biserică în eparhia și mitropolia *Proilavului și Ismailului*, dedicată în cinstea «sf. Nicolae», care este învechită și dărămată...

1. După unii, mitropolia aceasta, s'ar fi înființat de patriarhia din Constantinople, în locul vechii episcopii moldovenești a *Cetății-Albe* (*Ἀσπρόκαστρον*), pe care o cunoaștem că ființa încă pe vremea când s'a întemeiat mitropolia Moldovei. — Vezi: *Eusebiu Popovici*: *Istoria Bisericească Universală și Statistica Bisericească*. Trad. de Atanasie Mironescu, fost mitropolit primat al României. Cartea I.-a, Ediția II.-a. București, 1928, p. 366.—Comp. *Iustin Sf. Frătman*: *Studiu contributiv la Istoricul mitropoliei Proilaviei* (Brăila). Chișinău, 1923, p. 123.

2. *Istoria Bisericii românești*, vol. I. Vălenii-de-munte, 1908. p. 316.

3. *Eus. Popovici*: *Istoria bisericească universală*. trad. op. cit. p. 367.

și părinții dela mănăstirea Caracalu, din sf. Munte, unde se cinstește amintirea «sfinților Apostoli» vor să o restaureze, din temelie, cu a lor cheltuială, sub numele patriarhiei, ca *stavropighie*, așa ca să se țină în această biserică, numai numele patriarhului, interzicându-se, sub grele pedepse, amestecul arhireului locului, în conducerea bisericii aceștia, care va atârna direct de patriarhul din Constantinople, căruia 'i va da anual, ca semn de supunere, câte 40 litre de icre sau ocale și se va pomeni numai numele său, după obiceiul ce se ține, din vechime, prin stavropighiile patriarhale¹. „Când însă, va fi trebuință de hirotonia unui preot sau ieromonah sau ierodiacon, părinții să cheme pe arhiereul locului, ca să slujească în această biserică patriarhală și stavropighială, fără însă ca să șeadă în sfințitul Sintron“. Nefiind chemat însă de către părinții dela această biserică, arhiereul local nu va putea „nici a săvârși sfințitele lucrări, nici a judeca, nici a argosi, nici a aforisi, nici a cere vre un drit dela ei, fiind liberi și neexecutabili, greșalele lor voim a fi atârnate numai de smerenia noastră și a noastră va fi cercetarea și raportarea, oprirea și corijarea greșalelor“, întărind cu blestem și afurisanie pe oricine ar călca cartea patriarhală².

Reședința mitropolitană, cum am văzut, dintru început, a

1. În țările române, patriarhia nu și-a făcut *stavropighii*, fiindcă nu avea drept, de oarece mitropolii locului erau socotiți ei însuși ca niște patriarhi. În Moldova, toate mănăstirile cele mari — în orice eparhie ar fi fost ele situate — se socoteau ca un fel de *stavropighii* ale mitropoliei. Arhimandriții și egumenii lor se așezau și se depuneau de mitropolit. De aci uzul că, atunci când un episcop vrea să gratifice pe vreun ieromonah din eparhia sa, cu rangul de arhimandrit, cerea binecuvântarea mitropolitului său. O quasi-neatârnare se observă cu mănăstirea „sf. Spiridon“ din Iași, ce are o epitropie specială, care administrează averea spitalelor, a mănăstirii și a metoacelor ei. Mitropolitul dela Iași, nu poate lua nicio dispoziție acolo, ci numai în conințelegere cu Epitropia. La orânduirea clericilor, se înțelege însă că chiriarhul dispune. Pentru păstrarea acestei independențe, superiorul acestei mănăstiri, mai totdeauna a fost *arhiereu*. Melchisedek: *Chronica Hușilor*.... II. (Appendice) p. 158.—Deasemenea: Domnița Balașa și sf. Spiridon nou din București; Madona Dudu din Craiova, etc.

2. Vezi documentul în întregime la Melchisedek: *Chronica Hușilor* op. cit. p. 152—156. Acest document este foarte însemnat, fiindcă din el se văd, carl erau *drepturile stavropighiale* ale patriarhilor. A fost publicat mai întâi de Langlois, în: *Le Mont Athos et ses monastères*. 1867, Paris.

fost la *Brăila*¹. Mai în urmă însă și din împrejurări diferite, s'a strămutat: La *Ismail*, *Reni* (Tomarov), la *Galați*, la satul *Căușani*, în apropiere de *Bender*, unde Hanul tătăresc își avea reședința sa, pentru o anumită parte a anului; la *Drâste* (Silistra) etc.

Biserica Catedrală mitropolitană a fost sus, pe malul *Dunării*, aproape de locul unde era pela 1869 fabrica de pâine și avea hramul sfinților arhangheli „*Mihail și Gavriil*“. Această biserică a existat, până prin anul 1846, când, fie pentru vechimea ei, fie pentru amenițarea cu căderea, din pricina surpării malului *Dunării*, a fost părăsită și mai în urmă dărîmată. Se mai cunoștea, până în vremurile din urmă, *locul* unde a fost, după resturile de sicrie și după oasele de morți, ce se vedeau înfipte în râpa malului *Dunării*, dasupra căruia a fost curtea bisericii, cu cimitirul. Oamenii mai bătrâni, din vecinătatea acestei vechi biserici mitropolitane desființate, arătau până târziu, locul unde a fost pridvorul bisericii și clopotnița. Suburbia unde a fost mitropolia se numește și astăzi: „*Mahalaua bisericii vechi*“; iar strada ce duce la locul unde a fost biserica mitropolitană, se numește „*strada veche*“².

1. *Brăila*, veche așezare românească, în câteva rânduri a fost prădată și arsă. Locuitorii ei se ocupau cu comerțul și pescăria. Neamuri diferite: Greci, armeni, Bulgari, Lipoveni, Nemți etc., ca în toate orașele comerciale. Neguțitorii *poloni* dobândesc dela *Mircea-cel-bătrân* (1386—1418), dreptul de a-și exercita comerțul lor „*dela Brăila până la Rușava (Orșova)*“. Lembergienii de multă vreme veniau după pește la *Brăila* (B. P. Hajdău: *Ist. critică* p. 1—2). Evreii vin și ei. Acum o sută de ani erau numai vre o „30 familii, cari aveau o sinagogă foarte mică“. Al. Lapedatu: *Doi călători... în Anal. Acad. rom. seria III, vol. 15, 1934, p. 129. Azi s-au înmulțit, având 2 temple și câteva sinagogi. Mulți greci bogați, organizați în colonii. Viață creștină intensă. Biserici vechi, mărețe și bogate „cu cruci strălucind în bătaia soarelui și cuiburi de berze în clopotniși și hornuri*“ (Ibid. p. 380). Astăzi *Brăila* are 10 biserici ortodoxe românești. 1 biserică mare greacă, 1 bulgară, 1 armeană, 1 lipovenească, 1 papistașă și 1 protestantă.

2. Toate *documentele*, cu privire la această mitropolie, *aflăte pândă acum*, au fost publicate *întâi* de *Melchisedek* în: *Chronica Hușilor* și a episcopiei cu asemenea numire. București, 1869, II, *Apendice*, p. 152—167. După el, *Iustin St. Frățiman* publică: *Studiu contributiv la Istoricul mitropoliei Proilaviei (Brăila)*. Chișinău 1923. Din această lucrare de 375 pag., în care materialul este aruncat clae peste grămadă, *St. Berechet* a ales *documentele* și le-a publicat în ordine sistematică, în *Biserica ort. română*. București, 1924, p. 263—269; apoi în text românesc și rusesc, cu lămuriri, în revista: *Spicuitor în ogor vecin*, 1924, Chișinău. III, pag. 71—99 și în „*Luminătorul*“. Face și o *schiză istorică asupra mitropoliei Proilaviei* în *Biserica ort. română*, 1924, p. 404—411.

Creștinii cari făceau parte din parohia acelei mitropolii, văzând că biserica lor a fost dărîmată, au pus mînă de la mînă și au ridicat o biserică nouă, mai departe de malul Dunării, cu hramul „sf. Spiridon”. Mobilierul, icoanele și cărțile de ritual, din vechea biserică dărîmată au fost transportate în această biserică nouă. Răsfoindu-se aceste cărți, s’au găsit pe dănsule multe însemnări de deosebită valoare istorică ¹.

Hotarele acestei eparhii mitropolitane erau: La răsărit, întreg sudul Basarabiei, cu delta Dunării pînă în marea Neagră, numit și Bugeacul tătărăsc ; la *apus* și *miază-zi*, teritoriile ocupate de Turci depe ambele maluri ale Dunării, pînă dincolo de Vârciorova ; iar la *miază-noapte* se întindea dincolo de ordiile turcești, mergînd pînă la Bug, cuprinzînd și *Ucraina Hanului* ². unde erau 40 de sate cu creștini ortodoxi ; ca și orașelele : *Balta*, *Ananief* și *Dubasari*, centrul administrației și orașul de reședință al hanului tătărăsc pentru un anumit timp al anului. În cuprînsul acestei eparhii, intrau : *Brăila* cu ținutul ei, *Ismailul* ³, *Tomarovul* (Renii) ⁴, *Chilia*, *Akermanul* (Cetatea-Albă) și *Benderul* (Tighina),

1. Au fost cercetate și publicate de Melchisedec în *Chronica Hușilor* . . II. apendice. Mai târziu le răsfoește și *N. Iorga*, publicându-le, sub titlul : *Insemnări de pe cărțile vechii biserici a „sf. Arangheli” din Brăila* (azi la biserica sf. Spiridon) în „Buletinul comisiei istorice a României” IX, 1930. p. 141—146. Aici dăm de un „*Popa Iacov, arhimandrit al Proilavului al Ibrăilei și al Driste (i)*”. Pe un triod, ediția Veneția, 1768, scrie : „Acest triod e al bisericii Mahometanilor, a lui Mihail și Gavrilul”... p. 142, etc.

2. „Ucraina moldovenească” a lui Duca Vodă din 1681, devine mai târziu „Ucraina Hanului”. *N. Iorga* : „Neamul Românesc” din 28 August 1918. Vezi de acelaș : *Ucraina Moldovenească* în : *Analele acad. române*, s. II. vol. 35. memor. istoric, p. 347—361. Erau trei Ucraine : Una *leșască*, una *căzăcească* și a treia „a Hanilor”, în stepele provinciilor : Cherson, Ecaterinoslav, Crimeia (Taurida) și a Donului. Vezi protoier. *A. G. Lebedințev : Ucraina Hanului* (rusește), în : *Notițele societății imperiale de istorie și anti-chități din Odesa*. Vol. XXXI, 1913, p. 1—22. Vezi și *hotarele raialei Brăilei*, dinspre *Muntenia*, la 1818, după *Dionisie Fotino* : *Istoria generală a Daciei*, trad. de G. Sion. Iași. III p. 196.

3. *Ismailul* este vechiul sat moldovenesc *Șmilul*. Aici era locul unde se exilau *patriarhii* greci din Constantinopole, cari erau maziliți de Sultan Trăiau din mila „schizmaticilor”, de carl se îngrijeau sufletește și de aceia se cheamau și „episcopi de Ismail”.—Cetatea-Albă era supusă și ea episcopului ismailean „proin patriarh de Constantinopole”.—Vezi descrierea lui *Petru Stanislavov*, episcop latin de Nicopole, la *N. Iorga* : *Chilia și Cetatea-Albă*, București, 1900, p. 234.

4. *Renii*, pe care Turcii îl numiră cu numele slavon *Tomarov* sau

cu toate satele și localitățile cari alcătuiau Bugeacul tătarăsc, sub care se înțelegea partea de sud a Basarabiei dela valul lui Trăian, spre Dunăre și Marea Neagră. La acestea se adugă o parte a orașului Galați și anume, valea din mahalaua *Badalan*, depe malul Dunării, *Babadagul* și toate teritoriile ocupate de Turci, depe ambele maluri ale acestui fluviu, până dincolo de Vârciorova. Sub domnia lui *Nicolae Mavrocordat* a doua oară (1711-1715), domnul Moldovei, și cetatea *Hotinului*, cu ținutul ei, cade sub stăpânirea Turcilor, cari, ocupând-o, o întăresc cu garnizoană și o prefac în pašalâc (olat) turcesc (1713). Prin aeeastă nouă cucerire otomană, eparhia Proilavului mai crește, adăugându-i-se și *Hotinul*, cu olatele sale, cari până atunci făcuseră parte din eparhia Rădăuților. Acest ținut se cărmuește de aici înainte direct de către mitropoliții Proilavului, până mai târziu, când se organizează într'o eparhie deosebită, având câtva timp și episcopi titulari. Din pricina prea marii depărtări, dela Olt și până la Orșova, rolul mitropolitului Proilaviei, îl îndeplinea uneori episcopul bulgăresc din Vidin¹. Aceste hotare însă, n'au fost statornice, pentrucă nici *mitropolia* aceasta n'a avut o durată statornică. După epoca de extindere, a urmat o altă epocă de restrângere. Așa d. ex. partea dintre Nistru și Bug, numită Ucraina Hanului, în urmă oblastia Okceacovului, încă dela 1788 a fost ocupată de Ruși.

La încheierea păcii dela Iași, din 29 decemvrie 1791, această

Tomarovă a fost dat mitropolitului de Proilav, printr'o hotărîre a patriarhului *Dionisie* al Constantinopolului (1662—1665), din septembrie, 1664. Vezi Frățiman. op. cit., p. 6.—Și aici se păstrează din cărțile vechii biserici grecești a mitropoliei Proilavici. *N. Iorga*, în revista *istorică*. 1920, No. 10—12.

1. Episcopii bulgărești dela *Vidin*, ca vecini, din vehime s'au aflat în îngăduitoare raporturi cu mitropolitul și episcopii Valahiei. Adesea ori ei hirotoniseau preoți, pentru creștinii supuși jurisdicțiunii chiriarhilor din Valahia, în următoarele împrejurări: Dacă un candidat de preoție nu avea calitățile cerute spre a putea fi hirotonisit preot, de către chiriarhul său canonic din Valahia, trecând peste Dunăre, cu ceva *răgele*, îl hirotonea episcopul din Vidin și când se întorcea înapoi, la locul său natal, hirotonit, era recunoscut și de către episcopul locului. De aici vorba românească: *Popă dela Dii*, care se aplică și astăzi, preoților slabi. Dintre aceștia, unii erau hirotoniți depe malul drept al Dunării, fără a li se aplica întreaga taină a hirotoniei, ci numai cuvintele: „Să fii blagoslovit“, zise către cadidatul, care sta pe malul stâng al Dunării. Abuzul acesta încetează abea prin sec. al XIX-lea, sub mitropolitul Grigore al IV-lea Miculescu, (dascălul). Vezi: *Ghenadie Endceanu*: Petru Movilă. București 1882, p. 251.

parte rămâne în stăpânirea definitivă a Rușilor ; iar, sub raportul bisericesc, trece sub cârmuirea arhiepiscopului dela Pultava.

După războiul ruso-turc din 1806—1812, în urma păcii dela București din 16/28 Mai, 1812, Basarabia toată, fiind răpită de Ruși, mitropolia Proilaviei se restrânge numai la *Brâila* și cu orașele, cetățile și olatele turcești, depe ambele maluri ale Dunării, până la Orșova. Rămânând prea mică această eparhie, se alipșete pe lângă mitropolia greco-bulgărească dela Drâste (Silistra), luând de aici înainte numele : „A Drâstii și *Proilaviei*“. În sfârșit, după pacea ruso-turcă dela Adrianopole, din septembrie 1829, gurile Dunării rămânând sub stăpânirea Rusiei, cetățile și orașele cu olatele lor, depe ambele maluri ale Dunării, fiind scoase de sub stăpânirea Turcilor, mitropolia *Proilaviei* dispăre cu totul, teritoriile ei alipindu-se la eparhiile limitrofe, dela cari fuseseră rupte, la înființarea ei.

Iată fazele politice prin care a trecut această mitropolie.

1. Prima ocupație rusească (1771-1774). La 1769 izbucnește războiul ruso-turc. Indată după declarația războiului, armatele rusești năvălesc în principate și le ocupă, cu gândul de a le anexa. Boerimea ambelor principate, iese înainte, cu câte o carte de închinăciune către împărăteasa Caterina II-a, cerând alipirea țărilor române către împărăția rusească. Clerul urmează pilda boerilor, cerând și el ca, Biserica românească să fie înglobată în trupul Bisericii pravoslavnice rusești. Mersul războiului era în favoarea Rușilor. După doi ani (1771), oștile împărăției moscovite alungară pe Turci din raialele lor, fugărindu-i peste Dunăre, spre Balcani ; iar teritoriile ce fuseseră până atunci ocupate de dâșii, acum le iau Rușii în primire și-și întăresc stăpânirea asupra lor. Se credea că starea aceasta de lucruri va rămâne pentru totdeauna ; de aceea, pe lângă întinderea firelor de organizație politică, se iau măsuri și pentru punerea în rânduiala a trebilor bisericești. Mitropolitul Moldovei, *Gavriil Calimah* (1758-1786), în înțelegere cu *Grigorie II* al Ungro-Vlahiei (1760-1787), hotărăsc desființarea *mitropoliei Proilaviei* și întoarcerea teritoriilor ei, la eparhiile de unde fuseseră rupte, prin ocupațiunea turcească. Iată cum glăsuște *gramata mitropolitană*, din 10 Ianuarie 1771 : „De vreme ce eparhia, care se ocărmuia cu păstoria cea bisericească, după urmarea vremurilor, către frăția sa Proilavul, socotindu-se dintru început a fi din hotarul pământului și din *păstoria Moldovei*. Acum... învrednicindu-se a scăpa din jugul cel sâlnic al Otomanilor, prin armele cele nebi-

ruite ale monarhicestei... împărății a Rusiei și rămânând fără de păstor bisericesc pravoslavnicul norod, ce locuiește întru această eparhie... n'am trecut cu vederea purtarea de grijă a acestei eparhii... și osebît de eparhia Hotinului, ce s'au dat sub ocârmuirea frăției sale episcopului de Rădăuți, Kir Dosoftei, *toată cealaltă eparhie (împlicit „Ucraina Hanului“), să fie întru purtarea de grijă a numitului episcop de Huși (Kir Inochentie), până când se vor liniști lucrurile*. Mitropolitul Ungro-Vlahiei dispune și el ca ținutul Brăilei, să se alipească la eparhia Buzăului, cum fusese mai înainte. Această hotărîre, mitropolității principatelor române o supun, spre confirmare, grafului Rumianțev. Înainte însă de a veni confirmarea, gramata a fost pusă în executare. Într'adevăr, la 6 Iulie 1771, Dosoftei Herăscu, episcopul de Rădăuți, se intitula: „și al Hotinului“ în gramata de hirotonie a preotului Pavel din satul *Hatna*, Jud. Suceava¹. De asemenea și episcopii de Huși și de Buzău își luaseră teritoriile lor, sub ocârmuire.

Abea la 25 Aprilie, 1773, sosește și confirmarea grafului Rumianțev². Mitropolitul Calimah, după primirea scrisorii de confirmare a lui Rumianțev, alcătuește o *enciclică*, către tot clerul și poporul creștin pravoslavnic, din orașele și satele alipite la eparhia Hușilor, înștiințându-i că „după moartea răposatului arhieru *Daniil Proilav*, rămânând acea eparhie fără păstor“, cu aprobarea grafului Petru Alexandrovici Rumeanțev, vor fi de aici înainte sub supravegherea episcopului a celii eparhii *Inochentie*, căruia îi dăm voe a săvârși acolo, toate cele ce se cuvin arhieriei³; adevă să judece și să cerceteze, a doua oară pricinile fețelor

1. D. Dan. Cronica episcopiei de Rădăuți. Viena, 1912, p. 228—9.

2. Iustin St. Frățiman, op. cit. p. 14.

3. Pentru satele românești de peste Nistru, s'ar fi rânduit, după unii, un episcop, tot sub numele de *Proilav*, în amintirea vechii eparhii care-și avea reședința la *Dubasari*, pe malul stîng al Nistrului și care atârna tot de mitropolitul Moldovei din Iași. Numele acestui episcop nu-l cunoașteam. Știm însă că, cu prilejul așezării reședinții acestui episcop în *Dubasari*, s'a înființat acolo și o *tipografie* românească de către protolereul *Mihail Strilbițchi*, care mai înainte fusese tipograf și *exarh* al mitropoliei din Iași. În această tipografie se tipăresc cărți cu litere grecești, rusești și moldovenești. Pe la 1796, acest protopop cărturar își mutase tipografia în *Moghilău*, la hotarul dintre Moldova și Polonia. Ziarul *Preutulu*, VI, 1865, Iași No. 15. Comp. Melchisedek : Chron. Hușilor, II *apendice*, p. 162 sqq.—Picot (Emile) : *Notice bibliographique* sur le protopope *Mihail Strélbický*, graveur et imprimeur à Iassi, à Mogilev de Podolle et à Dubossar. Paris 1905 (Extrait des Mémoires Orientaux).—Comp. D. Dan : Protopopul Mihail Strilbițchi, schiță biografică și bibliografică. Cernăuți. 1912.

bisericești : Ceteț, cântăreț și purtător de sfeșnice ; să însemneze : ipodiaconi și diaconi, se sevârșească și să suie și la rânduiala preoției pe cei vrednici. Duhovnicești părinți să așeze, prin ale sale cărți de duhovnicie ; monahi și monahii să facă, chip mare și chip mic ; dumnezeieștile biserici se sfințească și să învețe pre pravoslavnicul norod, părintește, tot lucrul ce este de suflet folositor și mântuitor, ocărnuindu-i la cele sufletești faceri de bine... Să-l ascultați și să-i vă supuneți, ca unui arhiereu și păstor... și să se pomenească numele frăției sale, la toate sfintele liturgii, după pravilă... Anul dela Hristos, 1773 ¹⁴.

Dar, fatală înțelegere și zadarnică chibzuială !

S'a adevărit și de data asta proverbul : *Omul propune, dar Dumnezeu dispune*. Cu tot succesul armelor, Rușii au fost siliți să-și modereze pretențiile, din pricina Austriei, care făgăduise a veni în ajutorul Turcilor. La 21 Iulie, 1774, se încheie pacea între Ruși și Turci la Cuciuc-Cainardgi, cu următoarele condițiuni : Rusia dobândește libertatea *Crimeii*, pe care mai pe urmă o anexează. Turcii cedează Austriei *Bucovina*, răpită dela sânul Moldovei ; iar domnitorului Grigorie Ghica, i se taie capul de Turci, în Octombrie (1777), bănuit că ar simpatiza, în ascuns, cu Rușii. Austrieicii făgăduiseră formal Turcilor că, în schimbul *Bucovinei*, îi vor ajuta într'un viitor război, împotriva Rușilor, spre a-și putea recuceri *Crimea*. Ca urmare, se înapoiază Turcilor toată *Basarabia*, cu orașele : Bender, Akerman, Kilia, Ismail și satele, cu tot teritoriul ce cuprindea această provincie. Tot asemenea înapoiază principatele *Valahia* și *Moldova*, cu toate cetățile, orașele, orașelele și satele lor. Sublima Poartă le primește cu următoarele condițiuni, făgăduind, în mod solemn, că le va păzi, cu sfințenie : 1). De a observa față cu toți locuitorii acestor principate, de orice demnitate, rang, stare, chemare, sau neam ar fi ei, fără cea mai mică excepțiune, *amnistia absolută* și vecinica uitare, stipulate în art. I al tratatului, în favoarea tuturor acelora care ar fi comis într'adevăr vreo crimă sau ar fi fost presupuși a avea scopul de a jigni interesele Sublimei Porți, restabilindu-i în primele lor demnități, ranguri și posesiuni, și înapoindu-li-se averile de cari s'au bucurat înaintea războiului de față. 2). De a nu împiedică, în niciun chip, *libera închinare* a religiei creștine și de a nu pune nicio piedică la ridicarea de

1. Melchisedek : *Chronica Hușilor și a episcopiei...* II, op. cit. p. 815.

noi biserici, ca și la repararea celor vechi, precum a fost și mai 'nainte. 3). De a înapoia *mândăstirilor* și celorlalți particulari, pământurile și posesiunile ce le au avut mai 'nainte și care le-au fost luate, împotriva oricărei dreptăți, cele din prejurul Brăilei, Hotinului, a Benderului, etc. numite astăzi *raiele*. 4). De a avea pentru *eclesiastici* stima particulară, cerută de starea lor etc.

Turcii intrară din nou în posesiunea cetăților și a teritoriilor ce le avuseseră mai 'nainte, luând ființă *raialele*. *Mitropolia Proilavului se reînființează și ea*, avându-și mitropolitul ei.

II. Ocupația austro-rusească (1787—1792). Nu trecură decât 13 ani de liniște și un nou războiu începe între Ruși și Turci, la 24 August, 1787. Austria—in loc de a se ținea de făgăduința dată Turcilor, de a-i ajuta împotriva Rușilor, spre a recuceri Crimeia — trece de partea Rusiei. Armata austriacă, sub comanda prințului *Friedrich Osias de Saxa-Coburg*, intră în Moldova și înaintează până la Iași. Domnitorul Alexandru Ipsilanti (1786—1788), fu prins și trimis prizonier la Cernăuți; iar cărmuirea țării fu încredințată unui *Divan*, alcătuit din boeri, sub președinția generalului austriac *Elmpt*¹. Turcii se întăriseră în jurul cetății Hotinului. Luând ofensiva împotriva Austriacilor, îi siliră să se retragă în Bucovina, cu mari pierderi. În locul divanului de boeri, pus de stăpânirea austriacă, Turcii rânduesc domn peste Moldova, pe *Manoil Ruset* (1788), un boer din ținutul Fălciului. La 10 Mai (1788), oștile austriace dau năvală asupra Hotinului, pe care, după mai multe lupte grele, îl iau cu asalt, la 29 August. Înaintând victorioase, în urmărirea dușmanului, reușesc a-l alunga din *raia* și, prin Octomvrie 1788, toată *raiaua turcească* era în stăpânirea austriacă. Populațiunea creștină *ortodoxă*, care fusese până atunci sub conducerea duhovnicească a mitropoliților Proilaviei, acum este alipită la episcopia Rădăuților.

Războiul însă este rău condus, cu toate că de data asta două mari puteri luptă împotriva Turcilor. Austriacii, cel puțin, au fost crunt bătuti în câteva lupte și siliți a încheia pacea la *Șiștov*, 1791, aprilie 4; rămânând lucrurile ca mai 'nainte de război.

Oștirile rusești, sub comanda marelui Feld-mareșal, graful Petru Ioanovici Rumianțev, ocupară Țările române. Tocmai în toiul războiului, mitropolitul Moldovei, *Leon Gheuca* (1786-1788), trece dela cele vremelnice la cele veșnice, rămânând mitropolia în văduvie. În locul vacant, o parte din boerii țării se învoiesc

1. Melchisedek: *Chronica Hușilor și a episcopiei...* I. p. 366.

a alege pe un grec, *Chiril*, arhiepiscop al Sinaei¹. Divanul țării însă, fiind convocat, alege pe arhimandritul *Gavriil Bănulescu-Bodoni*, față bisericească agreată și de români și de ruși. Guvernul imperial confirmă alegerea. Cu toate acestea, noul comandant al oștirilor rusești din Moldova, cneazul Grigorie Alexandrovici *Potemchin*, confidentul împărătesei *Caterina II* (1768-1796), amână hirotonirea, socotind poate că n'ar fi potrivit, ca să fie așezat în fruntea Bisericii Moldovei, peste episcopii eparhioți, mai vehi în arhierie, un mitropolit ridicat deadreptul la cea mai înaltă demnitate ierarhică a Moldovei, din simplul arhimandrit. Fusese vorba și de *Chiril* al Proilaviei². În cele din urmă, se hotărăște a aduce pe *Ambrosie Serebrenicov*, arhiepiscopul Ecaterinoslavei și al Chersonesului Tauric, dela *Pultava*, care numai cu binecuvântarea sf. Sinod al Rusiei și printr'un ukaz împărătesc, este așezat la Iași, cu titlul de *exarh* sau „supraveghetorul exarhiei Moldo-valahă” sau și *vechil*, cum se mai numea pe atunci³. *Ambrosie* ține pe lângă dânsul și pe arhim. *Gavriil Bănulescu-Bodoni*, care, ca român, era cunoscător al lucrurilor și știa limba românească. Pe acesta îl numește deocamdată, *vicar* al său și *președintele consistoriului* mitropolitan. Aceste numiri, firește, erau numai provizorii, rămânând ca să se hotărăscă numirile definitive.

Războiul își urmează cursul. Oștile rusești, înaintând victori-

1. Revista teologică. Iași IV, p. 220.

2. Revista română. Iași, 1863. p. 304.

3. De neam rus. Fiu de protopop dela *Pultava*. Ajunsesse arhiepiscop al Ecaterinoslavului și al Chersonesului Taurci, cu reședința la *Pultava*. (Patru arhiepiscopi au fost cu reședința la *Pultava*: *Eugeniu Bulgarul*, *Nichifor Teotoche*, *Ambrosie Serebrenicov* și *Gavriil Bănulescu-Bodoni*). La 1788, a venit în Moldova. împreună cu oștile rusești, unde a fost așezat, exarh sau vechil al mitropoliei Moldo-vlahiei. La 1790, *Ambrosie*, vizitând mănăstirea Neamțului și plăcându-i bunele rânduieli puse acolo de starețul *Paise Vellcovschi* († 1794), l-a ridicat la rangul de arhimandrit. El pune bazele unei tipografii în Basarabia. Autor de *predici* și cuvântări tipărite, precum și a trei *discursuri*, rostite la înmormântarea luminatului principe A. Potemchin-Tavricesci; traducătorul din franțuzește al „*Raiului perdut*” de *Milton*: unul dintre întocmirii *dicționarului rus*, editat de Academie. Manuscrisele lui se păstrează în biblioteca sinodală dela Academia teologică din Petresburg. Omul de încredere a lui Potemchin. Moare ca arhiepiscop de *Pultava*. Rușii îl ridicară în rândul sfinților, fiind moaștele lui cinșite la *Pultava*. Vezi *Econom V. Pocitan*: Biserica românească a Basarabiei. Buc. 1914. p. 5. Biografia lui pe larg, cu portretul, la P. N. Batiuscov. Petersburg, 1892 (rusește). p. 113.—Comp. P. D. Draganov: Arhivele Basarabiei. I. Chișinău 1929, No. 1. p. 79-80 și St. Berechet: Picături mărunte. Chișinău. 1924, p. 1-12.

oase, rând pe rând, cad cetățile din sudul Basarabiei : Ismailul, Chilia și Cetatea-Albă, cari intrară sub stăpânirea Rușilor. Armatele otomane, urmărite cu iuțeală de trupele căzăcești, sunt aruncate peste Dunăre.—*Mitropolia Proilaviei se desființează*, fugind și mitropolitul, împreună cu oștile otomane înfrânte. Teritoriile rămase și cari formaseră *eparhia Proilavului* — după hotărîrea sf. Sinod al Rusiei — se alipesc, o parte la *eparhia Hușilor* ; iar din sudul Basarabiei, se alcătuește o eparhie nouă sub conducerea unui vicar, în persoana lui *Gavriil Bănulescu-Bodoni*, care acuma a fost hirotonit *arhiereu*, cu titlul al *Liucopolei*, anume pentru această eparhie, intitulându-se : «Vicar al *Tighinei și Catății-Albe*». La 1791, s'a format o eparhie nouă, numită a *Cetății-albe și a Nistrului*, fiind numit episcop, fostul vicar, *Gavriil Bănulescu-Bodoni*,

Războiul încetează. Delegații Rusiei și ai Turciei se adună la Iași, pentru a încheia pacea. La 29 decembrie 1791, pacea era semnată. Rusia dobândește țara Okciacovului, de dincolo de Nistru, în deplină stăpânire. Granița între cele două împărății se fixează de aici înainte, la Nistru. Teritoriile din sudul Basarabiei rămânând tot sub stăpânirea Turcilor, le prefac în raia. *Mitropolia Proilaviei se reînființează*, spre bucuria patriarhului din Constantinopole, care se grăbește a trimete un mitropolit sufragane al său. Dar, încă dela începutul războiului (1788), încetase puterea jurisdicțională a mitropoliților Proilavi asupra creștinilor pravoslavnici din *Ucraina Hanului*, care, acum fiind ocupată de Ruși, au fost înglobați la *eparhia Ecaterino-slaviei și a Chersonesului Tauric (Olonet)*, la care a rămas anexată și după încheierea păcii. *Ambrosie Serebrenicov* dela Pultava conduse pe vremea ocupației rusești — pe lângă întinsa sa eparhie din *Novo-rosia* — *Biserica din Ucraina Hanului*, fiind totodată și exarh sau *supraveghetor* peste întreaga biserică *Moldo-Valahă*. Reședința și-o strămutase la Iași, unde era și centrul cârmuirii politicești ruse. Se instalase la mănăstirea *Golia*, unde erau pe atunci case multe, în cari locuiau și mireni, cu femei și copii. Mănăstirea aceasta a avut un venit anual de peste 40.000 lei și era închinată mănăstirii *Vatopedi*, din sf. Munte al Atonului. În *Ucraina Hanului*, *Ambrosie* întăria din nou, pe preoții hirotoniți mai înainte și hirotonia pe alții, pentru parohiile vacante. Trebuiau să aibă, pe lângă *gramata* de hirotonie, și *ucaz* din partea lui *Ambrosie*, care introduce aici administrația din biserica rusească. Așa, găsim că, în 1789, a așezat un preot în satul

Slobozia; în 1790, în satele: *Ternovca, Iasca, Nicolaevca, Molo-vata* și *Corotna*; în 1791, în satele: *Hlinoia, Butur* și *Pasișel*; în 1792: *La Ciubărți* (Ciobruți), *Ciorna, Dubasari, Roghi* și *Ocna*. În afară de preoți, a numit și un blagocin, pe preotul *Manoil Borjacob* din *Coșnița*¹, orânduind toate, după trebuință.

După încheierea păcii (1792), oștile austriace părăsesc *Hotinul* și cele rusești *sudul Basarabiei*, cari teritorii intrară din nou în stăpânirea Turcilor, alcătuind iarăși *mitropolia Proilaviei*, dar fără *Ucraina Hanului*. În ultimele momente ale plecării Rușilor din Moldova, *Ambrosie* — fără obșteasca alegere și întărirea domnească — ridică pe scaunul mitropoliei din Iași pe fostul său colaborator, *Gavriil Bănulescu-Bodoni*; iar el se întoarce la reședința sa de mai înainte, din *Pultava*, unde-și dete și obștescul sfârșit. Prin *Aprilie*, *Gavriil Bănulescu-Bodoni*, primea felicitări și o *cruce de Brillante* dela *Curtea Rusiei*².

Turcilor, firește, nu le-a convenit de loc, fapta lui *Ambrosie*, care, cu dela sine putere, lăsase mitropolit în Moldova pe o persoană devotată Rușilor. De aceea iau măsuri pentru înlăturarea lui. — *Gavriil* a stat mitropolit în Moldova 4 luni, arătându-se cu multă supunere și ascultare față de Ruși, protectorii săi. Dar, tocmai pentru aceasta, prin *Mai* (1792), din porunca *Sultanului*, a fost judecat și condamnat la caterisire, de către sinodul sfintei și marelui Biserici a *Țarigradului*. Trimis la *Constantinopole*, a fost pus în închisoare și numai după intervenția energică a diplomației rusești, a fost liberat și trimis în *Rusia*.

Scaunul mitropoliei Moldovei rămânând vacant, atunci își reamintește *Sultanul*, că un ierarh al Moldovei, făcuse un act de înaltă umanitate, răscumpărând 500 de Turci, robiți de Austriaci, pe cari, după ce i-a îmbrăcat, îi trimise *Sultanului* peșcheș, tocmai la suirea sa pe tronul *Padișahilor*. Întrebând pe *patriarhul Constantinopolului*, care este demnitatea cea mai mare în *Biserica Moldovei*, i se răspunse: *Demnitatea de mitropolit*. Ei bine, zice *Sultanul Selim al III*: *Iacov* (*Stamati*), *episcopul de Huși, liberatorul soldaților mei, să fie mitropolit Moldovei!* În adevăr, *sultanul Selim III*, în *Mai* 1791, semnează două *hatiserifuri*. Unul pentru numirea lui *Alex. Moruzi* (1791-1793), ca domn al Moldovei și altul pentru alegerea și ridicarea lui *Iacov Stamate*, la scaunul de mitropolit al

1. *Iustin St. Frățiman* op. cit. p. 21—27 și p. 122.

2. *N. Iorga*: *Istoria Bisericii românești*. II. 1900, p. 194—95.

Moldovei. Alexandru Moruzi fusese destinat a fi domn în Muntenia. A fost însă numit în Moldova, numai pentru a regula chestia succesiunii la scaunul mitropolitan. Într'adevăr, în luna Mai (1792), Alex. Moruzi a venit în Moldova, ca domnitor, a executat ordinul sultanului, cu privire la ocuparea scaunului mitropolitan, și la începutul anului 1793, a trecut domn în Muntenia, unde fusese destinat dintru început.

III. Ocupația rusească (1806—1812). Către sfârșitul anului 1806, se iscă iarăș războiul între Ruși și Turci. Ca de obicei, Rușii, ocupă țările române, pe cari le supun la grele biruri și la tot felul de munci și jafuri. Ocupația aceasta ei o socotesc pentru totdeauna, de aceia și goniră pe consuli și agenții puterilor străine din principate, socotind că nu-mai au nici un rost, în niște țări, *definitiv încorporate* imperiului moscovit. Aceasta era în înțelegere cu Napoleon cel mare, care, prin pacea dela Tilsit (1807), convenise a da aceste țări Rușilor, ca unele ce erau tot pravoslavnice. Cărmuirea politică a fost încredințată unui *divan* de boeri, sub președinția dictatorială a unui general rus.

Cărmuirea bisericească la început a fost dată provizoriu mitropoliei Moldovei¹. Mai în urmă a fost încredințată fostului mitropolit al Moldovei și mai pe urmă al Kievului, *Gavriil Bănulescu-Bodoni*, care, dela 27 martie 1808, fusese numit: »Exarh al Moldovei, Valahiei și Basarabiei», cu incuviințarea sf. Sinod al Rusiei și prin ukaz împărătesc. Mitropoliții: *Veniamin Costachi* al Moldovei și *Dosoftei Filitis* al Ungro-Vlahiei, au fost înlăturați. *Gavriil* vizitează Moldova și apoi Muntenia (1808), unde a fost însoțit de *Chiril*, mitropolitul Proilaviei, și de arhim. *Filotei*, cîracul lui *Veniamin Costachi*, dela mitropolia Moldovei. Biserica din principate o reorganizează, după tipul celei rusești, înființând un consistoriu, un seminarium, o tipografie, etc.².

1. C. Erbiceanu: Istoria mitr. Moldovei și Sucevei. op. cit. p. 319.

2. Econ. V. *Pocitan*: Biserica românească din Basarabia, 1914, București, p. 3—12.—Ghenadie al Râmnicului: „Exarhul Gavriil“, în „Revista Nouă“ No. 10, 1888.—*Arsenie Stadniški*: Gavriil Bănulescu-Bodoni, exarh Moldo-Vlahiei și mitropolit Kișinăului. Chișinău. 1894 (rusește).—Gh. Gheorghiu: *Gavriil Bănulescu (Bodoni)*: Mitropolit al Moldovei, exarh Valahiei și Basarabiei. București, 1899.—Ștefan Ciobanu: Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă. Chișinău, 1923, p. 36 sqq.—C. Erbiceanu: *Gavriil Bănulescu*, în revista: Biserica ortodoxă română. XXVII, p. 841 sqq.

La 16/28 Mai, 1812, se încheie pacea la București, între Ruși și Turci, în urma căreia, Moldova perde *Basarabia*¹.

Sub raportul *bisericesc*, prin ukazul împărătesc, din 21 August, 1812, această provincie se organizează într'o *eparhie nouă*, ridicată la rangul de *arhiepiscopie*, sub titlul: *Arhiepiscopia Chișinăului și Hotinului*. Arhiepiscop este rânduit *Gavriil Bănulescu-Bodoni*; care, ca vicar își luase, dela 16 Iulie 1811, pe arhiereul *Dimitrie Sulima*, cu titlul: «*Al Benderului și Akermanului*». Odată cu alipirea *Basarabiei* către Rusia, se desființează *raialele turcești*, din ținutul *Hotinului* și din *sudul Basarabiei* (*Bugeac*); iar împreună cu ele, și conducerea duhovnicească a mitropoliților *Proilaviei* se restrânge, rămânând ei numai cu *Brăila* și ținutul ei, precum și toate celelalte orașe și cetăți ocupate de Turci, depe malul stând al Dunării: *Călărași, Oltenița, Giurgiu, Zimnicea, Turnu-Măgurele, Bechet* și până la *Orșova*, cari serveau ca garnizoane, pentru trupele turcești și ca *capete de pod*².

Devenind prea mică și fără însemnătate, eparhia aceasta, de acum înainté se alipește la mitropolia *greco-bulgărească* a *Silistrei*; mitropolitul *Proilaviei* luând titlul, dela 1818: *Al «Brăilei*

1. Mare jelanie a fost între moldovenii din *Basarabia*, când au auzit că de aci înainte, vor fi sub stăpânirea rusească. Se săturaseră de dânșii în vremea ocupației, cu prilejul transportului *proviantului* armatelor rusești și a spoliei Țării de toate averile, ajungând țara Moldovei într'o «desăvârșit ticăloasă, jalnică și lăcrămătoare stare». Ceasurile despărțirii au fost ceasuri de plângerii, un timp de neuitat. «Poporul, cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului, dela un capăt până la altul. Véniau de prin sate și de prin târguri, săptămâni încheiate, cu luarea de «ziua bună», dela părinți, dela frați, dela rudenii, cu care crescuseră și viețuiseră împreună, până în vremea aceia, când trebuiau să se despartă uni de alții, pentru totdeauna». Lacrimile curgeau de o parte și de alta. Unii blestemau ceasul în care «pacostea rusească» căzuse asupra lor; iar alții cântau în desperare:

*De cât la Moscal chicam
Mai ghine mă spânzuram.*

*Că ti bate, te stâlcește
De-i grăești moldovinește.*

Nu știau, sârmanii, ce soartă-i așteaptă; mai ales poporul cel simplu, întru cari ușor se răspândesc fel de fel de vorbe și superstiții. *Manolachi Drăghiciu*: Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani. II, Iași, 1857. p. 94.

Nu-și perdeau însă nădejdea, ci de dorul fraților lor rămași în Moldova, își vărsau amarul asupra Prutului, cântând de jale:

*Prutul ista ni dispartii
Prutul ista n'ari moarte.*

*Dar ne-om pune noi cândva
Și cu gura l-om săca.*

2. *Brăila-Măcin*; *Călărași-Silistra*; *Oltenița-Turtucaia*; *Giurgiu-Rusciuc*; *Zimnicea-Șiștov*; *Turnu-Măgurele-Nicopole*; *Bechet-Rahova*.

și al *Sillstrei*; sau cum se zicea, pe atunci: «Al *Drâstii* și al *Proilaviei* și *exarh* a tot țărmlul Dunării»¹.

IV. A patra ocupație rusească (1828—1829). La 1828, se încep din nou ostilitățile între Ruși și Turci. Ca de obicei, Rușii ocupă țările române. De data aceasta însă, își arată firea lor sălbatică, în toată goliciumea ei. Pare că aveau o presimțire, că prada aceasta o vor pierde din ghiarele lor, pentru totdeauna. Suferințele poporului românesc sunt de neînchipuit. La aceasta, se mai adaugă și o *ciumă* cumplită, altoită de o foamete îngrozitoare care secera oamenii cu miile. *Ciuma* o aduseseră Rușii, cari îndată după ocupație, iau măsuri de apărare². Dar nu numai în oameni, ci și în vite se iscase o boliște molipsitoare, care le decima, cu o furie îngrozitoare, reducându-le la mai puțin de un sfert din numărul lor. Nici odată n'a fost în Țările noastre o mai înspăimântătoare nimicire de ființi viețuitoare, ca atunci. Un contemporan ne povestește că, din porunca comandanților ruși, bărbați și femei, erau înjugați la carele cu provizii și mânați dinapoi, de către Cazaci, cari nu cruțau nici bățul, nici vârful lăncei lor, silindu-i să meargă. Peste 30.000 de Români sunt luați dela lucrul câmpului pentru a sluji ca vite de tras. Astfel s'au purtat Rușii cu românii. Asta, ca să se știe.

Erau mai fericiți aceia cari fugeau prin munți, unde nu aveau altă hrană, decât scoarța copacilor. Mitropolitul Ungro-Vlahiei, *Grigorie IV Miculescu*, supranumit *dascălul* (1823—1834), pentru că ceruse îndurare pentru poporul său, fu surghiunit în Basarabia. În cele din urmă el se rugase ca, cel puțin *clerul*, să nu fie smuls dela altare, pentru a merge să care munițiunile de război. Generalul Joltuhin, om sălbatic și nemilos, la arătările ce i se făcuseră, răspunde: «Nu-mi pasă, să știu, cine fac slujbele: oamenii sau dobitoacele; numai ordinele să se execute».

Armatele rusești înaintează spre Dunăre victorioase. La 18 Iunie 1828, iau cu asalt *Brăila*. Turcii vlăguiți sunt siliți să se retragă. Rușii îi urmăresc. Către sfârșitul lui Iulie, înconjură o-

1. Mitropolia din „cetatea Dârstorului de peste Dunăre a fost zidită și înălțată” de *Grigore Ghica-Vodă*, căreia Alexandru Ipsilanti, Domnul Țării Românești, la 1777, Martie 21, întărește prin hristov a i se da „câte 500 bolovani sare, dela Ocna Slănic” pe fiecare an. — *Const. G. Mano*: Documente... op. cit. p. 284.—Comp. G. Popa-Lisseanu: Incercare asupra monografiei cetății Dorostorul (Silistra). București. 1913.

2. Dr. Pompei Gh. *Samaritan*: *Ciuma*. București. 1932. p. 437.

rașele : Varna, Șumla și Silistra. Varna cade, cu mari jertfe, de ambele părți. Șumla și Silistra rezistară. Venind iarna, Rușii s'au oprit aci. În primăvara anului 1829, oștile rusești trec iarăși Dunărea. De data aceasta, cuceresc Șumla și Silistra¹. Prin Mai, înaintând victorioase ajung la porțile Adrianopolului, unde dictează pacea Turcilor, buimăciți de groază, la ²/₁₄ Noembrie, 1829. Prin acest tratat, cu privire la *Țările române*, se hotărăște :

„Principatele Moldovei și Valahiei, vor păstra privilegiile și libertățile, cari le sunt asigurate, în deosebite timpuri, fie prin capitulație, fie prin tratatele dintre ambele imperii, fie prin hațișerifele Inaltei Porți.—Prin urmare se vor bucura de liberul exercițiu al *cultului* lor, în deplină siguranță ; vor avea o *cârmuire națională și neatârnată* și o nemărginită libertate a comerțului (art. 5). Domnitorii vor fi aleși *pe viață* ; iar nu numai pe câte șapte ani, cum fuseseră până atunci².

Totodată Poarta cedează Munteniei *toate orașele și posesiunile depe malul stâng al Dunării*, cari intrară de aci înainte sub stăpânirea românească. *Brăila* se alipește și ea, la patria mună, pentru totdeauna, orânduindu-se un ocârmuitor, dintre boerii țării³. Sub raportul administrației bisericești, de asemenea,

1. Din anul 1829 datează bis. „sf. Nicolae“ din *Giurgiu*, prefăcută din geamia *Baraeli* în biserică creștină. Iată inscripția de pe zidul ei interior e I. *Această biserică e clădită, în anul 1830, din geamia mahomedană din Cetatea Giurgiu, cucerită în anul 1829, în timpul domniei glorioase a Împăratului și autocratului întregel Rusii, Nicolae I. II. În memoria faptelor armatelor Rusești, din anii 1828 și 1829 și a restituirii orașului Giurgiu, principatului Valahiei, biserica aceasta este zidită sub administrația președintelui plenipotențiar al divanurilor principatelor Valahiei și Moldovei. General Adjutant și Cavaler Chiselev. De comitetul constructor din Giurgiu ; iar pe clopotul istoric, aflat multă vreme în turnul centrului (Genovez) din Giurgiu, scrie : Acest clopot, făcutu-s'au din tunurile ce s'au luat din Cetatea Silistra, anul 1829, dela biruitoarele rusești oștiri și s'au hărăzit spre pomenire(a) de către (despre) puternicul a toatei Rusii Împărat Nicolae I, la biserica cea nouă a Giurguiului din Valahia, unde (se) prăznuiește hramul „sf. Erarh Nicolae“.*

S'a turnat din nou acest clopot, în anul 1885, sub domnia M. S. Carol I, Rege al României. Vezi : *Apostolul*, curierul arhiep. ort. rom. din București. No. 5, din 1 Martie 1935.

2. A. D. Xenopol : *Istoria Românilor*, ed. Șarga. Iași, vol. XI, p. 66.

3. Cel întâi ocârmuitor, numit de marele nostru istoric N. Iorga „ctitor al orașului Brăila“, pentru că el a pus bazele de înflorire ale acestui oraș, este *Ioan Slătineanu*, fiul marelui vornic Scarlat Slătineanu și al Căntincă Filipescu.—Vezi *N. Iorga* : Cel dintâi ani în noua Brăilă românească. *București*, 1929. p. 18.—Comp. *Analele Brăilei*. I. 1929, No. 2—3. p. 74—83.

aceste părți din trupul țării, acum liberate, au fost alipite la eparhiile românești mărginașe, cum fuseseră și mai înainte. *Mitropolia Provlaviei se desființează și ea, de data aceasta pentru totdeauna.*—Astfel s'a încheiat și cu această eparhie, care a durat aproape două secole și care a fost, ca un *cui* străin, înfipt în trupul Bisericii noastre ortodoxe românești.

II. Mitropoliții Proilaviei. Șirul mitropoliților Proilaviei nu se cunoaște întreg. Dela sfârșitul celei de a doua jumătăți a secolului al XVII-lea—data înființării acestei mitropolii și până după primul pătrar al sec. al XIX—când s'a desființat, vor mai fi fost și alți mitropoliți. Noi însă nu cunoaștem decât numele acelor cari se amintesc în actele și documentele descoperite și tipărite până astăzi. și anume :

1. **Meletie (1641—1649).** Se intitulează : *Mitropolitul Proilavului, Tomarovului (Reni), Hotinului, al întregului țarm al Dunării, al Nistrului și al întregii Ucraine a Hanului.* Acesta este *Meletie Sirig*, „omul cel mai erudit al timpului”¹⁴.

De sigur a fost recomandat de către Vasilie Lupu Vodă (1634-1653), domnul Moldovei, patriarhului de Constantinople, pentru scaunul mitropoliei Proilaviei, care-l și ridică la dreapta arhierescă și-l rânduește mitropolit. Aceasta ne arată — zice

1. *C. Erbiceanu* : Cronicarii greci, cari au scris despre români: București, 1888. Nota 113 dela pag. 226.—Născut în orașul Candia din insula Creta, la 1585. Din botez se numea Marcu. Studiile și le-a făcut la Veneția. Imbrățișând viața călugărească, Chiril Lucaris, patriarhul Constantinopolului, îl făcuse protosinghel și mare predicator al catedralei patriarhale. Multă vreme a stat în Moldova. La 23 Septembrie 1632, când *Varlaam*, mitropolitul Moldovei, a fost hirotonisit arhieru, cuvântarea de salutare a rostit-o Sirig, „cel mai mare filosof și teolog al Grecilor, din acel timp” (*Ioan Bianu* : *Columna lui Traian*, 1882, p. 212). Apologet irefutabil al ortodoxiei, a luat parte la amândouă sinoadele, ținute împotriva lui Ciril Lucaris la Constantinople, 1638, și la Iași, la 1642, subscriind în protocoale, ca delegat al patriarhiei ecumenice, împreună cu *Porfirie*, fost episcop al Niceiei. A revăzut și corectat „Mărturisirea ortodoxă” a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului. —Vezi la Melchisedec : „Biserica ortodoxă în luptă cu Protestantismul” (*Anal. Acad. Române*, s. II, t. XII, p. 30). A compus, o operă *Ἀντίρρησις* = Combaterea, prin care răstoarnă și nimicește, cu mult meșteșug și cu un bogat arsenal de argumente, toate capitolele cu învățături calvinești din Mărturisirea lui Ciril Lucaris. *C. Erbiceanu* în revista : Biserica ortodoxă română, XVIII (1894-95) p. 6 și în : Revista teologică, I. Iași, 1883 (No. 26, p. 208, nota 1). Vasile-Vodă Lupu îl însărcinează „de a-l preface în greceasca vulgară, argumentarea împăratului Ioan Cantacuzino, împotriva islamismului”. *N. Ior-*

N. Iorga—marea trecere de care se bucura voevodul Moldovei, față de patriarhul Bisericii ecumenice. Este curios că semnează numai „Meletie“, fără a-și mai păstra pronumele de „Sirig“. Din acest fapt unii pun la îndoială, personalitatea lui. Se mai poate întâmpla ca după dânsul, să fi fost orânduit un alt mitropolit, tot cu numele de *Meletie*, căci la 1664, moare la Constantinopole — se vede că părăsise scaunul Proilaviei; iar până la 1667, pe scaunul Proilaviei, nu mai găsim alt mitropolit.—Despre aciivitatea lui, ca mitropolit Proilav, avem următoarele mărturii.

a). La 12 Noemvrie 1642, este amintit, ca mitropolit al *Proilavului*, în gramata patriarhului din Constantinopole, *Partenie I* (1639—1644), cu soborul său, prin care se hotărăște a se face stavropighie, biserica închinată „Maicii Domnului“ din Ismail, *eparhia Proilavului*, ca metoh al sf. Mormânt. Biserica aceasta era amenințată cu căderea, „din pricina vechimei și în primejdie de a se nimici cu totul“, însă „dmnealui Domnul *Gheorghe*, Marele paharnic al țării Moldaviei“ și fratele lui Vasile Voevod (Lupu), „atins de iubire dumnezeiască și de râvnă, a voit a o înoi și a o înfrumuseța, din temelii, cu ale lui cheltueli și jertvă de bani... și a o numi *stavropighie*... pentru veșnica lui pomenire și a părinților lui“. Apoi statornicește, ca biserica aceasta să fie de aci înainte „de sine stătătoare“, necălcată, necotropită și cu totul nesupărată de orice față bisericească sau mireană sau și de mitropolitul din acel loc, al *Proilavului*, cel de acum *Meletie* și cei ce vor urma... să dea numai, pe an, Bisericii celei mari a lui Hristos... ca semn de supunere, zece ocale de icre și alta nimic, până 'ntr'un ban“... fiind pomenit în acel sfânt locaș numai nu-

ga: Analele Academiei române, XX, p. 15-16. Din Iași va fi scris el, în 1649, și acel opuscul despre „Liturgie“, pe care il ceruse Nikon, patriarhul Moscovei. Intre 1646 și 1649, „a prefăcut în grecește, la Iași și la Suceava, „viața Sf. Ioan cel nou“. N. Iorga: Istoria Bisericii românești, ed. 1908, I, p. 312 și 414. Tot el a compus și „serviciul cuvioasei Parascheva“, din Iași, adusă acolo, în timpul său.—Despre dânsul vezi: I. Bianu și Nerva Hodos: „Bibliografia românească veche“. I, București, 1903, p. 298-315.—Legrand: „Bibliographie hellénique“. II, p. 458; iar pe larg și în special: I. Pargoire: *Meletios Syrigos, sa vie et ses oeuvres* în: *Echos d'Orient*, Paris, 1908, p. 264-280; 331-340 și pe 1909, pag. 17-27; 167-175; 281-286 și 336-242. E curios însă că nu vorbește niciunul despre activitatea sa, ca mitropolit al *Proilaviei*.—N. Iorga: „Documente privitoare la Istoria Românilor“ (Hurmuzachi) vol. XIV, p. 170-73, originalul grecesc și traducerea în românește, Traducerea română și în „Biserica ort. română“ pe 1924, p. 509-10.

mele patriarhului... „fără să se împotrivescă în această privință, cătuși de puțin, mitropolitul de acolo al *Proilavului*“...

La 5 Decembrie, 1644, scrie o scrisoare țarului Mihail Teodorovici, în care-i spune că el este *conlucrător* cu Petru Movilă, mitropolitul Kievului, la „Mărturisirea ortodoxă“ și că această lucrare a fost tradusă de dânsul în limba greacă modernă. N'are însă cu ce s'o tipărească. De aceia mijlocește către țar, ca să-l ajute cu bani, spre a o putea tipări¹. c). Către sfârșitul aceluiași an (1644), Meletie, se duce în persoană, la Moscova, întovărașit de arhimandritul Ioanichie, având cu dânsul trei gramate : I. Una dela voevodul țării Munteniei, *Matei Basarab* (1633—1654); II alta dela patriarhulul *Țarigradului*, *Partenie I*, (1639—1644) și a treia dela frații *mănăstirii „sf. Nicolae“*, din Brăila. Să vedem cuprinsul acestor scrisori :

I. În scrisoarea domnească, se destăinuiesc țarului, oarecari secrete politice, cu privire la Turci și Tătari, cari se purtau rău cu creștinii. „În Crimeia nefăcându-se pâine, al patrulea an, este foamete mare“. Au venit la mitropolit, oameni de acolo, cari i-au spus că „de foamete, *mănâncă carne de om*. Il roagă *Matei* pe țar, ca să scrie voevodului Moldovei, *Vasilie*, ca el să *nu uite marea Biserica din Țarigrad*, pentru că *Vasilie* are putere și a multor oameni cu stare“.

II. Patriarhul *Partenie*, prin gramata sa din octombrie 1644, scrie cam aceleași lucruri; apoi mijlocește către țar, pentru mitropolitul *Proilavului*, *Meletie*, ca să-l ajute cu bani, spre a putea scăpa dintr'o mare datorie, în care căzuse².

1. Șt. *Berechet* în rev. „Biserica ort. română“. 1924, p. 405.

2. Iată cum se încheie scrisoarea patriarhului către țar : „Oarecând (după povestirea Evangheliei) s'a umplut casa de mireazmă de mir; astăzi însă, nu numai casa, ci și întreaga lume s'a umplut de mireazma luminății și grațioasei buneii voinți a împărăției voastre, o l țarule, pașnic, liniștit, fiindcă, în întregul Univers, se povestește, prin mănăstiri și prin biserici, între arhierel și între preoți; că cine va alerga la milostivirea voastră, nu se va întoarce, necăpătând ajutor dela marea voastră milostivire. Pentru acela și preasfințitul *mitropolit al Brăilei*, fratele nostru și conliturgușitorul smereniei noastre, *Meletie*, care a căzut într'o mare datorie în regiunea sa, nu are unde să alege, afară de milostivirea împărăției Voastre. Ne rugăm și noi, ca să-i dați ajutor, cât Dumnezeu cel din cer vă va îndrepta, fiindcă el este fiul cel iubit al smereniei noastre. Dela iubirea voastră de oameni, să primească acest sărman arhieru, mângălere pentru datoriile sale și să scape de răutatea Agarenilor“...

III. Frații mănăstirii „sf. Nicolae“ din Brăila (preoți și mneni), prin scrisoarea lor, din 15 Noembrie 1644, descriu starea grea în care se află.—„Trăim aici, în mâinile Busurmanilor (Turci) și nu avem unde, sărmanii, să alergăm și să plecăm capul nostru, în chinurile pe care le suferim, în fiecare zi, de birurile oamenilor turcești...“ Arată că biserica lor „sf. Nicolae“ și mitropolia cea mică au ars până'n temelie și ei nu au putere cu ce s'o facă din nou. De aceea fac apel la milostivirea țarului, ca să-i ajute ¹.

La 28 martie 1645, țarul dă ordin, ca să fie la el la curte toți cei veniți pentru milostenie. Intre ei se află mitropolitul orașului Brăilei, Meletie și arhimandritul acestuia, Ioanichie, cu bătrânii și cei împreună cu dâșii. Mitropolitul Meletie prezintă țarului, ca dar, moaștele sf. mucenic Mercurie și icoana sfinților împărați Constantin și Elena ². Rezultatul acestei audiențe nu-l cunoaștem. Desigur însă că Meletie n'a eșit dela țar, fără ajutorul cerut și fără rezultat satisfăcător, la gramatele ce i se încredinșaseră, de către persoane care cunoșteau prea bine *iscușința* și capacitatea sa diplomatică.

IV. In 1649, patriarhul Constantinopolului Paisie (?) venea dela Moscova și mergea spre Ierusalim. In călătoria sa, era însoțit, între alții, și de către un călugăr, Arsenie Suhanov, din mănăstire „sfânta Treime“ de lângă Moscova, care avea poruncă dela patriarhul Moscovei, Iosif (1642 — 1652), ca să întovărășască pe patriarh, fiindu-i de ajutor, în caz de trebuință. In primăvara anului 1649, patriarhul Paisie, cu călugărul rus, care-l însoțea, erau în trecere, prin țările române. Oprindu-se la Târgoviște, aici se găsea și Meletie, mitropolitul Brăilei (Mitropolit Meletie Brailovskii). Acesta a avut o lungă discuțiune cu călugărul Arsenie asupra chipului cum trebuie să se facă semnul crucii ³. Meletie moare la Galata (Constantinopole) în ziua de 17 aprilie 1664.

1. N. Iorga: Neamul românesc. 1918, Ianuarie 8. — Comp. Melchisedec: Notițe istorice și arheologice, p. 199.

2. Muraviev: Legăturile Rusiei cu răsăritul ortodox în afacerile bisericesti, Petersburg, 1860. După traduc. rom. a D-lui St. Berechet din „Biserica Ortodoxă Română“, Iulie 1924, p. 400—11.—Comp. și Arsenie Ivașenco, episcop al Chirilovului și vicar al Novgorodului: Analele evenimentelor bisericesti în legătură cu cele lumești. Petersburg. 1880.

3. Este de remarcă că, la această dată, nu se găsea patriarh la Constantinopole Paisie, ci Partenie II, a doua oară (1648-1651). Paisie a păstorit între 1652-1653 și a doua oară între 1654-1655; așa că, ori data este greșită ori trebuie a se cetli Partenie în loc de Paisie.

2. *Partenie*. Se menționează pela 1667. Din patriarh al Constantinopolei, a doua oară (1667—1668), sub numele de Partenie al IV-lea, a fost numit *mitropolit al Proilaviei*, sau, cum zice Ghedeon în al său *κανονικαὶ διὰταξεις*, „i s'a dat mitropolia de Proilav, pentru îndestularea vieții, ca unui *proedros*“¹. N'a stat însă mult, pentrucă, la 1671, îl vedem urcând pentru a treia oară tronul patriarhal, părăsind scaunul Proilaviei.

3. *Ioanichie*, 1716. Se menționează după un interval de peste o jumătate de veac, în care, de sigur, vor mai fi fost și alți mitropoliți, pe cari vremea-i va descoperi.

Îl cunoaștem din faptul că la 1716 a avut, la Iași, o judecată, înaintea divanului domnesc, chemat de către domnitorul Nicolae Mavrocordat (1716—1730), cu Iorest (Orest), episcopul Hușilor (1714—1727), pentru hotarele eparhiilor lor și în special, pentru neînțelegerea în privința păstoririi locuitorilor din târgul *Dubasari*, depe malul stâng al Nistrului și asupra satelor mărginașe, *Sultan-Câslași* și *Musaip-Câslași*, cari se aflau pe hotar, între Moldova și posesiunile turcești din sudul Basarabiei. Ioanichie a venit la Iași și s'a plâns domnitorului Mavrocordat împotriva lui Iorest, fiindcă acesta satisfăcea nevoile bisericesti acestor locuitori, când se adresau la dânsul. Pricina pentru care se adresau ei la Huși, era: a). Pentrucă le venea mai cu apropiere. b). Se deprinseseră la Huși, de unde atârâneră mai înainte, cu tot Bugeacul și c). Ca moldovan, le cunoștea rânduelile și obiceiurile și ei se înțelegeau mai ușor cu dânsul, știind a le grăi în limba lor. Domnitorul a dat cazul în judecata divanului, prezidat de patriarhul *Samuil*

1. Frățiman: op. cit. p. 6.—Acest patriarh, cu numele de familie Monghilal — după mărturia lui Dosoftei, patriarhul Ierusalimului — a fost un om simplu, cu puțină știință de carte. Era însă bun la suflet și cucernic. A fost patriarh al Constaotinopolului în cinci rânduri: 1657 — 1662; 1664 — 1667; 1671; 1675—1676 și 1684—1685. Era poreclit de Turci: Hnm-hum, din pricină că vorbea prea pe nas. Deciziile patriarhale le dădea numai pe bani, pe cari avea grijă să-i ceară înainte. Fiindcă însă se întâmpla ca unele decizii să lasă în defavorul celor ce plăteau, erau unii cari pretindeau: „Dă-mi întâi gramata și apoi vei primi suma“. Cu arhieriei și arhonții nu trăia în armonie. Odată, fiind mustrat de arhieriei și arhonții săi, pentru anumite fapte, a pus pe un arab, să facă un deunț Sultanului, cum că aceștia ar urmări să-l pună capăt vlejii. Din nenorocire, avizul a ajuns în mâna Marelui vizir, care, cercetând cazul, în secret, a descoperit că era o clevetire pornită dela patriarh. Ca urmare, și arabil și patriarhul au fost pedepsiți pentru fapta lor. Frățiman op. cit. p. 27 sq. — Comp. C. *Erbiceanu*: Cronicii greci... op. cit. București 1888, p. 16.

al Alexandriei, care se afla la Iași. Ascultându-se părțile în litigiu și dezbătându-se pricina în divan, patriarhul pronunță următoarea hotărîre: Episcopul Iorest, al Hușilor, să nu se mai amestece în păstorirea creștinilor din târgul Dubasari, nici a le da sf. Mir, nici binecuvântarei fiindcă acest târg, nu cade în hotarul Moldovei, ci să rămână sub jurisdicția episcopului de *Brăila*, ca unul ce cade pe teritoriul ocupat de Turci. În ceia ce privește cele două sate de pe hotarul Moldovei, aceste să se lase în seama episcopului de Huși, ca unele ce cad în cuprinsul eparhiei sale. Cu această hotărîre s'au împăcat amândouă părțile, și-au dat înscrisuri unul altuia, cari înscrisuri au fost adevărate de patriarhul Samuil și episcopii în litigiu. După înscrisul dat, de episcopul Iorest mitropolitului *Ioanichie* al Proilaviei, în această chestiune, se păstra odinioară în arhiva Episcopiei de Huși, două copii: Cea dintâi avea data de 20 Septemvrie 7224 (1716) și era semnată pentru întocmai cu originalul de *Grigorie*, proin arhiepiscop Achridon, de *Neofitos* Ungrovlachias și de *Metodie*, episcopul Buzăului. A doua, o copie după cea dintâi; căci copia *cea dintâi* se trimisese de către mitropolitul Brăilei lui Iorest, cu data 7253 (1745), a fost trimisă de către mitropolitul Proilaviei *Calinic*, episcopului de Huși *Ierotei*, care, cum se vede, se amestecase iarăși în afacerile bisericești ale locuitorilor, din Dubasari. Negăsind potrivit *Calinic* a începe iarăși judecata, a socotit că ar fi mai nimerit, să-i trimită episcopului de Huși de atunci, o nouă copie, de pe hotărîrea divanului din 1716, dându-i prin aceasta, să înțeleagă, în mod delicat, ca să se conformeze hotărîrii vechi ce se dăduse, de *divan* în, această chestiune¹. Alte date asupra lui *Ioanichie* nu mai avem.

4. *Calinic I* (1743—1748 ori 1752). Grec tesaliot, născut în Sotira Zagoriei, la 1713. Fiul lui Hagi Dimitrie Mavrighios. Avea o soră *Maria*, dela care avea nepoți și strănepoți. Un frate al său era episcop în *Dimitriada*, episcopie a Larisei. Pentru a onora pe fratele său, când ajunge patriarh al Constantinoplei, ridică dieceza *Dimitriadei*, la rangul de *arhiepiscopie*². Călugărit de tânăr, urcă repede treptele ierarhice, ajungând în

1. Vezi reproducerea copiei dintâi, în *grecește*, cu litere *slavone*, adevărată de patriarhul Samuil, cu antetul: „Alexandrias Papas ke patriarhis Samuil epivevéi“, la Melchisedek: „Chronica Hușilor“... II p. 188—191.

2. *C. Erbiceanu*: *Cronicarii greci* . . . București, 1888 p. 97.

1741, când era în vârstă de 28 ani, *protosinghel* al Bisericii celei Mari. La 24 Septembrie, 1743 a fost hirotonit *arhiereu* și trimis mitropolit al *Proilaviei*. Istoricul *Serghie Macreu* (sec. 17), îl descrie ca pe un „bărbat învățat și bine crescut”. *C. Daponte*, deasemenea îl găsește însemnat prin erudițiune. Conduce mitropolia *Pravilaviei* până în Octombrie, 1748 după unii, după alții până în 1752 ori 1755. Il cunoaștem din actele semnate de el, în calitate de mitropolit al *Proilaviei* și anume: Un *hrisov* al patriarhului *Paisie* al II-lea al Constantinopolei (1744—1748) a treia oară, din Iulie, 1746, referitor la exarhatele *Psara*, *Pirghion* și *Velisos*, precum și câteva acte ale logofătului Mihail Mano¹. După unii *Calinic* ar fi fost demis din scaunul *Proilaviei* la 1748, ori 1755, și trimis în surghiun². Era chemat uneori, să ia parte la ședințele sinodului patriarhal³.

5. *Daniil* episcop titular de *Side*, apoi mitropolit *Proilaviei* (1748 ori 1752—1773). Iși avea reședința la *Ismail*, de unde luase

1. *Const. G. Mano*: Documente din sec. XVI-XIX, privitoare la familia Mano. București. 1907, op. cit. p. 91-93.

2. *N. Iorga*: Câteva manuscrite și documente din țară și din străinătate, relative la Istoria Românilor. Ședința Acad. române dela 26 Noembrie 1904. Anal. Acad. Rom. seria II, mem. secț. istorice, tom. 27 (1905) p. 63-78.

3. Dela 16 Ianuarie 1757—27 Iulie acelaș an, a ocupat demnitatea de patriarh al Constantinopolului, sub numele de *Calinic IV*, după *Chiril Caracalos* al V, a doua oară (1752—1757, care fusese depus și exilat la muntele *Atos*. Din activitatea sa ca patriarh, se cunoaște că a ridicat chestiunea necugetată, despre fixarea pentru totdeauna a numărului zilelor postului sf. Apostoli. Pentru acest fapt, a fost acuzat de erezie și, pe când ieșea într-o zi, din biserică, a fost crunt bătut de popor. Indată după această aspră pedeapsă, a părăsit scaunul patriarhal și fiind trimis în exil, mai întâi în insula *Lemnos* și pe urmă la muntele *Sinai*, după care se întoarce în orașul său de naștere *Zagorà*, unde și-a petrecut restul vieții, pe lângă fratele său, arhiepiscopul *Grigorie* și unde a și murit († 1792). D-l Profesor *Demonstene Russo*: în opera sa: *Mitrofan Grigoras*: Cronica Țării românești (1714—1716), 1934, ne dă detalii noi asupra acestui mitropolit, slujindu-se și de opera lui C. I. *Dyovuniótis*: *Καλλίνικος Ἐπιτομὴ τῆς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως* (*Calinic al 3-lea, patriarhul Constantinopolului*). Atena 1912. Din această din urmă monografie asupra lui *Calinic* se vede că biblioteca a lăsat-o orașului său natal, *Zagorà*. A mai lăsat acolo și câteva manuscrite. — Intre aceste, este și o traducere din slavonește în grecește, a vieții sf. *Ioan cel nou* dela *Suceava* (Ms. 28) și un catalog al oamenilor însemnați din sec. al 18-lea (Ms. 101), alcătuit după catalogul istoric al lui C. Daponte etc. Se găsesc acolo date precise asupra vieții și activității sale, scrise de el însuși, uneori cu prea multe amănunte.

și numele de *Smailov*. De catedrală servea biserica cu hramul : *Prea cuvioasa Parascheva*. Se intitula : *Mitropolit al Proilavului, Tomarovului (Reni), Hotinului, al ambelor maluri ale Dunării și Nistrului și al întregii Ukraine a Hanilor*. Într'un act din 1772, se intitulează scurt : „*Mitropolit al întregii Basarabii și al Ucrainii*“, prin care urmează a se înțelege, evident, nu întreaga Ucraină, ci numai acel îngust ținut, creat la 1681 pentru domnii Moldovei și care apoi a trecut sub stăpânirea păgână a Hanilor tătărești.

Daniil e mai bine cunoscut. El e și ctitorul interesantei biserice cuțe vechi din târgul *Căușani*, cu pictura ei destul de bine păstrată și până astăzi ; când terenul s'a ridicat așa de mult în jurul ei, încât trebuie să cobori, câteva scări ca să pătrunzi în îngustul, întunecat și șubredul lăcaș. Aici este portretul lui și al mamei sale ¹. La 1769 hirotonisește un preot pentru această biserică din *Căușani* — ctitoria sa.

Din activitatea bisericească a acestui mitropolit, cunoaștem că a dat incuviințarea pentru zidirea și sfințirea câtorva biserici pentru regiunea de dincolo de Nistru și anume : în 1761, dă binecuvântarea sa, pentru clădirea bisericii, cu hramul : „*Adormirea Maicii Domnului*“ din satul *Malovata*. Apoi, treptat, pentru bisericile cu hramul : Sf. arhanghel Mihail și Gavriil“ din satul *Doroșcoe*, în 1768 ; *Mahala* în 1770 ; *Cuceri*, în 1772 și *Delicova*, în 1773. Prin actul din 1768, Sept. 16, Lascarache Roset era obligat să dea câte 80 lei anual, din venitul moșiilor Malcoci și Todireni depe Bâc, la *Căușani*, părintelui mitropolit *Daniil Proilavul*, pentru mănăstirea Maica Precista . . . Printr'un alt act din 1768 (7276), Octombrie 10, lui Daniil i se închină mănăstioara „40 de Sfinți“, din Iași, ca să fie metoh al Proilavului . . . „că au socotit și au dat-o în sama răposatului mitropolit *Daniil Proilav dela Beiuș*“ ca să fie metoh pentru odihna sa, când o veni la Iași, să șază și să se odihnească ; dar și sfinția Sa să aibă a purta de grijă pentru toate trebile, ce va avea această mănăstioară“. Iată și o biserică din Iași închinată lui Daniil Proilavul „dela sfânta mănăstire Renii, ce iaste în țara Turcească“. Această danie a ținut 37 de ani ². La 1769, Februarie 27, Daniil hirotonisește preot pe un

1. N. Iorga o descrie în lucrarea sa : *Basarabia noastră*, 1912. Vezi și „*Neamul Românesc*“, din 28 August 1918.—Comp. și St. Ciobanu : „*Biserici vechi din Basarabia*“. Chișinău, 1924, p. 19 sqq.

2. Gh. Ghibănescu : *Biserica 40 de sfinți*, în „*Viitorul*“, rev. bisericească și didactică III, 1901, Iași. Nr. 19—20.

oarecare *Dimitrie Cerneavschi*, în târguşorul Căuşani, pentru biserica cu hramul : „Acoperământul Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu“ din satul Sechireani. Cartea de hirotonie este dată din Tighina, la 30 Febr. 1769. Preotul însă nu stă în Sechireani decât 2 ani, când este silit a se muta în eparhia arhiepiscopului Nichifor al Slovenilor şi Hersonului, din pricină că, izbucnind războiul dintre Ruşi şi Turci, oştile turceşti s'au răspândit pretutindenea în acel ţinut, distrugând sate şi cătune, arzându-le cu foc, împreună cu cari a ars şi parohia şi biserica sa. „Văzându-mă lipsit de tot avutul şi dorind să-mi scap numai viaţa, — zice preotul — am plecat în Polonia, unde am rămas dela anul 1773—1783, răbdând dela uniţi, tot felul de strămtori şi obijduiri. În acest din urmă an, am fost atacat în biserica mea, din satul Şirocaia Greblea, în timpul slujbei, de către uniţi, cari voiau a ne trece cu sila la unire. M'au luat cu sila la consistoriul unit, unde m'au ţinut 24 săptămâni. Protopopul unit mi-a obijduit soţia, a jefuind-o şi mi-a luat şi cartea pastorală de hirotonie, prezentându-o consistoriului, unde a şi rămas. Scăpând de acolo, în chip tainic, am venit la trupele ruseşti, cari se aflau atunci în Polonia şi numai aşa am scăpat în Rusia nouă“. La 4 Iulie 1772, hirotoneşte preot în sfânta mitropolie din Ismail, unde se prăznuşte şi se cinsteşte hramul „Cuvioasei Paraschiva“, pe un oarecare Timotei Muzikevici, originar din Polonia, pentru biserica din satul *Holm*, ţinutul turcesc, cu hramul „Adormirea Preacuratei Maicii Domnului“¹. Daniil încetează din viaţă, la Aprilie 1773.

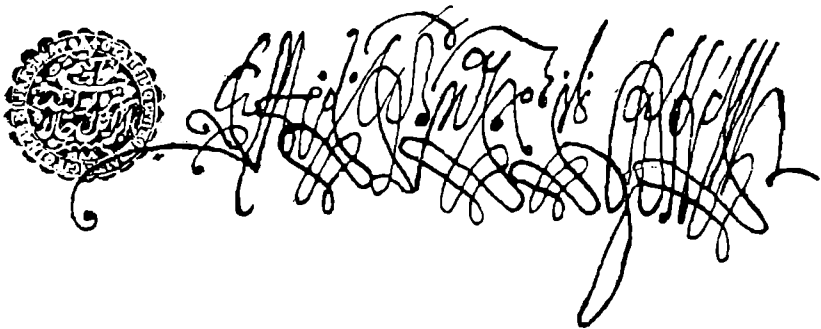
Încă din 10 Ianuarie 1771, mitrop. Gavriil Calimah, văzând că armatele ruseşti au alungat pe Turci din teritoriile cari alcătuiau mitropolia Proilaviei şi „rămânând fără de păstor bisericesc, pravoslavnicul norod ce locuieşte într'această eparhie, precum ne-am încredinţat“, a socotit de a sa datorie, de a însărcina cu conducerea unei părţi a acestei eparhii pe *Inochentie*, episcopul Huşilor, ca cel ce „era aproape de acele părţi de loc“, adică : *Ismail, Reni, Chilia, Cetatea-Albă şi Tighina* (Bender).—Episcopului de Rădăuţi îi da *Hotinul*; iar *Brăila* o lasă eparhiei Buzăului². Cerând şi asentimentul generalului Feldmareşal rus, Petru Alexandrovski Rumeanţev, acesta răspunde afirmativ, abea la 25 Aprilie 1773. De ce a întârziat generalul a da răspuns peste doi ani? Se vede că, Daniil intervenise şi generalul îl lăsase să coducă

1. Fraţiman, op. cit. p. 315 unde sunt actele de hirotonie reproduse.
2. N. Iorga : *Isoria Bisericii româneşti*. 1909, Văleni de Munte. II, p. 174.

eparhia până la moartea sa (1773), fără a răspunde nimic mitropolitului Gavriil al Moldovei. Că *Inochentie* poartă grija acelei părți din eparhie, se vede de acolo, că hirotonisește preot pe *Teodor Chirilov*, pentru satul *Iasinova*, de lângă Balta, în *Ucraina Hanului*, la 1775, Martie 28, făcând și alte acte de conducere duhovnicească.

6. *Ioachim* (1776—1780). Se intitulează, pe cărțile de hirotonie: *Ioachim. cu mila lui Dumnezeu, mitropolit Proilav, Tomarovului, Otinului și a toată Basarabia și Ucrainei.*

Il cunoaștem dintr'o inscripție grecească de pe un *antimis* dat de acest mitropolit în 1777, luna Aprilie, care *antimis* s'a păstrat într'o biserică veche din jud. Covurlui¹. Mai cunoaștem că acest mitropolit, la 24 Iunie 1775, hirotonisește preot pe un oarecare *Gherasim Tesovschi*, în mănăstirea „Adormirea Maici Domnului” din *Ismail* pentru biserica cu hramul sfinților arhangheli: „*Mihail și Gavriil*” din satul ucrainean *Pasișel*, guvernământul Balta. Il cunoaștem și *iscălitura*. Înainte are *pecetea* eparhiei, cu textul pe margini, în jîmba greacă: *Mitropolitul local al Proilaviei Ioachim. 1774*; iar în centrul *peceții* este un *text turcesc*.² La 10 Mai 1777, îngă-

duie aceluiaș preot *Gherasim*, ca să-și caute alt loc, pentru că în *Pasișel* nu a putut sta decât 10 luni, din pricină că — spune preotul — „*nu știam limba românească și mai cu seamă din pricina strămtorărilor Turcilor*”. În 16 Iulie, acelaș an, *Ioachim* scrie protoiereului *Andrei* din satul *Măiești* sau *Mălăești*, că a numit pe preotul *Chiril Burilov* pentru satele: *Butur, Teia, Speia* și alt

1. Vezi inscripția la *Melchisedek*, op. cit. p. 166: Θυσιαστήριον Θεῶν, καθιερωθεῖ παρὰ τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Προϊλάδου κυρίου Ἰωακίμου: Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αἴφος: Ἐν μηνί ἀπριλίῳ ἑνδεκάτιων ἰ.

2. *C. Tomescu. Arhivele Basarabiei. Octomvrie—Decemvrie. Chișinău, 1934. p. 360.*

sat, pe sare nu-l numește. „Il trimete ca să-l instalezi și să-l înveți bine orânduelile slujbei bisericesti, precum și tu ai fost învățat de alți preoți bătrâni. Tot odată, ca să nu-i faci nimeni nicio supărare, până la venirea noastră și atunci i se va da de noi carte pentru acea parohie“. Satele de mai sus, sunt pe Nistru, mai jos de Dubasari. La 1780 a slujit în satul Molovata (Ucraina Hanului), hirotonind preot pe Ștefan Veselovschi. În sfârșit, la 23 Iulie, 1780, scrie lui Nichifor (Teotochis), arieписcopul Slovenilor și Chersonului, dând relații asupra situației a doi preoți: Moisei Nichitin și Teodoste Zdanevici. Semnează în acte: „Ioachim al Proilavului“ și altă dată: „Al Brăilei Ioachim“¹.

7. Chiril (1780—1788). Se intitulează: „Mitropolit al Proilavului, al Tomarovei, al Hotinului și al întregii Ucraine“, ca și Ioachim. La 6 Decembrie, 1782, dă carte de hirotonie unui preot Teodor Niedrițhii, originar din târgușorul Jabotina (Polonia)².

Printr'un hrisov din 20 Februarie, 1783, Alexandru Constantin Mavrocordat (1782—1784), domnul Moldovei, întărește lui Chiril, mitropolitul Proilaviei, cu hotarnică în regulă, dreptul de stăpânire asupra bisericii „patruzeci de sfinți“ din Iași, cu hotărîre, ca nimeni din fiii lui V. Roset hatmanul, să nu strice dania. Hrisovul îl semnează toți boierii din divan, printre cari e și vel vornic Lascarachi Roset, fiul lui V. Roset, hatman. Actul n'a fost respectat mult, căci în curând vedem că e ctitor Lascarachi Roset, acum vel vistiernic și că domnitorul Alexandru Ipsilanti (1786—1788) îi dăruiește, a lua din vama gospod „câte 20 lei pe lună, pentru lumini de ceară, undelemn, tămâie și alte trebuințioase“. Mitropolia Proilavului, cum se vede, a încetat de a mai avea stăpânire asupra mănăstirii „patruzeci de sfinții“, căci însăși mitropolia avea acum o viață foarte șubredă, la Căușani și la Reni. Fiindcă n'a putut ține făgăduința lui Chiril către Lascar Roset, de a îngriji de biserică, ctitorul și-a revenit în drepturile sale

1. Teodosie Zdanevici fusese hirotonit preot de către Amfilohie, episcopul Hotinului, care, pe acea vreme, se afla la Iași. Dar, fiindcă fusese uns cu Mir de către un preot unit, înainte de a primi hirotonia în preot, a fost miruit din nou, de către un preot ortodox. Moisei Nichitin fusese hirotonit de către Ioachim al Proilaviei, pentru biserica din satul Lipeșcoe; dar, când s'a dus în parohia sa, a găsit biserica arsă și locuitorii fugiți, din pricina năvălirii Musulmanilor. Atunci s'a dus în Polonia, dar și aici, fiind persecutat de „Uniați“, s'a întors înapoi și a trecut în Rusia nouă, ca și Zdanevici. - Vezi: Iustin St. Frățiman, op. cit., p. 19, 318 și 320.

2. St. Berechet: „Biserica Ortodoxă Română“. 1924. p, 267—268.

de *ctitor* și cum era *vistiernic* (ministru de finanțe), în urma stăruințelor puse către Domnitor, prin care se arată, că biserica fiind la marginea orașului Iași, n'are nici acarete, nici popor, din care să se întrețină cei doi preoți și s'o îngrijească, a dispus, să se ia câte 20 lei pe lună, din carvasaraua domnească¹. La 27 Septembrie 1783, Chiril dă aceluiaș preot Teodor Niedrițchii carte canonică ca să treacă în Rusia nouă, la Șanțul Dumitrovșchii, după rugămintea unui brigadier Anton Stratonovici. Între anii 1780—1782 și 1785—1787, Chiril vizitează *Ucraina Hanului*, servărșind sf. Liturghie și făcând 27 hirotonii prin satele: Ananief și Cuceru (1781); în Birzula și Mahala (1785); în Molovata (1786) și în Dubasari, în mai multe rânduri. La 16 Iulie 1787, economul Leon din Dubasari, dă „mărturie pentru îndreptățire“, preotului Chiril Brilev, din satele: Teia, Speia și Butur, protopopia de jos, ca să se mute în satul Rezina, ținutul Orhei, acolo fiind obișduit de cei necredincioși. În scrisoarea sa de mărturie, economul (protopopul) spune: „Acest preot, cu numele Chiril, venita-a să găsească pe preasfințitul nostru și să capete dela el, carte de demisie“. Fiindcă însă, preasfințitul se găsește *departe*, în aceste vremuri de primejdie, datu-i-s'a dela noi această mărturie².

La 1788, când Rușii năvălesc în Principate și aduc pe Ambrosie Serebrenicov dela Pultava, ca exarh peste Biserica din Moldova, Muntenia și Basarabia, aflăm că-și avea reședinta în Dubasari, Chiril, mitropolitul *Proilaviei*. El concurează cu Gavriil Bănulescu-Bodoni, la cinstea de a deveni mitropolit al Moldovei, prin influența lui Ambrosie, dar a fost învins de Gavriil³. Mai târziu (1790), îl găsim trăind, în liniște, la Dubasari, ca bătrân pensionar, ducând viața, în mare sărăcie, cu 600 ruble pe an, numai ca episcop țitor de loc al Hotinului⁴. Aici săvârșește în 1796, două hirotonii, cu dezlegarea canonică a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni al Novo-Rusiei, chiriarhul titular al locului⁵. Prin 1810, deși bătrân și neputincios, cerea lui Gavriil Bănulescu, să mijlocească către sf. Sinod al Rusiei pravoslavnice, ca să i se dea lui iarăș cârmu-

1. Frățiman op. cit. p. 325—330 și 334. — Comp. Gh. Ghihănescu în revista bisericească și didactică: *Viitorul*, Iași, III, 1901, Nr. 19—21.

2. Iustin St. Frățiman op. cit. p. 334.

3. „Revista română“, Iași. 1863, p. 304.

4. Iustin St. Frățiman, op. cit. p. 79 și 125.

5. Frățiman, op. cit. p. 129, după A. G. Lebedințev: *Ucraina Hanului* în „Mem. societ. de istorie și Antiq. din Odesa“. Vol. XXXI, 1913, p. 4

irea mitropoliei Brăilei¹. Intrase în grația lui Gavriil, care-l ia cu dânsul în Valahia, împreună cu Lavrintie, arhimandritul dela Iași, ciracul mitropolitului Veniamin Costache². După războiu, se pare că s'a dus în Rusia, la Kiev, în mănăstirea Pecersca, unde-și dete obștescul sfârșit.

8. *Partenie* (1801—1803). Semnează în actul sinodal al patriarhiei din Constantinopol, relativ la alegerea—în locul lui Neofit revocat—al patriarhului ecumenic *Calinic* al IV-lea (întâia oară) 1801—1806, la data de 1801, luna Iunie, indictionul al 4-lea: „Al Brăilei, Partenie“. († Ο^c Προϊλάβου Παρθένος³). Se menționează și la 1803, când a plecat la Constantinopole. În Fevruarie 20, acelaș an, semnează în gramata patriarhului din Constantinopole către mitropolitul Dosoftei Filitis al Ungro-Vlahiei, prin care patriarhul Calinic al V-lea (întâia oară) 1801—1806, imputernicește pe mitropolitul Dosoftei, să hirotonească pe ieromonahul Calinic, ca mitropolit de Vițina, iscăbind: „*Partenie* al Proilavei“⁴.

9. *Calinic II* (1812—1821). Se crede că a ocupat scaunul de mitropolit al Proilaviei în 1812, după retragerea Rușilor⁵. Cunoaștem că a condus mitropolia Proilaviei, din câteva însemnări aflate pe cărțile de ritual dela biserica „sf. Spiridon“ din Brăila și anume: Pe mineiul lunii *Ianuarie*, la sfârșit, se află următoarea însemnare: „Să se știe de când m'am hirotonisit eu preotul Neculai sin popa Dumitru ot. Brăila, protopop (al) *Brăilei* și m'au hirotonisit la hramul lui sfti Nicolai, la biserică la Vărsătură (cale de o oră dela Brăila, pe Dunăre în sus), la *Proilavul Calinic*“. „La vileat 1814, Ghen“. Tot din acest an, găsim o însemnare pe mineiul lunii *Mai*, care ne dă oarecare ideie de modul cum se făcea administrarea eparhială: „Să se știe de când au dat poruncă părintele *Apostolachi* iconomul Brăilei, prin toată raiaua, la toți preoții de prin sate: Au adus întâi, pe părintele *Ioan* dela Cuptoare și l-au pus de a slujit *sfânta leturghie* o săptămână și pe urmă au adus preoții din tot ținutul raialei, de

1. Iustin St. Frățiman op. cit. p. 124.

2. C. Erbiceanu: „Cronicarii Greci“. București, 1888, p. 280.

3. Constantin George Mano: „Documente din secolele al XVI-lea — XIX-lea op. cit. p. 245.—Comp. Iustin St. Frățiman, op. cit. p. 124.

4. Ghenadie Enăceanu: „Condica sfântă...“. București.—Despre Vițina, vezi: G. I. Brătianu în: „Bulletin de la section historique“ București, 1923 și *Recherches sur Vicina et Cetatea-Albă*. Paris. F. Geuthner. 1936, de acelaș.

5. Iustin St. Frățiman, op. cit. p. 125.

i-au cercetat și pe unde nu știau, i-au învățat. Când s'a dus părintele *Niagu* la *Isichilia* (*Iski-kilia* = Chilia veche) din Brăila, am însemnat eu dascalul *Dumitrachi*, *primichir* (ajutor protopsaltului) a mitropolitului *Brăilei*, 1814. Mai 19".

Pe aceste timpuri, mitropoliții *Proilaviei* erau tot-odată mitropoliți și ai *Silistrei*. De aceia ei nu aveau reședința statornică la Brăila, ci veniau numai câte odată, apoi iarăși se întorceau la *Silistra*. Aceasta se vede dintr'o însemnare de pe foaia dela începutul mineiului pe luna *August*: „Să se știe de când s'au dus părintele *Ioan arhimandritul* cu părintele vlădica la *Silistra* (*Drista*). 1818, *August* 28". *Calinic* n-a stat mult mitropolit al *Proilaviei*, ci s'a mutat la *Dimoticha*, în *Grecia*, făcând schimb cu mitropolitul de acolo, *Antim*.

10. *Antim* (1821—1828), la 1821 era mitropolit al *Proilaviei*. Aceasta se cunoaște din următoarea însemnare ce se află la finele mineiului de pe luna *Iulie*; „Să se știe când a venit părintele *Ignatie* dela părintele vlădica *Calinic* dela mitropolia *Dimoticha* în țara grecească, care acest *Calinic* mai înainte era aici la *Brăila*, mitropolit *Drîst* și *Proilav*, și apoi pe urmă s'au făcut *Dimotichan* și vlădica *Kirio Kir Antim*, carele mai înainte era la *Dimoticha* mitropolit, s'a așezat aici la *Brăila* și *Silistra*, la care se zice că au făcut amândoi schimb. Și acest mai sus numit părintele *Ignatie*, n'a voit ca să mai șează la părintele vlădica, căci sfinția sa, fiind om din țara românească, n'a putut a se deda cu oamenii și cu locurile de pe acolo, fiind taman în vremea rezmiriții. 1822, *Iulie* 11". — În altă însemnare, se spune și timpul când a venit vlădica *Antim*, anume pe foaia dela fine a unui minei *grecesc*, de pe luna *Aprilie*, unde se află următoarea însemnare: „Să se știe de când a venit *Panierotat* ke *Theoprovliit* aghiu mitropolit *Dristu* ke *Proilavu* *Kyrio* min *Kyr Anthimo*. Au venit la let 1822. *Ianuar* 5. Au venit *Mercuri*, și *Joi*, în ziua de bobotează au slujit sfânta liturghie, părintele vlădica". Subscris: „*Neacșu* dascăl și aprinzătoriu de candelă".

„Și era în vremea răzmiriții mari din pricina *Grecilor*, trecuse un an tocmai; iar când am însemnat aici pe foaia aceasta era vara, în luna *Maiu* 30 de zile, 1822, în desară, pela *ichindie*". La începutul mineiului *grecesc* pe *Aprilie*, se găsește, scris cu litere *cirilice*, de un român ce nu știa *grecește*, întreg titlul mitropolitului *Proilav*: *Antim to paniwrotaty ke teoprovliiti mitropoliti tis aghiotatos mitropoleos Drista ke Proilavul epertim*

ke exarh pandos paradinavy, imon deafaenti ke despoty pola ta eli. 1822, Iunie 2. Altă însemnare, pe mineiul românesc de pe luna August : „Să se știe de când m'am făcut anagnost de mitropolitul Antimos, velet 1821“¹. Antim conduce mitropolia Proilaviei până la 1828². In acest an, Rușii, ocupând principatele, la 18 Iunie, iau Brăila cu asalt. Antim, fiind compromis la Turci, se retrage în Rusia și moare la Odesa. *Mitropolia Proilaviei se desființează pentru totdeauna*, alipindu-se teritoriile, către eparhiile române de unde fuseseră odinioară rупte.

Incheiere. Din istoricul mitropoliei Proilaviei expus mai sus, tragem următoarele concluziuni :

I. De și înființată de străini și *canonicește* aflată sub *directa* jurisdicție a patriarhiei din Constantinopole, a fost socotită întotdeauna ca mitropolie românească sau cum zicea mitropolitul Moldovei, *Gavriil Calimah*, în gramata sa, din 1771, Ghen. 10, „s'a socotit dintru început a fi, din *hotarul* pământului și din *păstoria* Moldovei“.

II. Mitropolii Proilaviei erau de obicei greci, cari pe acele vremi se aflau și pe scaunele chiriarhale din principate. Cum însă și vlădicii noștri purtau nume grecești, încă din cele întâi timpuri ale erei creștine, nu poți recunoaște, după nume, pe români dintre greci.—După corespondența pe care o țineau în grecește, nu se poate susține că erau de neam greci, pentru că și românii, cari făcuseră școala grecească, întrebuițau limba grecească, în corespondența lor. Era, prin urmare vorba mai mult de o *cârmuire ortodoxă*, decât de deosebiri de rasă.

III. Personalui ocârmuitor era recrutat dintre clericii români. Așa, aflăm pe *protopopol Brăilei*, preotul *Nicolae* și pe *popa Du-*

1. Când se întorceau dela Constantinopole, noii domnitori Ioniță Sturza al Moldovei și Grigore Ghica al Munteniei, la 1822, „Marți 29 August, sârbătoarea tăierii capului Sfântului Ioan Botezătorul, s'au dus amândoi Domnii la biserica *Mitropoliei din Silistra*, fiind mitropolit *Antim Dristas* și *Proelav*, om foarte cuvios și cu învățătură. După biserică, i-au poftit la cafe, unde li s'au făcut toate cinstele cuviincioase Domnești ca și boerilor, după rangul lor...“. Aici își avea Seraskierul și Pașa turcesc reședința sa. Tot aici li s'a făcut și investitura. Post. Manólaki Drăghiciu ; *Istoria Moldovei* pe timp de 500 ani. Iași. 1857, vol. II. p. 159.

2. N. Iorga : Studii istorice asupra Chilie și Cetății-Albe. București 1899, p. 235 și nota 1 de jos.—Comp. de același : *Insemnări...* în Buletinul comisiei istorice a României. IX, 1930. p. 141—146.

mitru; pe părintele *Apostolachi*, iconomul Brăilei, care adună pe preoții din toată raiaua de-i examinează și „pe cari nu știau i-a învățat“. Preotul *Neagu*, incontestabil, român de origină, este rânduit păstor la Iski-Kilia (Chilia veche). *Ioan Arhimandritul*, însoțește pe vlădica Calinic la Silistra. Când Calinic se mută la Dimoticha (Grecia), ia cu dânsul și pe părintele *Ignatie*, tot român, se numea *Constantin* și era dascăl, fecior al preotului Nicolae Sincelul, așezat în Brăila, dela 1816. Dacă personalul clerical al *mitropoliei* și cei din apropierea mitropolișilor erau români, cu atât mai vârtos trebuie să fi fost români *protopopii*, proistoșii și alți clerici din administrația bisericească.

IV. Creștinii cari alcătuiau această eparhie, în marea lor majoritate, erau *moldoveni*, care-și aveau preoții și dascălii lor, slujind în biserici și păstrând datinele bisericii noastre ortodoxe naționale¹. Acești preoți erau hirotoniți de către chiriarhii locului. Numai în cazuri de ocupații străine, cum e cazul cu *Chiril*, despre care protopopul *Leon* spunea, că nu se află la reședință, „ci se găsește *departe*, în aceste *vremuri primejdioase*“, atunci se adresau al chiriarhii Moldovei, din apropiere.

Tot de ocolo căpătau ei sf. *Mir*, sf. *Antimise*, cărți de ritual și toate cele trebuincioase cultului, purtând grije acești chiriarhi moldoveni, de frații lor, de sub stăpânirea străină.

V. Limba întrebuințată în biserică, era cea *moldovenească*, pe cari trebuiau s'o știe preoții; iar când se întâmpla câte unul de era de altă nație, era silit, să se mute în altă parte. Dovadă este, preotul *Gherasim Tesovschi*, din vremea mitropolitului *Ioachim*, care a trebuit să-și părăsească parohia sa, din satul ucrainean Pasițel, din pricină că „nu știa limba românească“ și era supus la grele angarale din partea stăpânilor. Credem că și corespondența preoților cu chiriarhul se făcea tot românește, fiindcă nici preotul, nici poporul nu știau altă limbă decât limba părinților lor. Corespondența cu patriarhia de Constantinopole, de sigur că era în grecește, cum era de altfel și a chiriarhilor din Principate, greci sau grecizați.

VI. Mitropoliții Moldovei și episcopii de Huși, vecini cu Proilavii, se amestecau adesea în treburile acestei eparhii, hirotonind și orânduind preoți, pentru satele în cari lipsiau. Aceasta o făceau ei, fie din motivul că eparhia aceasta era prea mare și nu o putea îngriji un singur chiriarh, mai ales când se întâmpla de

1. N. Iorga : Neamul românesc, din 28 August 1918.—Comp. Studii istorice asupra *Chiliei și Cetății Albe*, de același. p. 232-235.

era bătrân și slăbănog; fie ca o demonstrație, că teritoriile din care era alcătuită, fuseseră mai înainte multă vreme, sub conducerea lor. Așa, mitropolitul Moldovei, *Iacov I Putneanu* (1750-1758) hirotonește, la 1758, Iunie, pe diaconul *Vasile Nalivaico*, în preot, care fusese făcut diacon de către *Inochentie*, episcopul Hușilor-

Nu se arată localitatea pentru care a fost hirotonit, dar desigur că a fost hirotonit pentru vre un sat din eparhia Proilaviei. *Inochentie* al Hușilor hirotonește pe *Teodor Chirilov*, preot, pentru satul *Iasinova* din Ucraina Hanului, căruia, la 1780, îi dă carte canonică, să se mute în Noua-Rusie, fiindcă, la 1775, Martie 28, cu prilejul retragerii Rușilor, locuitorii acestui sat fuseseră și ei luați cu dânșii¹. Mitropolitul Moldovei, *Leon Gheuca* (1786-1788), hirotonește preot pe candidatul *Grigorie*, pentru biserica „Adormirea Maicii Domnului”, din satul *Slobozia*, ținutul *Balta*, gubernia *Cameneț-Podolsk*, la 1787, Martie 27, dându-i puterea de a mărturisi, dar numai în caz de boală².

VII. Voevozii și boerii Moldovei se îngrijeau de bisericile moldovenești din eparhia Proilaviei. Într'adevăr, la sfârșitul mineiului românesc depe Aprilie, se află însemnarea: «Acest minei este al sfintei Mitropolii, unde se cinstește sfinții arhangeli: „*Mihail și Gavriil*”. Aceasta a dat-o *Măria Sa Vodă*, milostenie sfintei Biserici și a dat împreună toate cărțile, cele ce sunt obicinuite pentru treaba Bisericii și au dat toate ale preoției și a sfântului Altariu, pentru ca să fie pomenire în veci vecilor. Mai 1». Anul nu s'a păstrat. Pe o evanghelie, tipărită la Buda, la 1812, se citește următoarea însemnare: «Această sfântă și dumnezeiască evanghelie s'a dăruit de robul lui Dumnezeu *Dimitrie*, la sfânta biserică de aici, *mitropolia Ibrăilei*, unde se cinstește și se prăznuiește hramul sfinților voevozi, *Mihail și Gavriil* și cine se va ispiti... etc. și am scris eu, robul lui Dumnezeu, cu mână de țărână, pentrucă mâna putrezește; iar cel ce citește tot mă pomeniește. 1825. Nic Dascălul από τοῦ ημπράχλας». În *Cetatea-Albă* este o biserică veche grecească, întemeiată la 1077 (?), cu hramul „sf. Nicolae”, care are și astăzi pisania deasupra ușei, cu litere slavone, din care se vede că a fost restaurată de gospodarul Moldovei, *Vasile Vodă Lupu* (1634—1653), la 1648³. Iată purtarea de grijă a Moldovenilor de bisericile acestei eparhii. Și cum

1. Iustin St. Frățiman op. cit. p. 317.

2. Iustin St. Frățiman, op. cit. p. 30 sq.

3. Melchisedek : *Chronica Hușilor...* op. cit. II, (appendice), p. 164—166.

n'ar fi purtat ei de grijă de frații lor, aflați sub stăpânirea păgânilor otomani, când este știut, că se îngrijeau de zidirea și împodobirea bisericilor din tot răsăritul ?

VIII. Mitropoliții Proilaviei, având sub ocârmuirea lor o eparhie imensă — teritoriile ocupate de Turci și de Tătari — dispuneau de frumoase venituri, directe și indirecte. Stăpânirea otomană le dăduse niște privilegii excepționale, fiind socotiți de *capi* și reprezentanți ai credincioșilor din eparhia lor. Toate actele mai însemnate, din viața creștinilor, aflați sub ocârmuirea lor, se făceau cu aprobarea lor, ceea ce le asigura destule mijloace materiale; de aceea rămăsesse proverbial, până târziu, felul lor de viețuire. Când voia cineva să exprime traiul unui om independent și îndestulat cu de toate, i se zicea: *Pare că e un Proilav*¹.

IX. În ordinea ierarhică a patriarhiei din Constantinople mitropoliții Proilaviei ocupau locul al 55-lea, după Pravila mare din 1652; iar după patriarhul Hrisant, al Ierusalimului, în lucrarea sa *Σηνταγματίον*, locul al 50-lea, intitulându-se: «*Al Proilavului și al Tomarovului, prea onorabil*»². Această clasificare nu era după importanța ierarhică, ci după faptul că eparhia aceasta s'a înființat cu mult mai târziu ca altele.

III. Episcopia veche a Hotinului. Am văzut că, în timpul domniei celui întâi domnitor fanariot în Moldova, *Nicolae Mavrocardat* (1711—1715), cetatea *Hotinului*, cu ținutul ei, cade sub stăpânirea Turcilor, cari o prefac în *raia* (1713).

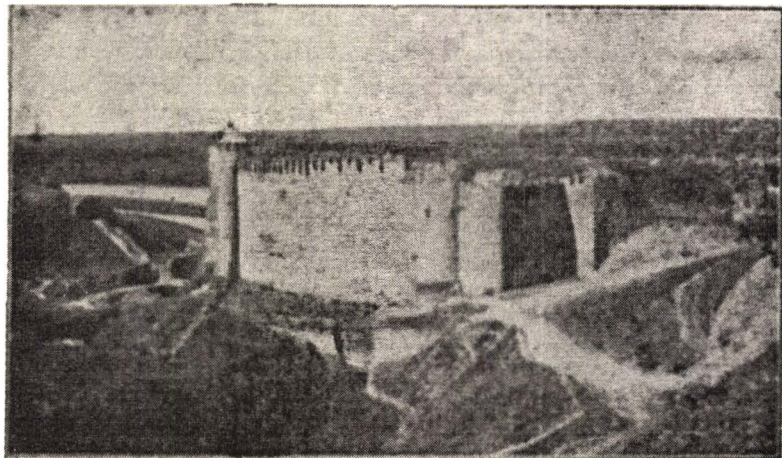
Sub raportul *ocârmuirii bisericesti* deasemenea, ținutul *Hotinului* a fost scos de sub jurisdicția seculară a episcopiei Rădăuților și supus *mitropoliei Proilaviei*, care avea sub a sa conducere și *celelalte raiale*. Mitropoliții Proilaviei, în deobște, cârmuiau acest ținut, *direct*, prin epitropi și clerici, anume rânduiți de dânsii. Alteori, dădeau cceastă sarcină *episcopilor Rădăuțului*; iar când găseau vre un candidat, o incredințau unui *episcop propriu*. Așa de pildă la 8 Mai, 1749, pe vremea când era mitropolit al *Proilaviei*, Daniil —, episcopul Rădăuților, *Iacov I Putneanu* (1745—1750) slobozește o *carte pastorală*, către preoții și diaconii „din eparhia noastră, la *raiaua Hotinului*“³, pentru strângerea *poclonului vlădicesc*. Cu această ocazie trimite *sf. Mir* și

1. Melchisedek : *Chronica Hușilor...* op. cit. II (apendice), p. 167.

2. Melchisedek : *Cronica Romanului, 1874*. Bucuresci. I. p. 107.

sfinte Antimise, schimbă pe protopopi și pune pe alții; în sfârșit, exercită puterea episcopală, ca și în eparhia sa proprie¹.

Inițierea episcopiei Hotinului. Tot în vremea mitropolitului Daniil Proilavul, aflăm la Hotin o episcopie a parte. Episcopia aceasta a fost, desigur, *sufragană* mitropoliei Proilaviei și, prin urmare, strâns legată de soarta ei. Ea sa inițiat, cu bine-cuvântarea și după stăruința lui Daniil, cu reședința la Hotin, unde și pașa turcesc își avea centrul de conducere politică și administrativă: Eparhia era una cu raiaua Hotinului. Exact, nu se cu-

Cetatea Hotinului.

noaște data inițierii ei. După jumătatea sec. al XVIII-lea însă, știm că-și avea episcopul ei propriu, pe *Amfilohie* Hotiniul. *Catedrala* episcopală a fost la biserica „sf. Nicolae”, unde și până astăzi localnicii, îți arată tronul episcopului *Amfilohie* și unde se mai păstrează încă, niște *ripide* arhieresti.

1) Iată ce zice *cartea pastorală*: Iacov, din mila lui Dumnezeu, episcop al Rădăuțului*. Moliftele noastre, preoți și diaconi, cari vă aflați locuitori, în eparhia noastră, la raiaua Hotinului, dar, milă, viață, pace, sănătate și mântuire sufletească, vă poftim dela Dumnezeu atotputernicul; iar dela smerenia noastră, arhierescă moliftă și blagoslovenie, vă trimitem.

„Iată văzând și noi întâmplarea vremilor și lipsa pâinii și alte nevoi ce au fost întru acești ani, am lăsat și noi de ați odihnit moliftele voastre, despre *pocloanele* noastre și despre alte cheltueli ce era de obicei de le dați, care *odihnă* ați avut-o în *trei ani*. Dar acum, iată, am socotit și am trimis, ca să se strângă *poclonul* nostru, *pe acest an*, dela preoții și diaconii câte... pentru care nimeni împotrivă să nu se poie, ci fiește carele să-și dea banii, la mâna trimisului nostru; iar pentru cari s'ar pune împotrivă și

Motivul înființării acestei episcopii a fost *prea marea depărtare* a ținutului Hotin, de centrul conducerii spirituale a mitropolitelor Proilavi, cari, pentru ca să ajungă la Hotin, trebuiau să treacă peste eparhiile Hușilor și Iașilor. Afară de aceasta, eparhia Proilaviei era prea întinsă, peste puțină de cărmuit de un singur chiriarh, mai ales dacă vom avea în vedere căile de comunicație de pe atunci, croite prin locuri singuratic și păduri imense, greu de străbătut și de păzit de atacul bandiților de codru, la cari se mai adaugă modestele mijloace de transport, de cari vor fi putut dispune și cari mijloace urmau a fi adunate dela o populațiune creștină, sleită de avere, din pricina războaielor și a jafurilor stăpânitorilor. Dar, din așezarea unui episcop propriu, vlădicii Proilavei așteptau și oarecare interese personale. Candidații la episcopat, plăteau mitropolitului oarecare sume de bani, pe cari și ei, căutau a-i aduna dela clerul și poporul eparhiei, ce i se încredințase. Acest obicei era prea îndătinat în țările supuse Turcilor. Dar, fiindcă episcopia Hotinului era prea mică și populațiunea ei stoarsă de biruri și angarale, cu greu se găseau candidați la episcopat.

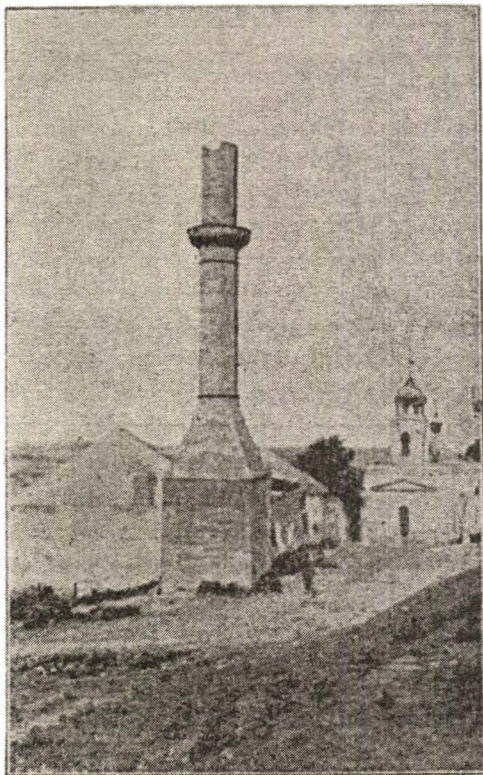
IV. Episcopii Hotinului. *Antim*. Drept cel întâi episcop al Hotinului se dă, de către unii, un oarecare *Antim* sau *Amfim*, de origină lipovenească, care însă se întorsese la ortodoxie. Fusesse ridicat la rangul de *arhiepiscop* al întregii ortodoxii (?) de către *soborul* din Slava-rusă (Dobrogea) și se silea a întoarce pe lipoveni din rătăcirile lor. Reședința lui era în satul *Vietreanca*, lângă Hotin. Se intitulează: „*Antim* al Cubanului și al *raialei Hotinului*“. Din faptul că la hirotonirea lui a luat parte și mitro-

nu ar vrea, de bună voie, să de banii, iată că am dat poruncă trimisului nostru, pe unii ca aceia să-i ie la izvod și să-i arăte la noi, și noi le vom trimite *catherisire* și lepădare de preoție. Așijderea am socotit și pentru osteneala și cheltuiala trimișilor noștri, *să le de toată biserica câte un leu*. Iar pentru leul acesta, veți căde, cu rugăminte, la poporiani, ca să de ei acest leu. Iată și *sfântul Mir* v'am trimis, întru blagoslovenie; așijdere și *antimisă*, la care biserică a fi rupt sau vechi, să de nou, și *cheltuiala Antimisului* iaste doi lei.

Pentru Protopopa *Vasile*, carele au fost *protopop* la Hotin, iată că l-am scos din protopopie și am dat *carte de protopopie* la mâna trimisului nostru, pre *cine a socoti, împreună și cu moliftele voastre*, să puie *protopop*. Deci și moliftele voastre, la toate cele ce sunt poruncile noastre, să nu vă arătați protivitori, că unii ca aceia nu vor scăpa de pedeapsă. Aceasta acum și fiind sănătoși. U Rădăuți lit 7527—1749, Mai 8^a.

1. Arhier. Dr. *Veniamin Pocitan* Bărlădeanu: *Vechea episcopie a Hotinului*, pe larg. București. 1933. p. 37 și următoarele.

politul *Daniil* al Proilaviei, deduc unii că ar fi fost însărcinat să poarte grijă și de Moldovenii din raiaua Hotinului, ceia ce nu se dovedește. În orice caz, episcopatul lui a fost de scurtă durată, căci la 1759, *raiaua Hotinului* era administrată direct de către *Daniil* Proilavul, care însă era în căutarea unui candidat. Între

Minaretul și biserica ortodoxă din Cetatea Hotinului.

anii 1765—66, pare că găsisse pe un arhimandrit grec *Neofit*, efimeriu al bisericii, „sf. Gheorghe“ din București, cu care se înțelese și-l aștepta să vină, spre a-l așeza episcop la Hotin.

Iată scrisoarea mitropolitului *Daniil* către acest arhimandrit :

„Prea Cucernicului între ieromonahi, al nostru părinte Kir *Neofit*, har în Domnul“. Iată prea sfințita episcopie a *Hotinului*, te cheamă, *mitre al ei*, cu voia lui Dumnezeu, gândește-te cum *te-a propus Hotinul și ai făgăduit*. De altmintrelea și eu și-am răspuns că, dacă este voia lui Dumnezeu, se face.

Eu de atunci, nu am dormit, ci am lucrat nu puțin, ca să duc la capăt acest plan ; și iată, cu voia lui Dumnezeu, a luat

sfârșit, intru numele tău. Cu voia prea înălțatului *Domn a toată Moldova*, ca unul ce este vecin, am scris prea sfințitului meu stăpân, Domn și patriarh ecumenic, cu sfântul sobor al nostru al arhierilor și mi-au dat două acte: Unul *sinodic* și altul *enonomastic*, deosebit de al patriarhului, pe numele sfinției tale, și amândouă cu arghihal al prea sfințitului către prea puternicul nostru împărat, care, să trăiască intru mulți ani. Mi-a dat și *beratul*, pe numele sfinției tale, cari sinete sunt către mine, ca să am orice voie și îngăduirea sinodicească și cea împărătească.

Și iată, îți trimit pe protopopul nostru, chir *Stanciu*, cu această bună veste, ca să te afle și să te aducă către locurile noastre.

Am și alt mitropolit, gata să te hirotonisim, cu voia lui Dumnezeu, și să te înaintăm în scaunul sfintei episcopii a *Hotinului*; dacă se va face. Amin. Și aceasta, să știi sfinția ta, că pentru alta nimic nu am făcut, decât că te am socotit mai vrednic decât toți vechii mei ajutori; mai cinstit și mai venerabil, fiind în stare a păstori o turmă sufletească, ca unul ce ești plin de grijă, neadormit și harnic. Și scopul meu este acesta, căutând numai pentru mântuirea sufletească; și nu la bani.

Astăzi, fătul meu, mi-a dat în mână, două zeci și două de pungi gata, însă eu, cum am zis mai sus, nu mă uit la cele de față. Până acum, până să duc la capăt acest plan, am cheltuit cinci pungi și jumătate. Eu mi-am făcut datoria, după făgăduință, și sfinția ta ești biruitor în scopul sfinției tale. Iată că fac epitrop pe dumnealui marele retor Kir Hagi Spandoni și trimit actul sinodal în mâinile sfinției sale, și iată-l, precum și catastiful curat al veniturilor și cheltuelilor episcopiei, precum și cele ce mi s'au dat în mână. Și, dacă poți, fătul meu, aleargă și nuntește. Nu-ți dă mâna (?), e ceasul potrivit, ca să-mi răspunzi. Cu Domnul, și să trăești, intru mulți ani fericiți. 16 Februarie, 1765. Al Brăilei *Daniil*. (Adresa): Prea Cucernicului, prea învățatului între ieromonahi, al nostru Domn *Neofit*, cu rugăciune. La București, care se află în mânăstirea sfintului Gheorghe efimeriu."

Din această scrisoare se vede că fusese o înțelegere și se schimbase o corespondență între mitropolitul *Daniil* al Proilaviei și acel arhimandrit grec, efimeriu al bisericii „sf. Gheorghe” din București; că *Neofit* fusese „cerut” de către Hotineni, de sigur după propunerea și recomandăția lui *Daniil* și că *Daniil*, „lucrase nu puțin, ca să aducă la bun sfârșit acest lucru”. Avea și „invoirea prea înălțatului Domn a toată Moldova, ca unul ce este vecin”; ceruse și dobândise dela sinodul arhieresc al patriarhiei ecumenice, un „act sinodal” și unul „enonomiastic”, deosebit de al patriarhului; iar dela Sultanul turcesc un „berat”, cu scoaterea cărora cheltuisese (după obiceiul ce era pe atunci în împărăția turcească) cinci pungi și jumătate, din cele 25 pungi (ofe-

rite probabil, de Neofit). Acum erau toate gata. Rânduise *epitrop* eparhiei Hotinului pe marele retor, *Kîr Hagi Spandonide*, ca să țină locul până la venirea noului episcop. Actele de mai sus le trimite prin protopopol *Stanciu*, adăugând și un catastif de veniturile și cheltuelile episcopiei. Ii mai comunică că are gata și pe alt mitropolit, spre a-l «hirotonisi și așeza în scaunul sfintei episcopii a Hotinului». Care era acel mitropolit, nu se spune în scrisoare. Daniil zice: „Pentru nimic alta nu am făcut... decât pentru că te-am socotit mai vrednic decât *toți vechii mei ajutori...* a păstori o turmă duhovnicească, ca unul ce ești plin de grijă, neadormit și harnic... gânduindu-mă la mântuirea sufletească; iar nu la *bani*“. Scrisoarea era hotăritoare: „Dacă poți, fătul meu, vino repede și nuntește, nu-ți dă mâna, e ceasul potrivit să-mi răspunzi. Care a fost rezultatul?

Neofit se răsgândește și renunță. Să vede că „nu-i da mâna“ sau și-a făcut socoteala că, ar fi mai nemerită oferta ce i se făcuse, mai în urmă, la 18 Mai, 1766, de către bogata comunitate grecească din Sibiu, care-l chiamase, ca să le fie *paroh*, decât conducerea pușinei, *sărmanei* și îndepărtatei episcopii a Hotinului.

La 20 Martie 1767, *Neofit* este felicitat de către mitropolitul Ungro-Vlahiei, *Grigorie II* (1760—1787). pentru noua sa situație, adevă ceia, de paroh al bisericii grecești din Sibiu.

Neofit era într'adevăr un cleric, vrednic de a fi înaintat la episcopat. Atât domnitorii, cât și boerii îl prețuiau mult, pentru învățătura, ca și pentru viața sa cucernică. El este autorul unui „comentariu la gramatica lui Gazi“ și al unei „alegeri din psaltire“¹. Intre alte lucruri rămase dela dânsul (lucru curios), găsim și trei degetare dela trei doamne: A lui Const. Mavrocordat, a lui Scarlat Ghica și dela vistiereasa Măgureanului Cantacuzino.

Dintr'o scrisoare, cu data din 15 Noemvrie 1796, adresată arhim. *Partenie* dela Curtea-de-Argeș, care ținea locul episcopului *Iosif*, cel întâi episcop al Argeșului, se cunoaște, că, după 30 ani, se gândea să se întoarcă iarăși în Țara românească, bătrân și slăbănog, dorind a-și afla un adăpost pe lângă episcopul Iosif, prietenul său. A rămas însă tot la Sibiu, unde la 10 Mai 1797, își face testamentul, împărțindu-și banii, pe cari și-i agonisise „la săracii creștini ortodocși, la arhiereul locului, la efimeriul companiei, pentru clădirea bisericii companiei, la școala Companiei,

1. Bibliografia românească veche II, scriitorii bisericești, p. 190 — 1.

la școala din Iosephstadt, la altă școală de afară, a răposatului Ghedeon, și la alte rude și slugi ale sale, la orfanii, la copiii orfanii ai Sașilor etc.¹. După aceasta, își va fi dat obștescul sfârșit.

III. *Amfilohie*. (1767 — 1780). Este singurul episcop român, cunoscut sub numele de *Hotiniul*. Obârșia și viața lui, nu ne este cunoscută. D. Iorga îl socotește „probabil putnean”, știute fiind vechile legăturile între *Hotin* și episcopia *Rădăușilor*. Alții îl cred „moldovean”, poate chiar din *Bessarabia*. Ceiace se știe sigur este, că era un *clerici învățat*, iubitor de cultură, călătorise prin țări străine și se silea, prin toate mijloacele, de a răspândi învățătura de carte, printre copiii fiilor săi duhovnicești.

Dintr'o *scrisoare* adresată... „Celui întocma arhierelor, marele arhimandrit al sfintei, dumnezeieștei și împărăteștei Lavre Pecersky, Kiriu Kir *Zosima*“, cu data din 10 Ianuarie 1768, aflăm că *Amfilohie* fusese prin Rusia, zăbovindu-se și pe la Kiev, unde s'a învrednicit să sărute sfintele moaște cari „se află în sfintele peșteri ale Pecerscăi”; iar acum s'a învrednicit a fi cinstit cu *darul arhieresc*, cu voia și știrea *patriarhului* *Țarigradului*, prin mâinile a trei sfinți arhieriei, câteși trei mitropoliți: *Anania* al *Sevastiei*, *Partenie* al *Dristorului* și *Daniil* al *Brăilei*, *stăpânul meu*. Aci se arată legătura sa canonică cu mitropolitul *Proilaviei*. Nu se arată *locul* și *data* hirotoniei. În tot cazul, nu trecuse multă vreme de atunci, act pe care îl aduce la cunoștința lui *Zosima*, prietenul său. Vorbind despre *eparhia* sa, zice: „Mi-au incredințat această pușină *eparhie* di *păstorie*, a *roabei* cetăți a *Hotinului*, întru care *oaia* petrece *dimpună* cu *lupul*... fiind *eparhie* și *datoare*, cu *cinci mii lei* din trecutele vremi, pentru birul *stăpânitorilor*“. Aici *Amfilohie* destăinuiește lui *Zosima*, că *eparhia* sa este *pușină*, firește în comparație cu mitropolia *Proilavei* și cu alte *eparhii*, cu deosebire cele din Rusia, cuonscute lui *Zosima*, cari cuprindeau orașe și teritorii imense. Cetatea *Hotinului* este numită *roabă*, din pricină că *Hotinul*, cu ținutul său, devenise *pașalâc* turcesc. În *eparhia* aceasta, *oaia* petrece *dimpună* cu *lupu*, asemănând pe musulmani cu *lupii*, față cu creștinii, *oile*—, vrând să ne dea o icoană a luptelor ce se dădeau între musulmani și creștinii ortodocși, în cuprinsul *eparhiei* sale. În sfârșit, îi scrie că, pe lângă altele, este și *datoare*

1. Vezi: N. Iorga; Contribuții la istoria literaturii române în veacul al XVIII și al XIX-lea. București. 1906, p. 4—8. Tot aci vezi, despre *Iosif*, primul episcop al Argeșului.—Comp. Iustin Frățiman, op. cit. p. 65—69.

cu cinci mii de lei, din trecutele vremi, pentru birul stăpânitorilor. Cine erau acei stăpânitori? De sigur, Turcii, sau poate mitropolii Proilaviei, cari puneau dări pe cler și pe popor în folosul lor. Oricine ar fi fost, episcopia era datoare din trecut și Amfilohie urma să plătească datoriile, afară, bine înțeles, de pungile de bani ce va fi oferit sau făgăduit și el, chip și fel pentru scoaterea formelor, după obiceiul turcesc, și din cari sumă de bani se vede că Neofit se speriașe și nu i-a mai trebuit episcopie.

Despre persoana sa, adaogă: „Și eu fiind slab de chiverniseli, intru care petrecem și mai 'naint.. și acum ne având nici o afacere pentru cele ce se cuvine: arhieresti podoabe, adecă sfinte veșminte, am năzuit la mila și ajutorul sfinției tale, ca să te milostiveștii din cele ce vei fi având mai vechi, v'ro mitră i trichele i veșminte i cu ce te va lumina duhul sfânt și pentru mila ce vei face milostivul Dumnezeu, îți va da mila cerească; iar noi vom avea datoria a pomeni prea cinstitul nume al sfinției tale, la toate slujbele noastre. Sărindar vom sluji, poruncind. Cu al cărei dar și iubire de oameni i blagoslovenie Domnului să fie peste sfinția ta, totdeauna și în veci. Amin. Vlet: 1768, Ghen. 10., (ss) *Amfilohie episcop Hotinului*“. Urmează pecetea, pe care este scris: *Amfilohie smerit episcop Hotinului*.

Post-scriptum : „Mai înștiințez pe sfinția ta și mă rog, că având noi un după trup frați, ci l-am dat acum cinci an, sunt, acolo la zugrăvie, în mânăstire în *Pecerska*, la zugravul Vartolomei, în școala mânăstirii și mă rog milei sfinției tale, ca să nu treci cu vedere(a), când vei lua sama a(u)doară va hi învățat, și va hi pomenire sfinției sale“¹.

Din această scrisoare se vede că, la data: 10 Ianuarie 1768, Amfilohie era episcop al Hotinului și cerea veșminte arhieresti, mitră, trichere etc. dela Zosima. Socotind că 10 Ianuarie este la începutul anului 1768 și judecând că trebuie să fie trecut un timp dela hirotonie până să se gândească, ca să scrie lui Zosima, ca să-i dăruiască veșminte mai vechi arhieresti, putem pune data hirotoniei sale, spre sfârșitul anului 1767. Cari sunt împrejurările cari-l aduc să fie episcop acestei mici, roabe și datoare episcopii, nu le cunoaștem. Credem însă că, după capacitatea și pregătirea sa, ar fi meritat o soartă mai bună.

Activitatea episcopală a lui Amfilohie este prea puțin cunoscută. Așa între anii 1771-1775, când raiaua Hotinului era ocupa-

1. Iustin St. Frățiman, op. cit. p. 69—71.

tă de ruși, și auzme, spre sfârșitul anului 1772, găsim o gramată de hirotonie, dată de Amfilohie al Hotinului. Este gramata preotului Teodosie Zdanevici, care a fost hirotonit ceteț, ipodiacon, diacon și preot desăvârșit, „aici, în sfânta noastră episcopie, în Hotin, în biserica unde este hramul sfântului și marelui Grigorie Bogoslovul, pentru parohia din satul Hlinoaia, la biserica unde se prăznuște hramul sfântului marelui mucenic Dimitrie“. Gramata are data: 1772 Decemvrie 5 și este semnată: *Amfilohie episcopul Hotinului*¹. Aceasta este singura gramată cunoscută până acum, pe numele lui Amfilohie Hotiniul. Din cuprinsul ei, se vede că el se afla, la această dată, la Hotin, unde a săvârșit sfânta slujbă și a hirotonit un preot „aici în sfânta noastră episcopie, în biserica unde este hramul sfântului și marelui Grigorie Bogoslovul“. Deci el se socotește de drept, episcop al Hotinului, de și eparhia aceasta fusese dată sub ocârmuirea episcopului de Rădăuți, încă dela începutul războiului (1771). Unde fusese până acum? Este probabil că fusese în Italia, de unde venise abea atunci, spre sfârșitul anului 1772. Intr'adevăr, pe o foaie albă, dela sfârșitul unei cărți italiene, tipărită la Bassano, în 1760 scrie: „*Il segretario principiante et istrutto, lettere moderne* di d. Isidoro Nardi, *Accademico Arcade, edizione novissima*“, se află următoarea notiță: „Questo libricciolo intitolato col nome di Segretario principiante vien da parte nostra, comprato in Roma nel anno 1772 (ss) *Amfilohii episcop Hotinului*“. — Această cârtică, intitulată în numele secretarului începător este cumparată de noi în Roma, în anul 1772. *Amfilohie episcop (Hotinului)*².

Când și din ce împrejurări Amfilohie se retrage dela Hotin, nu cunoaștem. Dintr'o scrisoare a mitropolitului Ioachim al Proilaviei către Nichifor Teotoche, arhiepiscopul Slovenilor și al Hersonului, cu privire la situația a doi preoți: *Moisei Nichitin* și *Teodosie Zdanevici*, cunoaștem că, la 23 Iulie 1780, Amfilohie se afla la Iași; iar episcopia Hotinului o administra *Ioanichie*, mitropolitul Proilaviei, care se intitula și „al Hotinului“³. Așa dar, la data aceasta, Amfilohie nu mai era episcop cârmuitor al eparhiei Hotinului, căci e numit „înaintașul nostru“. La 9 Decemvrie 1782, ia parte la ipopsifierea episcopului *Iacov Stamate* al Hușilor, im-

1. Iustin St. Frățiman. op. cit., p. 316 și următoarele.

2. N. Iorga: Ceva mai mult din viața noastră culturală și literară în secolul al VIII, în Anal. Acad. rom. s. II vol. 38. Mem. istorice. p. 802 sq.

3. Iustin St. Frățiman op. cit. p. 77-78.

preună cu episcopul grec, *Matei* al Mirelor și cu *Leon Gheuca*, episcopul Romanului; iar a doua zi, la 10 Decembrie, la hirotonirea lui, împreună cu aceiași episcopi, în *biserica catedrală a episcopiei de Huși*¹. Pela 1784-85, îl aflăm trecut la milele domnești². La 1787, stătea la schitul *Zagavia* comuna Bădeni, jud. Iași, pe lângă starețul *Daniil*. Dintr'o însemnare, pe care o găsim la Melchisedec, aflăm că *Antont*, fost episcop de Roman între 1787-1796, foarte rar liturghisea; de aceea, chema pe *Amfilohte* Hotineanul dela *Zagavia*, de liturghisea la episcopie, în locul său³. Prin urmare se știa de toți că-și alesese locul de retragere la *Zagavia*.⁴ De aici venea adesea la Iași, pe lângă mitropolitul Iacov Stamatii, la a căruia hirotonie, ca episcop de Huși, luase parte și care-l avea ca *mâna dreaptă* a sa. La Iași, săvârșea diferite servicii bisericești, ca un *arhtereu titular*⁵, și se ocupa cu studiile, pe cari le desăvârșea la *Zagavia*, în liniștea mănăstirii și la umbra zidurilor ei. La *Zagavia* și-a petrecut el ultimele zile. Aici a închis ochii și a fost înmormântat în cimitirul schitului. În ultimul timp, făcându-se cercetări la acest schit, s'a dat de mormântul său. Iată cum descrie un localnic, cele aflate cu privire la mormântul lui Amfilohie:

„Cercetând, cu atenție, interiorul bisericii schitului *Zagavia*, am dată peste o nișă semicirculară, în peretele bisericii, în partea de nord a nartexului, în care se găsește o lespede mormântală întreagă, lucrată din piatra obișnuită, de 1.10 pe 0,56 m., având o inscripție, destul de bine păstrată, și alătura de dânsa, o altă lespede, având numai *antetul* unei inscripții. Amândouă lespezile sunt așa fel așezate încât fac impresia unei singure bucăți. Supt lespedeza întreagă, simplă, se găsește înmormântat, cum arată inscripția, arhimandritul *Iustin* :

Sub această piatră cioplită se odihnește mutatul trup al arhimandritului Iustin, carele au fost 24 ani protosinghel deplin, schiturilor Zagavia și Zberenilor, încă sporind și moșia Prăjeni, precum toate vederate prin numitul câștigate, vii și livezi înmulțite,

1. Melchisedec: *Chronica episcopiei Hușilor*,... op. cit. p. 345. Comp. C Erbiceanu: *Istoria mitropoliei Moldovei și Sucevei*. București. 1888, p. 37.

2. N. Iorga: *Studii și documente*. V. p. 61.

3. „*Cronica Romanului și a episcopiei de Roman*“, II. 1874, p. 159.

4. Pr. C. *Bobulescu*: *Schitul Zagavia*, în rev. *Miron Costin*. VII. 1919. Chișinău. p. 39—45 ne dă datele asupra acestui schit.

5. Ședințele sf. Sinod, ses. de toamnă. 1913. București. Tipografia cărților bisericești. 1914. p. 79.

cum tuturor sunt știute. In sfârșit, aici s'au odihnit, de urmași să fie pomenit. 1820 Februarie 15.

Sub cealaltă bucată de lespede se odihnește tocmai episcopul Amfilohie. În adevăr, cealaltă bucată are ornamentațiuni artistice. Afară de vrejuri și elementele florale, observăm în dreapta, crucea și deasupra ei, un cap de mort, și în stânga, *cârja arhierască și deasupra mitră*. Pe piatră se poate ceti antetul : *Moartea birueșta pre coroană, pre mitră și pre toate ale omului...* Ornamentația și această reflecție filosofică, ne arată că piatra aparține mormântului unui *arhiereu*, care nu poate fi altul decât Amfilohie. Cercetând cu atenție cimitirul, am dat și de o altă lespede, pe care se poate ceti : *...ilofie m-am numithirotonisit...*

Este desigur, tot ce ne-a rămas din lespedea originală, pusă pe mormântul lui Amfilohie pela 1800, când a murit ¹.

Activitatea culturală a lui Amfilohie. Cunoștințele dobândite în *școala mănăstirii*, Amfilohie și le adâncește, în cea ce privește *teologia*, în Rusia ; iar mai târziu, mergând în Italia, se ocupă și cu *studiile profane*. Pentru vremea lui era un bărbat *erudit*. Pe lângă limbile clasice, greaca și latina, cunoștea limbele moderne : Rusească, italiană și ceva franceza și polonă. Era deci un *poliglot*. Ca bărbat învățat a scris mai multe opere, cari au atras atențiunea multora dintre învățații noștri, din pricină că ele prezintă ceva caracteristic, ies din comun. De și episcop, Amfilohie se ocupă mai mult cu operele laice, decât cu cele bisericesti sau, mai bine, scoate și de unele și de altele, după nevoile vremii². Un fapt recunoscut de toți este, că Amfilohie iubea

1. Biserica din *Zagavia* este o biserică de piatră, zldită, cum arată inscripția, la 31 Mai, 1830, în locul uneia vechi, de lemn, din 1624, dărimată. După o comunicare a locuitorului Vasile Cozma din Scobinți, jud. Iași, în imediata vecinătate cu *Zagavia*, în vârstă de 125 ani, și *Iustin* și *Amfilohie* au fost înmormâtați în partea dreaptă, din afara bisericii de lemn, care se află pe locul unde este astăzi cimitirul satului. După dărimarea bisericii de lemn, trupurile lui *Iustin* și *Amfilohie* au fost desgropate de călugări și transportate, cu pompă, în biserica nouă, într'un loc anume, adică în nișa de care am vorbit. Lui *Iustin*, fiind ctitor al bisericii și mort mai de curând, călugării i-au pus o lespede cu o inscripție întregă ; iar lui *Amfilohie*, mort pe la 1800, o lespede mai mică, mai ales că exista una întregă în cimitir. (vezi : *Dumitru Axente*, preot în comuna Bădeni, jud. Iași, în revista : *Critica* Iași, 1920, nr. 3-4, p. 205—206).

2. Un studiu asupra *limbii* în care a scris Amfilohie, vezi : Petre V. Haneș : *Scriitorii Basarabeni*. București, 1920.

cultura poporului și spre acest țel își îndreptează totă activitatea sa intelectuală. La Hotin era efor și părinte sprijinitor al școlii ce era acolo. Pentru această școală și pentru altele, cari începuseră a se înființa prin orașele și târgurile din Moldova, Amfilohie pregătește cărți didactice. Aceste cărți, la început, au fost întrebuințate în manuscris, vreme de un sfert de veac, și numai mai târziu, trei din ele au fost tipărite și întrebuințate în școli, grație sprijinului mitropolitului Moldovei, Iacob Stamate.

Aceste lucrări sunt de trei categorii : 1. *Tipărite*. 2. *Manuscrise* și 3. *Atribuite lui*.

I. Lucrări tipărite.

1. „*Gramatica | Teologhiceasca | scoasă în limba moldovenească. | de pe B(o)g(o)slavia lui Platon, Arhiepiscop | copul de Moscova și a tuțuror de obște pravoslavnicri creștini. | Acum întâi tipărită, în zilele pre | luminatului și pre înălțatului, | Domnului nostru, Alexandru | Ioan Calimah Voevod. | Cu blagoslovenia, și toată cheltuiala | Preosfinții sale, chiriu chir : Iacov | Arhiepiscop și Mitropolit Moldaviei, întru a preosfinției sale Ilpo | grafie, în Iași. 1795, Junie 6. De Gherasim Ierodiacon | și de Pavăl Petrov, tipografii*”.

Pe dosul copertei este un tablou (icoană) de formă dreptunghiulară, cu două chenare și cu frunze pe loze, frumos dispuse ; iar sus, la mijloc, are o *mitră* arhierescă. Înăuntrul acestuia, se află un chenăraș, în care se cuprinde tabloul propriu zis. La mijlocul tabloului, într'un cerc oval în, forma de engolpion, este icoana *Mântuitorului*, stând și binecuvântând sf. Disc, cu sf. Agneț pe el, și sf. Potir. La cele patru colțuri, începând de sus, se află : La dreapta, sf. *Iacov*, fratele Domnului după trup—poate ca semn de dragoste și recunoștință către patronul mitropolitului Moldovei, Iacov Stamate. La stânga sf. *Vasilie cel mare* ; iar jos, la cele două colțuri : Sf. *Ioan Zlataust* și sf. *Grigorie Bogoslovul*. Începând de sus, printre chipurile de mai sus, scrie : „Eu sunt pânea vieții, care m'am pogorât din cer. Cela ce mănâncă trupul meu și bea sângele meu, are viața vecilor și eu îl voi învia pe dânsul în ziua....” Pe 3 file următoare, nenumerotate se află :

Cuvânt înainte către Cititoriu.

Pravoslavnicri cititoriu, toată scriptura cea însuflată de Dumnezeu, a să învăța foarte este de folos ; iar mai ales aceasta, care să chiamă *Trâmbița* cea bine răsunătoare a apostolilor, cu

care au trâmbițat în toată lumea și au strâns pietri de mare preț, de au zidit *biserica*, căria au zis Mântuitorul, că „nici odată ușile ei nu se vor strica“.

Pentru aceasta m'am îndemnat, de a scoate această cârtică, pre limba noastră moldovenească, pentru învățătura pravoslavnicii credință. Și m'am rugat preosfinției sale părintelui mitropolitului, de o au dat în tipariu, și *pentru ușurința de a ține minte*, am arătat, în scurt, numai cele dintâi capete de porunci, care învățându-le acestea bine, dintru întâi, și *întărîndu-le în inimile lor*, cei ce vor învăța, pre lesne vor înțelege și alte dovezi, de întărirea acestorași începuturi, când le vor învăța, mai pre larg. Și măcar că acestea tot creștinul este dator de ale ști, dar mai vărtos cei ce voesc a să însărcina cu marele *dar* al preoției, negreșit trebuie să știe, toate acestea dintâi începătoare, capete de porunci, și să le aibă bine în ținerea de minte, una pentru când le vor ceti, ori le vor învăța mai pe larg, cu ușurință să le înțeleagă, după cum sau zis mai sus. Al doilea să se slujască de răspuns, celor ce-i întreabă. Al treilea pentru să știe, cum să învețe pe altul, pravoslavnică credință.

Împărțitusau cârticica aceasta în trei părți : *Intâi* pentru *cu-noștința de flința lui Dumnezeu*. *Aldoilea* pentru *credința evanghellcească*. Și *al treilea*, pentru *cele zece porunci*, date prin table lui Moisi, că întru toate acestea împărțiri, să cuprindă *credința, nădejdea, dragostea*. Din care Domnul Dumnezeu, să stropască în inimile pravoslaviei voastre, picături de darul său, spre a voastră învățatură.

Smeritul între Arhieriei, AMFILOHIE HOTINIUL.

Din această prefață se vede destoinicia autorului și gândul ce l'a călăuzit de a da această lucrare, pe limba moldovenească, spre folosul obștesc.

1. *Claude Buffler* (1661-1737), călugăr iezuit. De origină francez, a trăit în Polonia. Lucrările sale de *geografie* au făcut epocă pe atunci. De aceia Amfilochie caută a o traduce în limba moldovenească și apoi, mai târziu, a o tipări, spre a fi de folos școlarilor, la învățatură.

2. „De obște Geografie | Pe limba moldovenească | scoasă de pe Geografie | lul Bufier, după | orânduiala care acum mai pre urmă s'au a- | șazat în academiile dela Parizi. | Acum întâi tipărită : În zilele | Pre Luminatului, și Pre Înălțatului | Domnul nostru Alexandru Ioan Calimach V(oe)v(od,). Cu blagoslovenia, și cu toată cheltuia | la Preosfințitul Mitropolit a toată Moldavia. Chirio Chir : Iacov | întru a Preosfinției sale Tipografie, | în Sfânta Mitropolie, în Iași, | Let 1795 august : 22 | S'au tipărit de Ierodiacon Gherasim | și de Pavel Petrou tipografi |¹⁴.

Pe verso copertei urmează îndată : „Cuvânt“ Către cetitoriu :

„Vestea care au eșit pentru această cărțuție, cu numele de Geografie de obște, nu numai în Franție, unde dintru întâi au așazat orânduiala întru acest feliu, dar și întru alte locuri și țări, s'au priimit ca un lucru ușor, pentru învățătura geografică. Tâlcuindu-o în ființă fiești care țară pe asa limbă, care acum și întru a noastră a să da la lumină n'au lipsit, căci cu adevărat nu era cu puțință, întru alt chip, a să da o orânduială mai cu ușurință, și mai cu lesnire pentru învățătura Geografiei, celor ce voesc a ști locurile de fiește care parte de a pământului. Impărății, țări, cetăți, munți și râuri, care se scriu aice de rând, pentru folosința tinerilor de ale ține minte, care ince parte de loc este și ce nume are. Pe cât s'au putut până acum asă cunoaște, asupra acestui glob de pământ și apă. Nu după cum era întru acea mai denainte Geografie, întru care să cuprindeau toate numele de țări și locuri, întru niște varvare viersuri de poetichie, care în loc de a avea tinerii agiutoriu și folos, ei se însărcinau de o greutate, cât de multe ori întâmplându-se la unii de a se desprinde acestea. Ei nu să mai grijea de altă rămășiță ce mai rămânea, rămâind ca și când sar lua o piatră de pe o zugrăveală mozaicească, care altă nu ar fi putut să fie, fără decât tot chipul stricat.

Dar mai pe urmă cu purtarea de grije, și cu ajutoriul de un ales matematic, și plină de alte învățături, sau curățit și sau îndreptat după chipul cum să vede, de pe care închipuire, și noi îndrăsnind am tâlmăcito (istoricește), de pe limba italienească, pe limba moldovenească, pentru însuși globul pământului, iar învățăturile cele pentru sfera cerească sau lăsat, până la vremea când vor îndemna alții cu mai bună pricepere, de a închipui și însuși sfera pe această limbă.

Și macar că întru toate învățăturile, întâi să învață ce este mai ușor, apoi să suie la cele mai grele, după cum și întru aceasta, fiind dintru întâi Geografie, apoi cozmografie, fiindcă Geografie arată numai pentru pământ, iar cozmografie, pentru toată lumea și pentru aceasta întâi să se învețe o parte, apoi toate părțile.

Deci iubite cetitoriu, primește această puțină, și te învață, că pre urmă vei ști și cel mult. Și te las cu pace, că eu sunt de apururea rugătoriu către Dumnezeu pentru folosul pravoslaviei voastre. Smeritul între Arhieri Amfilohie Hotinul.

3. „Elementi | arifmetice arătate | firești. | Acum întâi tipărită în zilele | Pre Luminatulul și Pre | Înălțatului Domnulul nostru | Alexandru Ioan Calimah | V(oe)v(o)d. | Cu blagoslovenie Preosfințitului | Mitropolit al Moldaviei, | Chirio Chir Iacov, întru a | Preosfinției sale tipografie în | sfânta mitropolie, în Iași | la let 1795, dechem. 11. | S'au tipărit De Gherasim Iero | diacon, și de Pavel Petrov“.

Pe verso copertei imediat, urmează o *Predoslavie*, cu următorul cuprins:

„Către cei din darul Sfântului Duh, fii sufletești, ai sfintei Biserici cetitori“.

Iubiților, cât de vechiu și mai dintâi decât toate învățăturile, voește ca să fie acest mărit și laudat meșteșug și învățătură a numărării: că *Elnii* l-au numit *arifmetiki* adică: știința numărării, după cum se poate vede și a se înțelege din sfintele scripturi, cum că aceasta se arată a fi din începutul lumii, npoi însuși Dumnezeu fiind unul, iată numărul *unul*, și cu a sa bună voie născând pe al său fiu, să numi fața a doua, iată că se făcu și *al doilea* număr, și suflând Dumnezeu dintru a sa știință și înțelegere, suflarea cea sfântă a sa, se făcu și *al treilea* număr. Deci iată incredințarea că este știință de numărare, că întru alt feliu noi n'am pute să tâlcuim. Și după aceasta se mai zice și în sfintele Biblii, cum că Dumnezeu au făcut lumea în 6 zile, care număr de 6 este cel mai iscusit între arifmetice, ajungându-să încă și al 7 număr, că de Siriani se chiamă Savva și de alții Savvato, iar de noi Sâmbătă, căsă inchipește o zi de odihună. Vine încă acest număr pomenit și în sfânta scriptură aceasta nouă unde zice: Domnul nostru Iis-(us) H(ri(s-(tos), acele cuvinte către apostolul Petru, nu-ți zic ție de 7 ori, ci de șapte zeci de ori câte 7. Iată și numărul imulțit, care mai desăvârșit se poate numi arifmetică. Zice și Orighen, în cartea Numerilor la cuvântul al 28, întărind și Tertulian că Enoh nu numai că au fost prooroc, dar cum că ar fi și scris numărul de stele și planete și pentru a lor depărtări și întoarceri, lucruri, că cu adevărat este fără de putință a să face, fără de arifmetică.

În cartea Facerii, la cap 5, arată Evreii cu incredințare, că Dumnezeu ar fi dat lui Adam în grădina de Edem o carte de 21 de file, unde era scris tot ce era să să întâmpleze cu această facere a lumii până la sfârșit. Scriu și Aravii și mai mult Suida, unde zice: că Adam ar fi lăsat multe cărți scrise de dânsul fiului său Avel întru care arăta tot cea ce i să descoperise dela Dumnezeu, scriind și capurile de astronomie și de alte meșteșuguri, unde se vede, cât să fie de vechiu și mai înainte de toate acest meșteșug și învățătură de arifmetică, fiind arătată și scrisă de însăș mâna lui Dumnezeu.

Și pentru aceasta văzând noi bunătatea și mărirea acestei cărți, am silit din toată prostia științei mele de am tâlcuit-o și am așezat-o după al nostru obicei de numărare și în limba noastră moldovenească, fiind atâta de trebuincioasă în toate treburile vieții noastre, căci nimica nu se poate face unde să nu între acest meșteșug, că de vom vrea să căutăm pentru lucrurile cerești au poate-să fără de aciasta ?

Asemenea când să căutăm și pentru a pământului și a sa împărțire, cum și pentru chivernisire și apărare de toate cele inprovizitoare, au putea-vom fără a pune mai înainte în orânduială că arătat se vede întru facere de negușitorie a cumpăra și a vinde, că fără de aceasta nu se poate. Meșteșug și învățatură cu adevărat întru toate folositoare dela carii ne vine toată cea bună stăpânire și chivernisire, că fără de aceasta noi am petrece o viață întunecată și incurcată, neștiind nici cum și nici câte să fie lucrurile.

Dară cu aceasta să dă orânduială și tocmală la toată fapta omenească și la fieștecare alt lucru, aceasta este aceia : care alege binele dela rău, și noaptea din zi și clătire dela liniște, cu aceasta cheverniseșc împărății și domnii împărățiile, țerile și răpublicile, cu aciasta arhistragii pun oștile la orânduială (și într'un cuvânt) mai că toate lucrurile câte sânt în lume.

Deci la aceasta întru întâiul loc vi se cade vouă să puneți silință de avă învăța, căci aceasta să poate face, dar altele fără de aceasta nu să pot.

Că eu sânt al vostru cel de bine voitriu,

Spre al vostru folos.

Smeritul între Arhleri. Amfilohie Hotiniul.

II. Lucrări rămase în manuscris.

1. Gramatica, dela învățatura fizicii, scoasă de pre limba italienească pre limba moldovenească, întru care se cuprinde tot cela ce omul voesce a sci și a învăța în ceri și pre pământ, din lucrurile cele mai cunoscute și mai trebuincioase. Anul 1796, April 10.

Pe verso titlului, începe o predoslovie (f. 1-2 nenumerate), din care iese în relief iscusința și marea dragoste pentru patrie, pe care autorul voește a o insufla cetitorilor. Iată acea predoslavie :

Iubtte cettlor.

„Toți dascălii și învățătorii zic și scriu, că oarecare (dacă) nu poartă griji, să aibă iubire și dragoste cătră patria sa, adică pentru țara și pământul și limba în care s'au născut, păcătuiește întocma ca și cel ce trece cinstea părinților săi. După cum zice Țițeron și Ulyșă cel pre înțelept și Ovidio cel minunat, nu sciu cu ce dulceață să hrănesc, cei ce nu pomenesc de patria sa și altele“.

Deci și eu pentru datoria aceasta, vrând a fi oareș-ce mulțămitoare, și ne având alta cu ce să mă arăt, am pus puțină osteneală, cu toată prostia me de am tălmăcit, această cârticică numită gramatica învățăturilor fizicii de pe limba italienească pe limba moldovenească, care *socotesc a fi de folos, celor tătăli tineri învățători, ce călătoresc pe drumul învățăturilor*, apoi că zăbovindu-se mai întâi, cu cetire, au (2) și cu învățătura la aceasta, vor ave multă cunoștință, încă și știința și dimpreună ușurință și înțelegerea vorbilor celor ce-i învață, fiind că, întru adâncimea învățăturilor sunt multi cuvinte și tălmăciri, cu greu a se desprinde, și a se înțelege, dintru întâi, că alți cuvinti sint dintru întâi obicinuite prin învățături a să scri și a se înțelege puterea lor pe limba streină, fiind foarte cu greu altor limbi, cari n'au cuvinte în destul, ca să poată de odată a zice și a cunoaște tâlcul și puterea aceluiaș cuvânt. După cum și noi aice multi cuvinte grecești și latinesci leam pus însuși acelea, *ca să nu strică simțirea lor*, dându-le numai din puterea vocabulariului, adică din cartea care tâlcuesce, cu aceiași limbă, cuvântul oareș-care simțire de cunoștința lor, cu multi cuvinti și întru același loc, unde sau scris, și iar și le zic celor ce voesc a să învața dela alții, apucând orșce zugrăvală, de cunoștință, din cârticica această ii cu grabă or înțelege, pre cei ce li vorbesc, cum pentru învățături, așidere și pentru cuvinte, lăsându-i cu pace întru liniscea lor, a se învăța: iară pre cei ce vor lua sama tâlcuirii mele, ii rog să nu prindă îndată în ponoslu, pentru nedreapta me tălmăcire, dar să îndreptează“.

Manuscrisul acesta se găsește în biblioteca muzeului Academiei spirituale din Kiev, sub Nr. 751. După o notiță de pe el, scrisă rusește, se adeverește că el a fost trimis acolo, de cineva din Basarabia; fapt care de altfel, s'a petrecut și cu alte manuscrise din Basarabia, spre o mai bună păstrare¹. D. Ciobanu precizează că, însuși bibliotecarul Academiei, *Crlouschi*, i-a declarat că manuscrisul a fost dăruit bibliotecii de către *E. Mihalevici*, basarabean de origină, fost profesor al seminarului teologic din Chișinău²). Manuscrisul este în formă de caiet și are 5 plus 185 de file, mărimea 20 jum.×152 jum. c. m. Scrisul destul de frumos. Nu se arată nici numele autorului, nici al tra-

1. St. Berechet în rev.: *Biserica Ortodoxă Română* pe 1925, p. 736. Comp. N Iorga: *Neamul Românesc Literar*. V, Nr. 41-42, 1912, pagina 642-646.

2. Etienne Ciobanu: *La continuité roumaine dans la Bessarabie, annexée en 1812, par la Russie*. Extrait du *Bulletin de la Section Historique de l'Academie roumaine*, Bucarest. 1920, p. 13. Idem studiul același: *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă. Chișinău 1923*, p. 24-28. Comp. de același: I *Biserici vechi din Basarabia* și II *Din bibliotecile rusești*. Chișinău, 1924, p. 80-81.

ducătorului. Toți însă, care s'au ocupat cu studiul lui, și-au dat părerea că este o lucrare a lui Amfilohie: a) După asemănările de titlu, formă și limbă cu celelalte lucrări ale lui; b) Din „predoslovie“ se vede că, și această operă a fost făcută „tot spre folosul tinerilor cari călătoresc pe calea învățăturilor“, ca și „gramatica Teologhicească“; c) Data manuscrisului: „1796, Apr. 10“, este tocmai la un an, după ieșirea de sub presă a celorlalte 3 opere ale lui de mai înainte. Această fizică însă, nu s'a putut tipări, din felurite împrejurări. d) Era „scoasă“ tot din italienește, ca și celelalte „lucrări de știință“ ale lui Amfilohie; iar, pe acea vreme, Amfilohie era *unicul* care știa italienește bine și ținușe, cum se vede, ca să adauge și o carte de „fizică“, pe lângă cea de *geografie* și de *matematică*, spre complectarea studiilor.

2. „A toată lumea călătorie sau înștiințare de lume cè vechi ce noă, adică istorie de toate pământurile ce sunt până acum știute la 4 părți ale lumii, date în limba franțuzească de abatele I. Beleport. S'au tălmăcit pe limba rusească în Sanct Petersburg, la let 1780, s'au scos pe româneasca limba la let 1785... în Iași“.

Și acest manuscris este al lui Amfilohie, după cum ușor se poate constata, din următoarele considerațiuni și anume: a) Din asemănările de titlu și limbă; b) Traducătorul știa rusește, din care limbă probabil l-a „scos pe româneasca limbă“; c) Corespunde cu data tălmăcirii celorlalte opere ale sale; d) Are cunoștinți de geografie și e) lubește cultura apuseană, o urmărește și se silește a o transplanta și în școlile din Moldova. Nu-și spune numele său și nici al tălmăcitorului din franțuzește în rusește, ca și la „gramatica dela învățatura fizicii. „Modestia călugărească—ca să știe numai Domnul, fapta bună și osteneala lui.

III. Lucrări atribuite lui Amfilohie.

B. P. Hajdău mărturisește că „Amfilohie, mai lăsase, în manuscris, o istorie a Moldovei, intitulată: *λέγοι και έργα* cuvinte și fapte, scrisă în 1752 și care se păstra într'o vreme la protoiereul Rodostat, în ținutul Hotinului, unde a văzut-o părintele meu“. Despre acest manuscris nu știm nimic mai mult decât ceace scrie Hajdău¹, va mai exista undeva această lucrare, nimeni nu știe.

Insemnătatea culturală a operelor lui Amfilohie. Este de netăgăduit că lucrările episcopului Amfilohie au avut o însemnătate considerabilă, din punctul de vedere al răspândirii culturii în masele poporului. Pentru a ne da seamă de aceasta, este nevoie a ne aduce aminte de starea învățământului, din acele vremi. Afară de școlile mănăstirești și de pe lângă mitropolii și episco-

1. Revista: *Lumina* din Iași, 1862, t. III, p. 58 și următoarele.

pii, precum și de acele conduse de clerici și dascăli, unde se predau *ceaslovul*, *psaltirea* și ceva *cântări*, erau școlile grecești numite pompos *Academii*. În școlile românești, învățătura de carte se predă, după priceperea dascălilor, fără o metodă știută. Era școala birericească pentru popor. — *Academiile* erau altă ceva. Acolo, principalul era *gramatica grecească*, din care li se dădeau școlarilor să învețe, multe numiri regule și mulțime de cuvinte, îngreunind mintea ucenicilor și poruncindu-le ca numai cele date să le citească și să le învețe, ca *papagalul* pe derost, nimic, știind sau înțelegând, din cele ce învățau, din care pricină, stăteau ucenicii câte 10–12 ani, îmbătrâneau învățând gramatica, fără să știe ceva. Căci ce voiești? „Reguli peste reguli, cu excepții peste excepții, și cu excepții la excepții, cu note și excepții erudite, la reguli și la excepții; până la seaca reproducere servilă a cuvintelor, în frânturi de fraze, pulverizate și dezorganizate; apoi știința gramaticală, nesfârșită și nebiruita gramatică și iar gramatică“. Era peste puțință de învățat și ținut minte; iar dacă ucenicii nu știau, *bătăle la falangă*, din care pricină școlarii prinseseră oroare de școală.

Cea întâi minte luminată, care ridică glasul împotriva *chipul de paradosire* a dascălilor greci, care *tâmpea mintea ucenicilor* și le *strica judecata* a fost mitropolitul *Iacov Stamate*, care propune domnitorului Mihail Șuțu, printr'o *anafora*, ca de aici înainte, să se procedă astfel: După ce va învăța copilul *oareș-ce gramatică*, i se va paradosi mitiile lui *Esop*, *neerică dialoghe*, *stratigmata* lui *Polien* și câte altele sunt ca acestea, *ușoare și folositoare* începătorilor ucenici, către care *pogorîndu-se oareșcum dascălul și făcându-se și el ca dânsul începătorul*, *metahiresc* mințile ucenicilor, *ca niște trepte* și așa merg înainte, *dela cele știute, și-l învață pe cele neștiute*; iar *pe cei nedomiriți*, să-i întâmpine, cu *răbdare și liniștitul răspuns* al învățaturii. Și, în sfârșit, când vor ajunge la cele mai mari *matimi*, atunci dascălul, ce este împodobit cu toată învățătura... nu va mai îndemna pe ucenici, *să învețe derost*, cu anii, clasuri, sizighii și câte altele ca acestea, *technologiceste bârfeli...*“. Iată dar, cum acest mare mitropolit, pune bazele *pedagogiei moderne*, de a se *pogori dascălul la mintea școlarilor*, de a le predă învățăturile, *ca pe niște trepte, dela cele știute la cele neștiute, dela cele de aproape la cele mai îndepărtate*¹. Și ce se întâmplă atunci? Se întâmplă acel proces psihologic, că din ciocnirea între curentul vechi *slavon*, *gârbovit* și *îmbătrânit* și între cel *grecesc*, de curând sosit în țară, iese la suprafață, ca soarele în zori dimineții, un al treilea curent, *curentul românesc*, care cu geniul său firesc, sparge în-

1. Vezi raportul celebru al mitropolitului *Iacov Stamate* către domnitorul Mihail Șuțu, la V. A. Ureche: *Istoria Românilor*, tom. V (al III-lea al seriei 1785-1800), București 1893, p. 522. — Comp. Econ. V. Pocitan: *Metoda de predare a religiei în școlile secundare*. București, 1913 p. 11.

velipurile exotice ale spiritului străin și apare la lumina soarelui ca rona dimineții pe firul de iarbă verde.

Engel și Wolf ne spun, că *Amfilohie* era cel mai de aproape lucrător al mitropolitului Iacov II Stamatî¹⁾. Mărturia lui *Wolf*, cu deosebire, care fusese medicul de casă al acestui din urmă ierah, încă de pe când era episcop al Hușilor (1782-1792), este mai pre sus de orice indoială. Mitropolitul Iacov Stamatî pusese bazele metodei de predare a învățăturilor în școli. Tovarășul său de lucru, *Amfilohie* vine și pune în aplicare principiile pedagogice ale mitropolitului, prin cărțile sale didactice. Mai mult, completează și extinde aceste principii la toate obiectele de învățământ. Cărți bisericești, fuseseră traduse și prelucrate și mai înainte, pentru nevoile școalelor bisericești și pentru popor, care, setos de veacuri, de astfel de hrană duhovnicească, le gustă, cu multă râvnă înțelesul și le păstrează, în deosebită cinste, ca pe niște odoare de mare preț. Se simțea însă o mare lipsă, de cărți de știință lumească și în această direcțiune își concentrează *Amfilohie* toată activitatea sa. Și aceasta însă, era tot în vederile mitropolitului Iacov, care stăruise ca să se introducă în școli epistimurile. Într'adevăr, în cap. 4 al anaforei sale către Domnitor, amintită mai sus, Iacov zice: *O Academie fără epistimuri este ca o casă fără ferești; iar școala unde geometria nu ar ocupa un loc deosebit, nici nu se poate numi școală, după dreptate.*

Matematica este o învățătură dumnezeiască, Platon numea pe *Dumnezeu*, veșnic geometru; iar în cap. VI, cu privire la dascălul de geometrie practică, zice: *Pe cei fără meșteșug numai pământu'i hrănește: mai vârtos pe cei mai mulți ai Moldovei pământeni, din care pricină răsar multe sfezi și judecăți, din pricina hotarelor moșilor. Urmează dar că, dacă n'ar fi descoperit Egiptenii mai înainte Geometria, trebuiau s'o afle Dacii, ca să hotărăscă, după rânduială, pământurile lor. Pe dascălul de geometrie practică, francezii îl numesc inginer, care dascăl trebuie să se așeze în Academie, paradosind epistimia aceasta, în limba franțuzească, „până când cei ce vor învăța-o să o iee pe limba lor“.* Așa scria mitropolitul Moldovei de atunci.

Tocmai aceste principii le aplică *Amfilohie*, în cărțile sale și anume: *Geografia* o începe cu *Turcia*, din care făceau parte *Tările Române* și apoi merge la alte state (dela cele mai apropiate la cele mai depărtate). La urma ei, așează și o listă a Domnilor Moldovei (ca să poată dascălul a se referi și la domniilor altor țări). În *Aritmetică*, începe dela operațiile cele mai simple, la cele mai complexe. La *Geometrie*, vorbește de palma domnească cunoscută Moldovenilor și apoi de pictorul Parizului care

1. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*. Halle, 1804, I, p. 136, Andreas Wolf: *Beiträge zu einer Statistisch-historischen Beschreibung der Fürstenthums Moldau*. Hermanstadt, 1805, p. 6, 284 și următoarele

s'a mărit, mai cu două degete ca al Romei; iar despre *palma domnească* a Moldovei care, cu piciorul Romei vechi „vine tocma”, se miră, scriind: „că este o minune, cum s'a păzit într'o țară; o măsură atât de veche, potrivindu se cu măsurile lui Vespasian împărat” (dela cele știute, la cele neștiute). În prefața cărții de *fizică*, ca și în toate locurile unde-i vine bine, presară și dragostea de țară, neam și lege (patriotism). O metodă mai nimerită ca aceasta, nici astăzi nu poate fi, sub toate raporturile.

Din cele expuse mai sus, scoatem următoarele adevăruri:

I. *Biserica* ne-a dat *primele școli* și cea *dintâi literatură*. Comoara sufletului nostru, am putea zice, că a fost stropită cu *aghiazmă* și parfumată cu aroma de *tămâie și smirnă*, din cădelnița dela biserica.

Școala românească s'a născut la umbra bisericii, în tinda ei. Făuritorii ei au fost *dascălii, preoții și călugării* din mănăstiri. *Limba românească* în forma ei aleasă și frumoasă, tot în mănăstiri s'a încheșat. În *tiparnițele* mănăstirești se tipăreau nu numai cărțile bisericești, ci și cele *profane*; iar cei dintâi „dior-tositori” (purtători de grija tipografiilor) și „așezători de slove”, au fost ieromonahii și ierodiaconii sau simpli călugări. Tot aici s'a născut și s'a păstrat *arta*, cu toate ramurile ei, precum și *literatura* cu care astăzi ne mândrim, admirând frumusețea ei.

II. Dela ierarhii țării, începând cu *Iacov II Stamate în Moldova*, se introduc în școale, *metodele de predare* pe baze pedagogice, nu numai pentru *științele religioase*, ci și pentru *toate celelalte ramuri de învățământ*. Ierarhii au dat *directivele*, iar ucenicilor călugării, din mănăstiri și dascălii le-au aplicat în școli

III. *Amfilochie Hotinulul*, este unul dintre cei dintâi ucenici, care s'a străduit a aplica *metodele pedagogice*. El alcătuiește *primele cărți didactice*, după principiile pedagogice, arătate de mitropolitul Iacov Stamate, având de normă *manualele*, celor mai distinși dascăli din Apus. Ele s'au introdus în școale, mai întâi în *manuscris* și apoi au fost o parte *tipărite*, de către mitropolitul Iacov Stamate, fiind de mare nevoie pentru școale, în acele vremi. Iată rolul clerului în răspândirea învățaturii de carte la noi.

Închelere. Vechea episcopie a Hotinului a avut o foarte scurtă durată. Ea a apărut în zarea luminoasă a istoriei bisericii noastre naționale, întocmai ca un meteor, care se ivește pe cer, din întunerecul văzduhului, se înalță, strălucește o clipă și apoi cade și se stinge, ascunzându-se sub perdeaua neantului, de unde ieșise. Strălucirea acea—fie și numai de o clipă—a trăit însă multă vreme, prin personalitatea aceluia ce a fost *Amfilochie Hotinulul*. După el, teritoriul acestei episcopii, s'a înglobat la mitropolia *Proilaviei*, administrându-se direct sau indirect, de către mitropoliții acestei din urmă eparhii, până la *desființarea ei*.

Noua episcopie a Hotinului.

După un interval de peste un secol, cu ajutorul bunului Dumnezeu, carele pe toate le orânduiește, după a sa osebită chibznică, la 10 Martie, 1923, episcopia Hotinului, se reînființează, pe urmele celei vechi, având de data aceasta, reședința nu la Hotin, ci la Bălți, oraș așezat mai în mijlocul eparhiei.

Noua așezare bisericească nu mai este ca cea veche, o „puțină eparhie de păstorie“, ci o eparhie mare, cuprinzând județele : Bălți, Soroca și Hotinul cu cetatea sa, carea, nu mai este „roabă“, ci slobodă, ca și țara mamă. Eparhia aceasta s'a dezvoltat prin zelul și destoinicia excepțională, a celui întâi episcop al ei, Visarion, actualul mitropolit al Bucovinei, pentru a putea sta, cu vrednicie, în fruntea multora din celelalte eparhii, mai vechi mult ca dânsa.

Chiamat în 1923, în fruntea acestei nou înființate eparhii, dela ctitoria clasică a lui Neagoe Voevod din Curtea-de-Argheș, vlădica Visarion, cu experiența și mintea lui luminată, cu tactul și stăruința lui fără preget, a transformat acest colț de țară într'o frumoasă grădină, cu pomi roditori, biserici cu rosturi gospodărești și instituții de tot felul, spre folosul obștesc.

Nu mai este eparhia aceasta, nici „datoare“, ci într'o stare înfloritoare, prin vrednicia gospodărească nelntrecută a aceluiaș vlădică Visarion ¹.

Mutatis mutandis, că mai „petrece oaia împreună cu lupu“ și astăzi, lupii aceștia sunt dușmanii noi ai Bisericii noastre ortodoxe naționale și ai țării, stilști și sectari de tot soiul, buruiana rea a vremii, pe care să sperăm că o va smulge și arunca în foc, noul episcop tânăr, ales și așezat acolo, la sfârșitul anului trecut, 1935 : P. S. Tit Sîmedrea. Așa să-i ajute Dumnezeu !

1. Vezi : *Const. N. Tomescu* : 10 ani dela reînființarea episcopiei Hotinului. București, 1934.

Bibliografie.

1. *Engel*: Geschichte der Moldau und Walachey. Halle. 1804.
2. *Dr. Andreas Wolf*: Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau. Hermansatdt. 1805. Vezi și traducerea în românește a acestei lucrări de *Liviu Seracin*. teză, Cluj, 1927.
3. Postelnic. *Manolache Drăghiciu*: *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*. Iași. 1857.
4. *Murawiev*: Legăturile Rusiei cu răsăritul ortodox, în afacerile bisericesti (rusește). Petersburg. II. 1860.
5. *Bogdan Petriceicu Hajdău*. Revista: *Lumina*. Iași. 1863.
6. *Langlots*: Le mont Athos et ses monastères. Paris. 1867.
7. *Wickenhauser*: *Mark Hotin* în Bucowiner Haus Kalender. 1868.
8. *Melchisedek*: *Chronica Hușilor* și a episcopiei cu asemelne numire, după documentele Episcopiei și alte monumente ale Țărei. II. Apendice. Bucuresci. 1869.
9. Idem: *Cronica Romanului* și a Episcopiei de Roman. II. Bucuresci. 1874.
10. *Ioan Blanu*: În rev. *Columna* lui Traian. Bucuresci. 1882.
11. *Ghenadie Enăceanu*: Meșterul Manole și Petru Movilă. București. 1882.
12. Al. Papadopol-Calimach: *Amfilohie Hotinul*. În rev. pentru istorie, arheologie și filosofie a lui *Gr. Tocilescu*. III, vol. I, București. 1885.
13. *C. Erbiceanu*: Istoria mitropoliei Moldovei și Sucevei. Buc. 1888.
14. Idem: *Cronica*rii Greci, cari au scris despre Români. Buc. 1888.
15. *Avksentii Stadnițkil*: Amfilohii episcop Hotinskii (rusește). Kșișneva. 1891.
16. V. A. Ureche: *Istoria Școalelor*. I București. 1892.
17. *Arsenie G. Stadnitzky*: Gavriil Bănulescu-Bodoni, exarh al Moldovei și Valahiei (1808—1912) și mitropolit al Chișinăului și Hotinului (1813—1921), cu portretul și autograful său. Teză de doctorat în teologie (rusește). Chișinău. 1894.
18. *Gheorghe Gheorgiu*: Gavriil Bănulescu-(Bodoni), Mitropolit al Moldovei, exarh Valahiei și Basarabiei. București. 1899.
19. *Zamfir C. Arbore*: Basarabia în secolul al XIX-lea. Buc. 1899.
20. *N. Iorga*: Studii istorice asupra Chilieii și Cetății-Albe. Buc. 1900.
21. Idem: Istoria liter. române în sec. al XVIII. II. București. 1901.
22. *Econ. V. Pocitan*: Mitropolia Prolaviei, în revista: Școala și Biserica. III, București. 1900 și în rev. *Biserica ortodoxă română* pe 1931.

- 23 *I. Blanu și Nerva Hodoș*: Bibliografia românească veche. București. 1903.
24. *N. Iorga*: Studii și doc. cu privire la istoria Românilor. I, V, VI și VII. București. 1903 și 1004.
25. *Dimitrie Dan*: Mănăstirea și comuna Putna. București. 1903.
26. *N. Mazere*: Geografia în școalele noastre. In revista: „Cultura română”. Iași. 1904.
27. *N. Iorga*: Neamul românesc în Basarabia. București. 1905.
28. Idem: Contribuții la istoria învățământului în țară și în străinătate (1780—1830). București. 1906.
29. *Emil Plicot*: Notice bibliographique sur le protopope Nihail Strelbicky, graveur et imprimeur à Iassi, à Mogilev de Podolie et à Dubossar. Paris. 1905.
30. *Dim. Onciu*: Din Istoria Româneli. București. 1906.
31. *N. Iorga*: Contribuții la istoria literaturii române, în veac. al XVIII și al XIX. București. 1906.
32. *Const. George G. Mano*. Documente din secolele al XVI—XIX, privitoare la familia Mano. București. 1907.
33. *N. Iorga*: Istoria Bisericii românești. I-II. Vălenii-de-Munte. 1908.
34. *I. Pargoire*: Meletios Syrigos, sa vie et ses oeuvres, în revista: *Echos d'Orient*. Paris. 1908.
35. *R. Rosetti*: Arihivele senatorilor din Chișinău, în *Analele Acad. române*. București. 1908-1909.
36. *I. Blanu și Nerva Hodoș*: Bibliografia românească veche. II București. 1910, unde este și viața lui Meletie Sireg.
37. *R. I. Pertanu*: Ralaua Brăilei, în Anuarul de geogr. și Antropogeografie a d-lui S. Mehedinți. II. București. 1910—11.
38. *N. A. Constantinescu*: Intinderea ralaiei, cu deosebită privire ralaia Giurgului, în: Anuar. de geogr. și Antropogeografie. II. Buc. 1910-11.
39. *C. Calmuschi*: Relațiunile politice ale Țărilor române cu Rusia. Galați. 1911.
40. *N. Iorga*: Ceva despre ocupațiunea Austriacă, în anii 1789—1791. București. 1911.
41. Idem: *Pagini despre Basarabia de astăzi*. Vălenii-de-Munte 1912.
42. Idem. lucrarea: *Basarabia noastră*. București 1912.
43. *Moise N. Pacu*: Basarabia, București. 1912.
44. *D. Dan*: Protopopul *Mihail Strilbițchi*: Schiță biografică și bibliografică. Cernăuți. 1912.
45. Idem: *Cronica episcopiei de Rădduți*. Viena. 1912.
46. *Protoler. A. G. Lebedințev*: Ucraina Hanului (Hanskaia Ucraina rusește), în: Notițele societății Imperiale de istorie și antiquități din Odesa. Vol. XXXI. 1913.
47. *N. Iorga* în revista: *Drum drept*. București. 1913.
48. *G. Popa-Lisseunu*: Incercare asupra monografiilor eetății: *Doros-torul* (Siliștra). București, 1913.
49. *Al. Lapedatu*: Monumentele noastre istorice, în lecturi ilustrate. București. 1914.

50. *Econ. Vasile Pocitan*: Biserica românească din Basarabia. București. 1914.
51. *N. Iorga*: Ceva mai mult despre viața noastră culturală și literară în sec. al. XVII-lea, în: *Analele Acad. române. seria II. Memoriile istorice. tom. XXXVIII.* București. 1916.
52. Idem: Doc. priv. la Istoria Românilor (Hurmuzachi). vol. XIV și Anal. Acad. rom. secția Literară XXVIII. București.
53. *Pr. C. Bobulescu*: Schitul Zagazia, în revista: „*Miron Costin*“, VII. Chișinău. 1919.
54. *Petre V. Haneș*: Scriitorii Basarabeni. București. 1920.
55. *Tudor Pamfilie*: Ținutul Hotinului în 1917. Chișinău. 1920.
56. *St. Ciobanu*. La continuité, roumaine dans la Bassarabie annexée cu 1812, par la Russie, în: *Bulletin de la section historique (de l'Académie).* Bucarest. 1920.
57. *St. Berechet*: Documente slave de prin arhivele ruse. I. Buc. 1920.
58. *N. Iorga*. Nichifor Theotonis și Moldova, în: rev. istorică. VII. București. 1921.
59. Anuarul eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia) Chișinău. 1922.
60. *I. Nistor*: Istoria Basarabiei. Cernăuți. 1923.
61. *Avcsentle Stadnițchi*: Eparhia Proilavo-Ismailului în rev. eparhială din Chișinău, pe 1893, reproducă în rev. soc. istorico-arheologice. vol. XIV, Chișinău. 1920-24.
62. *Iustin St. Frățiman*: Studiu contributiv la istoricul mitropoliei Proilaviei (Brăila). Chișinău. 1923.
63. *St. Ciobanu*: Cultura românească în Basarabia, sub stăpânirea rusească. Chișinău. 1923.
64. *G. I. Brătianu*: Vitzina, în *Bulletin de la section historique (de l'Académie roumaine).* X. Bucarest, 1923.
65. *St. Ciobanu*: Biserici vechi din Basarabia. Chișinău. 1924.
66. *St. Berechet*: Noi materiale pentru mitropolia Proilaviei, în revista: Biserica ortodoxă română. București. 1924.
67. Idem în text rusesc și românesc, cu lămuriri, în revista: *Spicicultor în ogor vecin.* III. Chișinău. 1924 și în *Picături mărunte.* Chișinău 1924.
68. Idem: *Schiță istorică a mitropoliei Proilaviei*, în revista: Biserica ortodoxă română. București. 1924.
69. *Episcopia Hotinului* (Cel I anuar al eparhiei noi a Hotinului). 1925.
70. *St. Berechet*: Episcopia Hotinului, în revista: Biserica ortodoxă română. București. 1925.
71. Ibidem: Activitatea literară a episcopului de Hotin Amfilohie, 1925.
72. *Ierod. D-r Laurențiu Busuloc*: Scurtă privire istorică asupra trecutului episcopiei Hotinului; în: *Episcopia Hotinului.* Chișinău, 1925.
73. *Econ. V. Ursăsescu*: Aritmica vlădicăi, Amfilohie din anul 1793, în revista: Biserica ort. română. București, 1926.
74. *N. Iorga*: Din trecutul istoric al orașului Brăila. Brăila, 1926.
75. Idem: *Trei zile în Basarabia.* București, 1926.
76. *D. Dan*: Episcopia Rădăușului, mitropolia și mănăstirile Bucovinei. Schiță istorică. Cernăuți, 1926.
77. *Euseblu Popovici*: Istoria Bisericească universală și statistica bi-

sericească. Trad. de *Atanasie Mironescu* fost mitropolit-primat al Românel. Ediția II. București. 1928.

78. *N. Iorga*: *Cei dintâi ani în noua Brăilă românească (1832—66). Istoria și documente pentru o sută de ani, dela întemeierea orașului.* București. 1929.

79. *C. Tomescu*: *Clerul român, sub ocupația rusească din 1806—1812*: în: revista soc. ist. și arheologice bisericeșii, vol. XX, Chișinău. 1929.

80. *T. G. Bulat*, *Basarabia după Gr. Ureche*, în *Arhivele Basarabiei*. Chișinău, 1929.

81. *Idem*, *Biserica Armeană din Hotin*, în: *Arhivele Basarabiei*. Chișinău 1929.

82. *C. N. Tomescu*, *Inițierea eparhiei Chișinăului și Hotinului în Arhivele Basarabiei*. Chișinău, 1929.

83. *Idem*, *Știri despre Biserica Principatelor Române la 1808*, în *Arhivele Basarabiei*. Chișinău, 1930.

84. *Dr. Simeon Reli*: *Rataua Hotinului în timpul ocupației austriece și legăturilor ei bisericești cu episcopia Bucovinei*. Cernăuți, 1930.

85. *P. S. Visarion* al Hotinului: *Diferite acte și documente în revista „Arhivele Basarabiei”*. Chișinău, 1929—1932.

86. *Ec. Dr. I. Simionescu*: *Documente relative la schitul Zagavei în Biserica Ortodoxă Română*, pe 1931.

87. *N. Iorga*: *Din viața socială a Brăilei*, în *Analele Acad. rom. mem. istorice* III. t. XIV. 1933.

88. *Arhier. D-r Venianim Poșitan Bârlădeanu*: *Istoria mitropoliei Proilaviei (Brăila)*. În: *Biserica ortodoxă română pe 1931*.

89. *Idem*: *Vechea episcopie a Hotinului*, București. 1933.

90. *N. Iorga*: *Câteva manuscrite și documente din țară și din străinătate, relative la istoria Românilor*. Șed. Acad. române, dela 26 Noemv. 1904.

91. *Demostene Russo*; *Mitrofan Grigoraș*: *Cronica Țării Românești (1714—1716)*. București, 1934.

92. *D-r A. Millea-Bănică*: *Proila(va)*. Tipografia *Dunărea* (11 pag.), Brăila 1932.

93. *I. R. Bounegru*: *Insemnări găsite pe cărțile ce au aparținut foastei mitropolii a Proilaviei* în: *Analele Brăilei*, No. 2—3. 1932.

94. *Ionel Manahu*: *Contribuțiuni la istoria mitropoliei Proilaviei*, în *Analele Brăilei*. VIII. No. 1 pe Ianuarie—Martie cu *continuare*. p. 48—54. 1936.

LUCRARI ȘI STUDII PUBLICATE.

1. **Natură și Dumnezeu.** Conferință ținută la societ. stud. în teologie și publicată în ziarul „Vocea Bisericii”. I, (Nr. 10-15 și 22-23). București, 1894.
2. **Raportul între Morală și Drept.** Conferință publicată în ziarul „Vocea Bisericii”. II, (Nr. 6-9 București, 1895.
3. **Rudenia și afinitatea** ca impediment la căsătorile în *dr. roman, român și bisericesc*. Teză de licență în teologie. Tipărită cu ajutorul „Fundației Universitare Carol I”. București, 1897.
4. **Teologul**, ziar bisericesc, în colaborare cu mai mulți colegi. Redacția și Administrația la domiciliul său, str. sf. Ionică 13, București, 1897.
5. **Compendiu de drept bisericesc** al Bisericii ortodoxe române, în comparație cu celelalte confesiuni. București, 1898.
6. **Istoria Bisericii române**, dela creștinarea Românilor și până în ziua de astăzi (în litografie). București, 1898.
7. **Biserica Armânilor**, în revista „Școala și Biserica” II, 1900 și „Consolatorul”, II. București, 1900.
8. **Mitropolia Proilaviei**, în revista: „Școala și Biserica”. Buc., 1900.
9. **Notițe istorice asupra bisericii „sf. Voevozi”** din București. Tipărită cu cheltuiala Primăriei Capitalei. București, 1904.
10. **Satul Săuceștilor** (jud. Bacău), în revista „In ore libere” (Nr. 4-6), Bacău, 1905.
11. **Infilnțarea capelei române din Paris.** Arhimandritul *Iosafat Snagoveanu*. București, 1913.
12. **Metoda de predare a religiei în școlile secundare.** București, 1913. Pr. 30 lei
13. **Biserica românească din Basarabia.** București, 1914. Pr. 25 lei.
14. **Inarmarea sufletească a ostașului român.** În colaborare cu Icon. C. Nazarie. Ediția I. 1917, Bârlad și ediția II-a 1918, Iași.
15. **Scrisori din calea spre Egypt și Palestina.** în ziarul „Crucea”. București, 1926.
16. **Un paraclis românesc la Ierusalim**, în revista: „Biserica ortodoxă română”, 1926 și 1927 p. 560 l.
17. **Patriarhatele Bisericii ortodoxe.** „Teză de doctorat în Teologie”. București, 1926.
18. **Geneza demnității patriarhale și patriarhatele Bisericii ortodoxe.** București, 1926. Pr. 50 lei.
19. **Popa Șapcă.** O față bisericească revoluționară dela 1848, în ziarul „Crucea”. 1926.
20. **Patriarhatul României și chiemarea lui în viitor.** București, 1926, Pr. 10 lei.
21. **Capela Românească din Lipsca.** În revista „Biserica ortodoxă română” pe lunile: Iulie-August, București, 1927.
22. **Scrisori din străinătate.** Din calea spre „sf. Munte Athos”, în ziarul „Crucea”, București, 1928
23. **Capela românească din Baden-Baden.** București, 1928. Extrasă și în broșură. Pr. 25 lei.
24. **Mergând învățați toate neamurile...** București, 1928.

25. Arhim. Nichifor Iliescu (Sprânceană), în rev. „Biserica ortodoxă română” pe Ianuarie și Noembrie, 1928.
26. Dezastrul cutremurilor de pământ în Țara sfântă și răsărit, în rev. „Biserica ortodoxă română” pe Mai, 1927.
27. Biserici românești din Lemberg (Lwow), în revista: „Biserica ortodoxă română” pe Iunie 1928.
28. Ieromonahul Anania Melega, în revista „Biserica ortodoxă română”, pe Ianuarie 1929.
29. Capela românească din Viena. Buc. 1929. Scoală și în broșură.
30. Legislația Bisericii ortodoxe. Jurisprudențe, în rev. „Biserica ortodoxă română”, pe Aprilie 1929.
31. Rolul și însemnătatea Consistoriului spiritual Central în promovarea justiției bisericești, *Jurisprudențe*. În revista „Biserica ortodoxă română” pe Noembrie 1929.
32. Biserica ortodoxă a Jugoslaviei, în revista „Biserica ortodoxă română”, pe Iulie-August, 1929.
33. Biserica ortodoxă Albaneză, în rev. „Biserica ortodoxă română”, pe Februarie și Martie, 1933
34. Arhim. Veniamin Cătulescu, în rev. „Biserica ortodoxă română”, pe Aprilie, 1930.
35. Episcopia Strehali, în rev. „Biserica ortodoxă română”, pe Iulie și August, 1930.
36. Școlile catehetice din Eparhia Hușilor, în rev. „Biserica ortodoxă română”, pe Iunie: Octombrie, Noiembrie și Decembrie, 1930
37. Sofronie Vârnav, în revista „Biserica ortodoxă română” pe Februarie-Aprilie 1931 Extrasă și în broșură Prețul 25 lei.
38. Istoria mitropoliei Proilaviei, în rev. „Biserica ortodoxă română” pe Iunie: Mai, Septembrie și Octombrie, 1931.
39. Nicolae Iorga, față cu *neamul românesc și Biserica strămoșească*, în revista „Biserica ortodoxă română”. pe Noiembrie și Dec., 1931.
40. Vechea episcopie a Hotinului, în revista „Biserica ortodoxă română”, pe Ianuarie-Noembrie, 1932. Extrasă și în broșură.
41. Episcopul Melchisedec, ca școlar în seminarul dela Socola în rev. „Biserica ortodoxă română”. pe Mai, 1932.
42. Schitul Rafaila-Vaslui. În *Buletinul* episcopiei Hușilor, pe Iulie: Iulie-August, 1932.
43. Din corespondențele lui Melchisedec, ca delegat de minister la școalele din *Basarabia sudică, Bârlad, Tecuci și Galați*. În *Buletinul* episcopiei Hușilor, pe Februarie-Martie, 1933.
44. Arhimandritul Melchisedec, profesor și rector al Seminarului din Huși, 1856. În *Buletinul* episcopiei Hușilor pe Mai, 19 3.
45. Schitul de maici Golgota (Vaslui) în revista: *Buletinul Episcopiei Hușilor*, IX 1933, No. 12.
46. Prohodul Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Ed. I-II, Huși, 1932—1933.
47. Înființarea seminarului din Huși, în revista: *Buletinul* Episcopiei Hușilor X, 1934 No. 1.
48. Viața sfintei mucenițe Chiriachi. Huși 1934.
49. Localul seminarului din Huși, în *Buletinul* episcopiei Hușilor. IX, 1933. No. 10.
50. Schitul Mălinești (Vaslui), în revista: *Buletinul* Episcopiei Hușilor. Februarie 1934.
51. Harta Eparhiei Hușilor. 1934.
52. Schitul Huși, în rev. „Cronica Hușilor”. Huși. 1935. No. 3; p. 69-73.
53. Metoacele Episcopiei Hușilor, în rev. *Cronica Hușilor*. 1935, Huși. No. 4, p. 107—117.
54. *Buletinul* Episcopiei Hușilor pe 1932—Martie 1935.
55. Mergând învățați toate neamurile. Ediția II. București 1935.
56. *Momente din viața și activitatea lui Melchisedec*, între anii 1856—1861. București 1936

Tipărit la **S.C. DON-STAR S.R.L.** Galați
Str. 1 Decembrie 1918, Nr. 23
Tel/Fax: 0236/420100
e-mail: donstargalati@yahoo.com

MITROPOLIA BRĂILEI

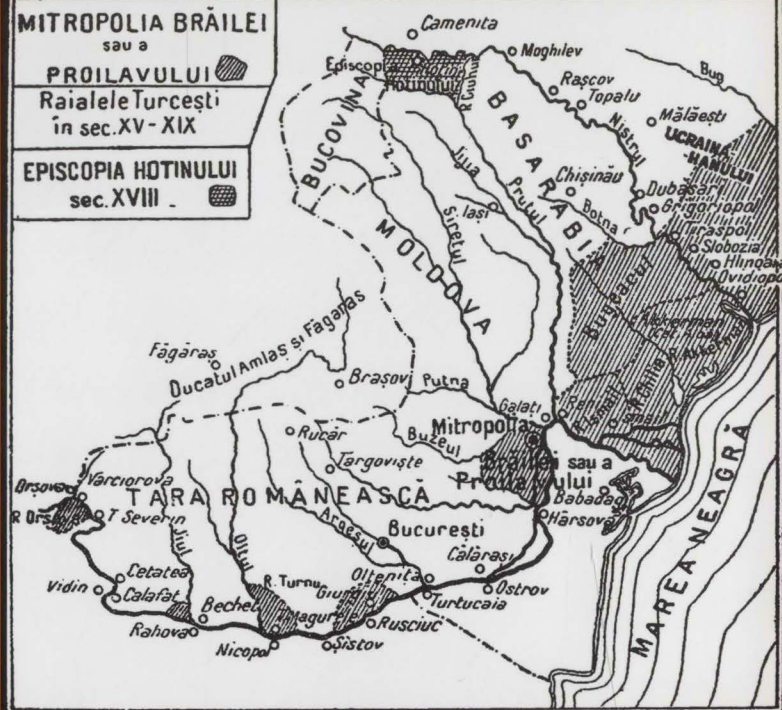
sau a

PROILAVULUI

Raialele Turcești
în sec. XV - XIX

EPISCOPIA HOTINULUI

sec. XVIII

ISBN 978-606-93763-0-0

9 786069 1376300

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://migl.ro>